

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

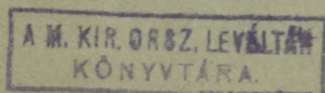
TITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXLIII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
REISZIG EDE Az Ujlaki-család. (Első közlemény.)	I
GÁRDONYI ALBERT Az óbudai káptalan kritikus oklevelei	14
VAJAY SZABOLCS Spanyol királyok vére a Frangepán leszármazottakban	22
IVÁNYI BÉLA Az Elöljáró-család 1415. évi címereslevele (<i>Egy címerképpel.</i>) ...	28
CALAMUS dr. Bocskay hadi népe. (Harmadik [kiegészítő] közlemény.)	31
BÚZA ZOLTÁN Az új német címertan	36

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA:

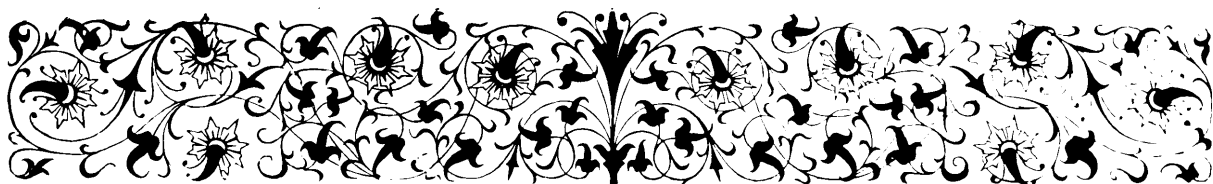
<i>A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság</i> 1943. évi rendes közgyűlése. <i>Szentpétery Imre</i> elnök megnyitó beszédével és <i>Czobor Alfréd</i> titkár jelentésével	39
---	----

SZAKIRODALOM:

BODNÁR ISTVÁN Bezerédj István és a százéves Szekszárdi Kaszinó. <i>Ism. Badn Kálmán</i>	41
LENGYEL ALFRÉD Győr vármegye nemességvizsgálatai és az 1725. évi vizsgálat. <i>Ism. B. K.</i>	42
TOMPOS ERNŐ Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre. <i>Ism. Miklósy Zoltán</i>	42
HOLUB JÓZSEF Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. <i>Ism. Miklósy Zoltán</i>	42
HORVÁTH KÁLMÁN A Prosznyákfalvai és Szentbenedeki Prosznyák-család. <i>Ism. Cz. A.</i>	42
G. VARGHA ZOLTÁN A Bibó-család története. <i>Ism. Cz. A.</i>	43
IVÁNYI BÉLA Körmendi Füzetek. <i>Ism. Czobor Alfréd</i>	43
<i>Németnyelvű tartalomáttekintés</i>	44

Titkári és pénztári hivatal: Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum.

Évi rendes tagdíj 10 (tíz) pengő.

AZ UJLAKI-CSALÁD.

Első közlemény.

A XV. század első felében a Hunyadi- és a Garai-családok mellett az Ujlakiaknak voltak a legnagyobb kiterjedésű birtokaik Magyarországon. De míg a Garaiak mindenkor a legnagyobb gyűlölettel fordultak a Hunyadi-ház tagjai ellen, addig az Ujlakiak hol az egyik, hol a másik párthoz csatlakoztak, aszerint, amint ez önző érdekeiknek jobban megfelelt. Az a nagy befolyás, amelyet Ujlaki Miklós és fia Lőrinc közel kilenc évtizeden át az események alakulására gyakoroltak, felkeltette család történetíróink érdeklődését az Ujlakiak iránt. Wagner Károly¹ és utána Nagy Iván² az Ujlaki-családot Bakó nevezetű Miklóstól származtatják, kinek három fia közül Tót Lőrinc mester az Ujlaki-, János a Héderváry-család őse. Tót Lőrinc mesternek három fia közül Kont Miklós nádor (1356—67.) terjesztette tovább a családot. Másik fia Lökös vagy Lukács (így!) főasztalnok (1355), kinek fia volt Kont István, akit Zsigmond király 1400-ban Budán lefejeztetett. Harmadik fia Bertalan Dalmáciában esett el. De már Botka Tivadar a Századokban közzétett cikkében³ kimutatta, hogy a leszármazási táblán feltüntetett nemzedékek, egy kivételével (hogy Kont Miklós nádor Tót Lőrinc fia volt), mind tévesek. Karácsonyi János pedig éles megkülönböztetést tesz a két Ujlaki-család között, amelynek tagjait Nagy Iván összezavarta. Karácsonyi a Csák-nemzetség Szlavóniába szakadt ágából származó Ujlakiakat idősebbik, vagy első, Kont Miklós nádor ivadé-

kait pedig ifjabb Ujlaki-családnak nevezi.⁴ A Duna jobbpartján fekvő Ujlak (Illok), mely eredetileg Valkó, majd Szerém vármegyéhez tartozott, ahonnan mindkét család nevét vette, a legrégibb előttem ismert oklevelek tanúsága szerint a Vajánemzetség Mohor-ágának birtoka volt. A Mohor-ág utolsó sarjának, Ipolynak (Hippolit) magvaszakadtával összes Valkó vármegyében fekvő birtokait IV. Béla király 1263-ban a Csák-nemzetség Dobóczi-ágából származó I. Péter fia Domokosnak adományozta. Az adományozás ellen azonban a Vajánemzetség másik ágából való Ruzboid fia Lampért és Balasi óvást emeltek. Hosszú alkudozások után 1268-ban a székesfehérvári káptalan előtt úgy egyeztek meg, hogy Csák-nembeli Domonkos visszaadja a Vajánemzetség Valkó vármegyei birtokait Lampértnak és testvéreinek, az újlaki uradalom kivételével, mert ez nem volt ősi nemzetségi birtok, hanem Ipoly nagyatyja vétel útján szerezte.⁵ Bár Péter fia Domonkost 1283. máj. 29-én IV. László király megerősítette Ujlak birtokában, az ujlaki uradalom csakhamar a nemzetség egy másik kimagasló tagjának: Pósmester fiának Ugronnak kezére került, aki megalapítója lett az első főúri Ujlaki családnak.⁶

Pósmester fia Ugron, aki már 1268-ban szörényi bán, majd az 1277—1280. években tárnokmester, macsói és boszniai bán volt. Az 1291. év végén megvédelmezte a macsói bánságot a

¹ Collectanea Genealogico-Historica Illustrum Hungariae Familiarum, quae jam interciderunt. Decas I. 132.

² Magyarország Családai. XI. 389—392.

³ Kont Miklós nádor téves sarjadéka a budavári emléktáblán. Századok, 1870. 139.

⁴ Magyar Nemzetségek. I. 336—342. — Pallas Nagy Lexikona. XVI. 497.

⁵ Karácsonyi: i. m. I. 299—300. — III. 129—132. — Hazai Okmt. VI. 151.

⁶ Fejér, V. 3. 150. Karácsonyi szerint (i. m. I. 300.) az évszám 1278-ra helyesbítendő.

tatárok ellen, amikor oda betörték. I. Károly király uralkodása alatt másodízben viselte a tárnokmesteri méltóságot. 1311-ben, körülbelül 81 éves korában hunyt el.⁷ Fia Miklós, az országbíró, aki egy 1317. évi oklevél szerint Raholcza várát (Orahovica, Verőce vármegyében) bírta, 1348-ban a bácsi káptalan előtt Kurpe (Kulpin, Kölpény) egyharmadát, amelyet ősei még IV. Béla királytól kaptak, odaajándékozta István ujlaki bírónak. 1350-ben résztvett a második nápolyi hadjáratban, de július havában súlyosan megsebesült. Az 1355—1358. években macsói bán, egyúttal Baranya vármegye főispánja, majd 1359-től országbíró. Mint országbíró halt meg 1360. márc. 20. előtt.⁸ Egyetlen fiút hagyott hátra: Lászlót. Ez azonban még 1364 előtt fiúörökösök hátrahagyása nélkül hunyt el, s így az első Ujlaki-családnak magvaszakadt.⁹

I. Lajos király 1364-ben Ujlak várát és a hozzátartozó uradalmat, mely Raholcza várával együtt a koronára szállott, Kont Miklós nádornak, továbbá elhalt testvére Lőkös (Lőrinc) fiának, Lászlónak adományozta azzal a kikötéssel, hogy a nádor rokonai, mégpedig atyjának és nagyatyjának testvérei, illetve azoknak leszármazói abban nem részesülhetnek.¹⁰ Ez adománylevél alapján Kont Miklós nádort és unokaöccsét tekinthetjük a második vagy ifjabb Ujlaki-család megalapítójának. Kont Miklós nádor atyja Lőrinc, akit az oklevelek Sclavus-nak (Tót) neveznek, I. Károly király uralkodása alatt lép elénk az ismeretlenségből. Atyja: Gögefi (Gigefi) János, akinek csak a neve ismeretes, valószínűleg egy személy azzal a Gugye fia Jánossal, aki 1281-ben mint királyi ember a császári káptalan kiküldöttével együtt a Tétény-nemzetségbeli Benedek fiait: Péter bánt és Keményt a Szaplonca patak mellett fekvő Gayul (Gajol) nevű földterület birtokába beiktatta.¹¹ I. Károly és Nagy Lajos királyok későbbi években kelt adománylevelei Gögefi Jánosnak még két

testvérét említik: Gergelyt és Istvánt. Ezekből az oklevelekből kivehetőleg Göge fiai a régi Szlavóniában (in terra Sclavoniae) a Száva, Una, Kulpa folyók és a Zrinjskagora (Zrinyi-hegység) vidékén voltak birtokosok, de hogy atyjuk a Csák-nemzetségnek Szlavóniába szakadt ágából származott volna, erre nem találtam okleveles adatokat. Valószínűbb, hogy Göge a Dubicza vármegyében letelepedett Tolzconth nemzetség sarja.¹²

Tót Lőrinc kora ifjúságában I. Károly királynak fogadott hűséget, aki zászlótartójának nevezte ki. Ezt a tisztséget előtte a Csák-nemzetségbeli Györke viselte, aki az 1312. jún. 15-én vívott rozgonyi ütközetben elesett.¹³ Tót Lőrinc ekkor elkerült szülőföldjéről és hű kísérője lett urának. Mikor Sempte csere útján Károly király birtokába jutott, vára romokban hevert. A király a várat felépíttette, várnagyává Tót Lőrincet tette.¹⁴ Ez lett az első otthona, mióta szülőföldjéről eltávozott és ez lehetett oka annak, hogy annyira ragaszkodott Semptéhez. A várnagyságot még azután is megtartotta, mikor már több vármegye főispánja, sőt királyi tárnokmester lett. A berendezkedés, a felszerelés nagy munkáját azonban megosztotta testvérével, Ugronnal, aki az 1328. szept. 18-án kelt oklevélben szintén mint semptei várnagy szerepel.¹⁵ Az alatt az idő alatt, míg Tót Lőrinc a király kíséretében tartózkodott, ősi családi birtokai gyakran voltak kitéve pusztításoknak. Mikor a Héder-nemzetségbeli Kőszegi Henrik szlapon bán fiai: János főlovászmester és Herczeg Péter 1315-ben fellázadtak a király ellen, Kőszegi Iván nádor unokájával, Andrással együtt kegyetlenül üldözte mindazokat, akik nem tartottak velük. Bár Károly király ellenük vonult, az 1316—1317. években nem bírta őket megtörni; kénytelen volt velük békét kötni. Midőn azonban 1326-ban újból fellázadtak, a király Ákos-nemzetségbeli Micsk szlapon bán küldte ellenük, akinek sikerült is őket erős küzdelem után 1326. végén vagy 1327. év elején megfékezni. A király, hogy eltávolítsa

⁷ Karácsonyi: i. m. I. 338—341. — Anjoukori Okmt. I. 133. — Fejér VIII. 1. 267. VIII/532.

⁸ Fejér VIII/2., 139—140. — O. L. Dl. 3977. — Wertner Mór: Adalékok a XIV. századbéli magyar világi archontológiához. Tört. Tár, 1906. 596.; 1907. 33. — Zichy-Okmt. III. 145. 152—160., 170.

⁹ Karácsonyi: i. m. I. 342. — Száz. 1870. 154.

¹⁰ Száz. 1870. 153.

¹¹ Wenzel: Árpádkori Új Okmt. IX. 293. — Karácsonyi, i. m. III. 95.

¹² Pór Antal: Tót Lőrinc (Száz. 1891. 350.). — Karácsonyi: i. m. III. 206. — Thallóczy Lajos: A Blagay-cs. oklt. Bevezetés, XIX. lap.

¹³ Karácsonyi i. m. I. 307.

¹⁴ Apponyi-oklt. I. 65. — Dedek Crescens Lajos: Nyitra vm. tört. M. V. és V. Nyitra vm. kötet, 493.

¹⁵ Smičiklas: Codex Dipl. Regni Croatiae. IX. 410. — Blagay-cs. oklt. 105.

őket a Dráva-Száva közti országrészekből, Jánosnak Kaproncáért a tolnamegyei Tamásit, Herczeg Péternek pedig Zagorjáért a baranyamegyei Szekcsőt adta cserébe. Tót Lőrinc és rokonai ezzel megszabadultak ugyan a veszedelmes szomszédságtól, de egy évtizedet meghaladó időn át óriási károkat kellett elszenvedniök, bár Károly király 1330. febr. 18-án kelt kiváltságleveléből kivehetőleg ők sem hagyták megtorlatlanul a rajtuk esett sérelmeket.¹⁶

Alig épült fel Sempte vára, 1328 nyarán a király újból fegyverbe szólította vitézeit. Ezúttal Szép Frigyes római-német király, osztrák herceg ellen vonultak Laczkfi István, a későbbi erdélyi vajda vezérlete alatt. Az osztrák hadjáratban Tót Lőrincen kívül két testvére is részt vett. Egyik testvére, Egyed, Syhord (Siegharts) váránál életét vesztette. Ugyanott Lőrinc is súlyosan megsebesült, másik testvére pedig, Ugron, Guncheyl (Gunzerstadt) város közelében nyíltól szintén megsebesült.¹⁷ Tót Lőrinc súlyos sebe ellenére is résztvett a béketárgyalásokon. Az 1328. szept. 21-én megkötött békéről kiállított oklevélben a magyar békeküldöttség felsorolt tagjai között mint semptei várnagy szerepel.¹⁸

Amint Károly király uralma megszilárdult, Kőszegi Henrik bán fiai kénytelenek voltak Tót Lőrincet és testvéreit az egy évtizeden át elkövetett pusztításokért kárpótolni, márcsak azért is, mert a Henrik-fiak csak azzal a feltétellel nyertek kegyelmet, ha Tót Lőrincel és testvéreivel kiegyeznek. Ebben az ügyben a tárgyalásokat Henrik bán fia első feleségének atyja, Babanik (Babonik) fia János királynéi tárnokmester, a Blagay-család egyik őse indította meg. 1328. szept. 18-án a székesfehérvári káptalan előtt vejéért három részletben fizetendő 250 márka erejéig kezességet vállalt, egyúttal a Szlavóniában fekvő Zrin (Zrinj) várat és tartozékait egy év tartamára zálogba vetette. Mivel Tót Lőrinc a béketárgyalások miatt nem lehetett jelen, famulusát, Totbeg fia Domokos comest küldte el Székesfehérvárra. Ám néhány nap múlva (szept. 22-én)

megbizottja, Babanik (Babonik) fia János a várat a hozzátartozó birtokkal együtt Göge fia János fiainak : Jánosnak, Lőrincnek és Ugronnak tovább zálogosította. Amint Károly király értesült Tót Lőrinc és testvérei, másfelől a Héder-nemzetségbeli Henrik-fiak között létrejött egyességről, — mert szívesebben látta Zrin várát Gögefi János fiainak kezén — ugyanez év nov. 18-án meghagyta az Ákos-nemzetségbeli Micsk szlavón bánnak, továbbá Péter fia Dénesnek és Babonik II. Radoszló fiának Miklósnak, hogy mivel a várhoz tartozó birtokokat kiváltásukig a Gögefiak kezén akarja látni, vezessék be őket a vár tartozékaiba.¹⁹ De a Héder-nemzetségbeli Henrik-fiak ellen két évtizeden át folytatott küzdelmek közepette a Gögefiak ellen is többen panaszt emeltek hatalmaskodásaik miatt. Tót Lőrinc és nevezett testvérei ekkor megjelentek a király előtt és ott földre borulva kérték, vegye őket pártfogásába. A király 1330. febr. 18-án kelt kiváltságlevelében felsorolván trónjának megszilárdítása érdekében tett hű szolgálataikat, különösen a legutóbbi osztrák hadjárat alatt tanúsított vitézségüket, úgyszintén azokat a károkat, amelyeket elszenvedtek, őket az ország legfelső bírának (nádor, országbíró, szlavón bán), valamint Verőce, Somogy, Tolna és Vas vármegyék hatósága alól felmentvén, megparancsolja, hogy úgy az ő, mint Jakab testvérük fiai : Fülöp és Lökös (Lőrinc), úgyszintén atyjuk testvéreinek Gergelynek és Istvánnak fiai ügyében bíraskodni ne merészkedjenek, hanem ha valakinek panasa van ellenük, járuljon a királyi felség elé.²⁰ Ez a kiváltságlevél azért is igen érdekes, mert Gögeinek akkor élő összes férfiivadékait felsorolja.

Nyugalmasabb idők beálltával Tót Lőrinc állandóan Sempte várában tartózkodott. 1330-tól 1339-ig mint királyi zászlótartó és semptei várnagy szerepel.²¹ 1341-ben Nyitra vármegye főispánja. Mint a vármegye főispánja és egyúttal semptei várnagy fordul elő, egyfelől Csetneki Miklós és vérrokonai, másfelől a Máriaássyak ősei között Krasznahorka és Berzéte várak miatt folyt perben

¹⁶ Karácsonyi i. m. II. 156—157. — Anjoukori okmt. II. 463—467.

¹⁷ Anjoukori okmt. II. 465.

¹⁸ Franz Kurz : Oesterreich u. Friedrich dem Schönen, 503. Beylage No. XXXII. — Fejér VIII/7. 204—211. hibásan és kihagyásokkal.

¹⁹ Karácsonyi i. m. II. 157. — Blagay-cs. oklt. 105—109. — Smiciklas i. m. IX. 410—415. — Pór A. : Tót Lőrinc. Száz. 1891. 348—350.

²⁰ Anjoukori Okmt. II. 463—467.

²¹ Anjoukori Okmt. II. 499. 553.; III. 527. 582. — Pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. X. 552.

a választott bírák között.²² Királyát és urát még utolsó útján is szolgálta Tót Lőrinc. Mikor Károly király holttestét Visegrádon dereglyére tették s a főpapság és a főurak is hajókra szálltak, hogy Budára kísérik, előttük Tót Lőrinc vitte a királyi zászlót, annyi diadal tanuját.²³

Nagy Lajos király, aki atyja híveit mindenkor különös bizalmával tüntette ki, 1334. nyarán Tót Lőrincet tárnokmesterré nevezte ki. Tárnoki széke előtt folyt le 1344-ben az a per, amelyet egyfelől a szomolnokbányai telepesek, másfelől Csanád esztergomi érsek, továbbá Bebek Domokos fiai: István és György indítottak egy új bánya tulajdonjogának kérdésében. Igazságossága, amelylyel a városi polgárság érdekeit nagy urak, mint az esztergomi érsek, zágrábi püspök, a Bebek ellen megvédelmezte, főúri körökben csakhamar visszatszést keltett. Alig kétévi hivataloskodás után távoznia kellett. Tárnokmesteri minőségben 1346. aug. 19-én fordul elő utoljára.²⁴ Még tárnokmestersége alatt nevezte ki a király Sopron vármegye főispánjává. Erről egy 1345. máj. 3-án kelt oklevélből értesülünk.²⁵ A tárnokmesteri méltóságtól történt megválása után a király Nyitra és Sopron vármegyéken kívül még Vas és Varasd vármegyék kormányzatát is rá bízta. Mint a négy vármegye főispánja szerepel I. Lajos király 1347. ápr. 13-án kelt rendeletében, amelyben őt a Kőszeg és Röth (Röthfalva) közti földterületnek a kőszegi polgárok részére való visszavételére küldi ki,²⁶ ugyanúgy aug. 7-én és 1348. május 23-án is.²⁷ A következő napon Sopron, Vas és Nyitra vármegyék főispánjaként említik, s mint Vas és Sopron vármegyék főispánja nov. 11-én Budán keltezi utolsó ismert intézkedését, mely szerint Kőszeg város polgárai részéről az elébe terjesztett kiváltságleveleket megerősíti.²⁸ I. Lajos király még az 1347. év folyamán arra kérte Tót Lőrincet és fiait, hogy Zrin várát, mely — minthogy Babanik (Babonik)

János nem volt képes az 1328-ban vállalt kötelezettségének eleget tenni, megmaradt Tót Lőrincék birtokában — engedjék át más birtokokért cserébe. Tót Lőrinc és fiai teljesítették a király óhaját, aki Raholcza (Orahovica, Verőce megye) várával és tartozékaival kárpótolta őket, viszont Zrin (Zryn) várát 1347. júl. 31-én néhai Pál tenger-melléki bán fiának Gergelynek és unokaöccsének, Györgynek, a Zrinyiek őseinek adományozta.²⁹ Tót Lőrinc 1349. ápr. 26-án még életben volt, de ekkor már legidősebb fia, Kont Miklós, a későbbi nádor viselte a főispáni méltóságot úgy Vas és Sopron, mint Bars vármegyékben. Nov. 19-én azonban, amikor a király fiainak Galgóc várát adományozza, róla már mint néhaiól esik szó.³⁰

Tót Lőrinc testvérei közül Egyednek, aki az 1328-i osztrák hadjárat alatt elesett, utódai nem maradtak. Másik testvérének, János mesternek, aki csupán az 1328—1330. évi oklevelében fordul elő, utódai szintén ismeretlenek. Harmadik testvére Jakab 1330. febr. 18-án Károly király kiváltságlevelének kiállításakor már nem lehetett életben, mert ekkor fiai: Fülöp és Lőkös (Lőrinc) vannak felsorolva. Közülök Fülöp többé nem szerepel az oklevelekben, ellenben Lőkös (Lőrinc), Tót (Sclavus) melléknévvel, előfordul I. Lajos király 1357. márc. 28-án kelt oklevelében, amelyben Zrin (Zryn) és Raholcza várak elcserélése ügyében az 1347-ben kiállított oklevelet kiváltságlevél alakjában átírta és megerősítette. Ugron, a legfiatalabb testvér, aki 1328-ban semptei várnagy, az 1328—1330. években együtt szerepel testvéreivel a közös birtokügyekben; Lőrinc bátyja halála után királyi zászlótartó és egyúttal Varasd vármegye főispánja lett. Utoljára ő is az 1357. évi megerősítő oklevelében jön elő a többi érdekelt családtagokkal együtt.³¹ Tót Lőrincnek három fia volt: Kont Miklós, Lőkös (Lőrinc) és Bertalan. Kont Miklós már atyja életében a királyi udvarnál teljesített szolgálatot. 1345. okt. 5-én főpohárnokmester, 1346. ápr. 8-án egyúttal Bars

²² Anjoukori Okmt. IV. 95.

²³ Podhradszky József: Chronicon Budense, 258. — Száz. 1891. 369.

²⁴ Fejér IX/1. 257—263. — Turul, 1895. 130. — Száz., 1891. 371—375. — Hazai Okmt. I. 191.

²⁵ Házi Jenő: Sopron sz. kir. város tört. I. 1. 84.

²⁶ Fejér, IX/1. 495.

²⁷ Anjoukori Okmt. V. 111—112. — Apponyi Oklt. I. 169.

²⁸ Anjoukori Okmt. V. 195. 204. — Fejér IX/1., 636.

²⁹ Fejér IX/1. 475. — Smičiklas i. m. XI. 382—383. — Thallóczy: A Blagay-cs. Oklt. Bevezetés: CXVI. lap. — O. L. Dl. 33,924.

³⁰ Anjoukori Okmt. V. 274. — O. L. Dl. 4090—4167.

³¹ Orsz. Lev. Dl. 33,924. — Hazai Okmt. VII. 408

vármegye főispánja.³² Mikor I. Lajos király elhatározta, hogy testvérének, Endre hercegnek meggyilkolását megtorolja, előbb tájékozódni kívánt az itáliai városoknak és tartományi uraknak álláspontjáról, hogy serege akadálytalanul vonulhasson a nápolyi területre. E végből Kont Miklóst Itáliába küldte, akinek sikerült a helyi hatalmasságok nagy részét megnyernie. Az előhad Garai Bánfi János és Kont Miklós vezérlete alatt 1347. június elején ért a nápolyi királyság északi határára. Kont Miklós bevonulván Aquilába, itt várta be I. Lajos királyt, aki a derékhaddal követte. Kont Miklós, miként a király 1349. nov. 19-én kelt adománylevele is hangsúlyozza, rendkívül nagy érdemeket szerzett. Nagy Lajos visszatérése után ő is hazajött, és midőn a király Velencével nyolc évre fegyverszünetet kötött, amelyet esküvel erősített meg, az erről 1348. szept. 8-án Budán kiállított okirat záradékában mint főpohárnokmester és Bars vármegye főispánja ő is ott szerepel az országos méltóságok között.³³ Ekkor mint királyi titkár az udvarban tartózkodott. Az 1349. év elején engedélyt kért VI. Kelemen pápától, hogy 12 személyből álló kísérettel a Szentföldre zarándokolhasson. Ezt a tervét aligha valósíthatta meg. Ugyanis 1349. ápr. 26-án, midőn I. Lajos király Debrete nevű birtokot (Nyitrában) adományozza neki, Barson kívül Sopron és Vas vármegyék főispáni tisztségét is betölti; 1349. szept. 2-án pedig Pozsony vármegye főispánjaként említik.³⁴ Ezévi nov. 19-én ő és testvérei: Lőkös és Bertalan Galgóc várát és tartózókait: Ujlakot (Nyitra-újlak), Udvarnokot, Ságot és Dióst (Tótdiós) kapják adományba a királytól. Ekkor főpohárnokmester, Nyitra, Vas, Sopron, Bars és Varasd vármegyék főispánja. A beiktatás a következő év jan. 24-én történt meg a nyitrai káptalan által.³⁵

Az új birtokosok csakhamar összeütközésbe kerültek a szomszédokkal. Közülök elsősorban salgói Csorba Pál fia Miklós lépett fel Kont Miklós

ellen, tiltván őt az Udvarnokkal szomszédos Salgó (Salgócska) nevű birtok elfoglalásától.³⁶ A viszálykodásoknak azonban hamarosan vége szakadt. A király még ebben az évben második ízben indított hadat Itáliába és ismét Kont Miklóstra bízta az előhad vezérletét, majd Aversa ostroma alatt Laczkfi István helyébe az egész magyar had fővezérévé nevezte ki. Aversa elfoglalása után (aug. 3.) Kont Miklós Nápoly ellen indult. Sikerült is a nápolyiakat megfékezni, de mivel maga Lajos király is békére hajlott, a magyar hadak csakhamar megkezdték a visszavonulást. A második nápolyi hadjárat után, egy 1351. ápr. 20-án kelt oklevél szerint, Kont Miklós ismét a főpohárnokmesteri méltóságot töltötte be, egyúttal pedig Pozsony vármegye főispánja is volt. Az ugyanezen évi dec. 6-án kelt oklevélben már erdélyi vajdának és Szolnok vármegye főispánjának címezik.³⁷

Az alatt az idő alatt, míg Erdély vajdája volt, I. Lajos ismételten kimutatta iránta jóindulatát. 1352 nov. 23-án úgy neki, mint testvérének, Lőkösnek a Nyitra vármegyében fekvő Zeuldvár (Zöldvár) és Wlseu (Ülső, később Jalsó, a Vág balpartján) nevű királyi birtokokat adományozta. A következő évben (jún. 11-én) a hűtlen Nagy Aba unokájának kereseti jogát különösen Kont Miklós és testvére, Lőkös ellen megtagadja. 1354-ben a magvaszakadt Andich csallóközi birtokát adományozza nekik.³⁸ Mint erdélyi vajda és Szolnok vármegye főispánja 1356. febr. 27-én szerepel utoljára.³⁹ Alig egy hónap múlva Kont Miklós vette át az elhunyt Gilétfi Miklós nádor örökét. De mint az ország nádora csak 1356. márc. 31. után adhatta ki rendelkezéseit, mert I. Lajos királynak e napon kelt perhalasztó levele szerint ekkor még nem volt jegyzője és a pecsétje sem készült még el. Első előttem ismert intézkedéseit 1356. máj. 8—10-én Visegrádon keltezi.⁴⁰ Ettől kezdve a fennmaradt oklevelek rendkívül nagy tevékenységéről és széleskörű munkásságá-

³² Anjoukori Okmt. IV. 545. — Zichy Okmt., II., 195.

³³ Magyar Dipl. Emlékek, II., 315.

³⁴ Dr. Bossányi Árpád: Regesta Supplicationum, I., 199. — Anjoukori Okmt. V. 274. — Fejér IX/1. 644—647.

³⁵ Orsz. Lev. Dl. 4090—4167. — Anjoukori Okmt. V. 339. — Fejér IX/1. 652.

³⁶ Anjoukori Okmt. V., 354.

³⁷ Sopron vm. Oklt. I. 222. — Anjoukori Okmt. V. 532.

³⁸ Anjoukori Okmt. V. 621.; VI. 89—90. 133. 136. 169.

³⁹ Zimmermann: Urkundenbuch der Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. II. 121.

⁴⁰ Zichy Okmt. III. 26—28.

ról tesznek tanúságot. Az egész országot bejárta, hogy a panaszokat meghallgassa, a sérelmeket orvosolja, a vizsályokat kiegyenlítsse. Igazságságát mintha atyjától, Tót Lőrincztől örökölte volna. 1356-ban és az 1357. év első felében leginkább Visegrádon tartózkodott. Július végén (29.) megjelent Zala vármegye Mándhidán tartott közgyűlésén és ott az alispán, a szolgabírák és az esküdtek által megnevezett tolvajok, orgazdákat, latrokat, gyűjtogatókat, hamispénzverőket, pecsét- és oklevélhamisítókat fő- és jószágvesztésre ítélte.⁴¹ 1358 tavaszán és nyarán a dunántúli vármegyéket kereste fel. Máj. 14-én Székesfehérvár közelében Fejér, jún. 25—30-án pedig Győr mellett Győr és Komárom vármegyék nemességével tartott közgyűlést. Július 9-én már Somogyvárott volt, ahol a somogyi nemesség tartotta közgyűlését. Itt megjelent előtte többek között Jakab, Benedek-rendi szerzetes, aki Szigfrid apát nevében Zichi Paska fiai: László és Jakab ellen emelt panaszt, akik az apátság egyik birtokát, Csicsalt elfoglalták.⁴² Innen átment Zalába, ahol júl. 23—26-án a vármegye nemességével tartott közgyűlést.⁴³ Mándhidáról Vasvárra ment, ahol aug. 27-től kezdve Vas vármegye nemessége tartott közgyűlést, melynek 1357 óta éppúgy, mint Sopronnak másodízben volt főispánja.⁴⁴ Vasvárról Sopron vármegyébe ment, ahol megjelent a vármegye rendeinek szept. 14—18-án Csepregen tartott közgyűlésén, de innen még a közgyűlés befejezése előtt el kellett távoznia, mert szept. 17—22-én Moson—Pozsony vármegyék nemességével Pozsonyban tartott közgyűlésen elnökölt.⁴⁵ Okt. 1-én már Tapolcsányban (Nagytapolcsány) Nyitra és Trencsén vármegyék, október 8-án pedig Bars vármegye rendeivel tartott közgyűlést. Október végén Gyarmat mellett gyűlésezik Nógrád és Hont, nov. 5—10-én

pedig Verpeléten Hevesújvár vármegye nemességével.⁴⁶ A következő évben, úgy látszik, a Tiszántúlra készült. Erre enged következtetni I. Lajos király 1359. febr. 9-én kelt rendelete, amelyben meghagyja, hogy az Arдай nemesek és Szöllős város között felmerült határkérdést Ugocsa vármegyében a legközelebb tartandó közgyűlés alkalmával a helyszínén igazítsa el.⁴⁷ Ebben az évben szept. 16-án Pozsony és Moson vármegyék nemességével Pozsonyban ismét nádori gyűlést tartott.⁴⁸ Minthogy mint az ország nádora Visegrádon tartotta székhelyét, ott palotát építtetett magának. 1360. év elején VI. Ince pápától házi kápolnája részére búcsú engedélyezése iránt folyamodott, s a pápa teljesítette kérelmét. 1360. év nyarán a veszprémi káptalan és a bakonybéli konvent között Paloznak birtokáért lefolytatott perben a káptalannak perdöntő esküt ítélt. Aug. 30-án azonban már Bodrog vármegyében van és a vármegye rendeivel Bodrog helység közelében közgyűlést tart.⁴⁹ Az 1364-ben kelt oklevelek is nádori körútjáról számolnak be. Ez év máj. 25-én Nagyfalva mellett Baranya vármegye nemességével tartott közgyűlésen a csavargó latrokat számkivetik. Hasonlóképp intézkedik Bodrog vármegyének 1364. júl. 6—8-án tartott közgyűlésén. Szeptember havában már a Tiszántúl működik. E hó 14-én Szabolcs és Bereg vármegye nemességével Karász mellett, szept. végén (28—30.) pedig Zemplén és Ung vármegyék rendeivel Patak mellett tart nádori közgyűlést. Sopron város polgárai iránt mindenkor különös rokonszenvvel viseltetett. 1365. dec 1-én előterjesztésére a király felszólítja Kálmán győri püspököt, hogy a soproni polgárokat a rájuk kimondott egyházi átok alól oldja fel; majd 1366. jún. 10-én Sopronban kelt rendeletével meghagyja a vármegyének, hogy a mult nádori közgyűlésen a soproni polgárok ellen panaszttevőknek nem az ország szokásjoga, hanem a város kiváltságainak figyelembevételével kell igazságot szolgáltatni a város bírói széke

⁴¹ Zala vm. Oklt. I. 573.

⁴² Anjoukori Okmt. VII. 222—260. — Benedek-rend tört. II. 160. 514.

⁴³ Anjoukori Okmt. VII. 297—302.

⁴⁴ Anjoukori Okmt. VI. 572—578. 610.; VII. 7. 121. 164. 259. 374. — Fejér IX/2. 724. — Hazai Okmt. IV. 141—144. téves kelettel.

⁴⁵ Sopron vm. Oklt. I. 292. 296. — Hazai Okmt. III. 173. — Anjoukori Okmt. VII. 367. 362. — Benedek-rend tört. II. 479. — Győri Tört. és Rég. Füzetek, II. 143.

⁴⁶ Anjoukori Okmt. VII. 339. 347. 395—399. 402. 468. 479. 484. — Zichy Okmt. III. 134.

⁴⁷ Anjoukori Okmt. VII. 593.

⁴⁸ Győri Tört. és Rég. Füzetek, II. 143. — Teleki: Hunyadiak kora. X. 445.

⁴⁹ Benedek-rend tört. VIII. 343. — Zichy Okmt. III. 187.

előtt.⁵⁰ 1366-ban utoljára utazta be az országot. Május 1-én Székesfehérvár közelében Fejér, május végén pedig Győr mellett, Győr és Komárom vármegyék, majd jún. első napjaiban Csepregen Sopron vármegye rendivel tartott nádori közgyűlést. Ezután néhány napig Sopronban tartózkodott. Július elején Bars vármegye nemességének Bars mellett, júl. 16-án pedig Hont és Nógrád vármegyék nemességének Gyarmat mellett tartott közgyűlésén vett részt.⁵¹ Úgy látszik, ekkor már betegeskedett, mert júl. 30-tól szinte állandóan Visegrádon tartózkodott. 1367. jan. 20-án Visegrádon perhalasztó levelet állít ki Leszteméri Miklós fia Bálint és Albert fia Péter részére. Előterjesztésére 1367. márc. 16-án a király néhai Vesszős mester fiainak megígéri, hogy a családjukbeli leányokat, nevezetesen a Töttös fia László leányait nem fogja fiúsítani.⁵² László oppelni herceg nádor 1367. okt. 9-i ítéletlevelében átírt egyik oklevél szerint 1367. május 1. előtt hunyt el.⁵³

Nádorsága alatt a király 1357-ben új adománylevelet állított ki az ő és érdekelt családtagjai részére Raholcza várára s ezt 1364-ben új pecsétjével megerősítette. Ebben az évben kapta időközben elhunyt testvérének, Lökösnek fiával, Lászlóval együtt Újlak várát és tartozékait.⁵⁴ Kont Miklós alapította a csatkaai pálos monostort (Veszprém vm.), mely a Dorozsma-nemzetségbeli János veszprémi püspök 1357. máj. 1-én kelt levele szerint ekkorra már elkészült. A vetahidai pálos monostornak (Somogy vm.) pedig 1366-ban földeket adományozott. A csatkaai monostor birtokait özvegye, Klára asszony többízben gyarapította. 1394-ben Tényőn (Győr vm.) egy malomhelyet, 1398-ban pedig néhai férjének egyik budavári házát és a Somogy vármegyében fekvő Gyüngh nevű birtokát, amelyet idősebbik fia, Miklós mester 1397-ben engedett át neki, adta a monostornak. Klára asszony 1400. okt. 18-án szerepel utol-

jára, amikor két unokájával : Lászlóval és Imrével együtt a galgóci ispótyál részére alapítólevelet állít ki.⁵⁵

Tót Lőrinc második fia : Lökös (Lőrinc), miként I. Lajos király 1349. nov. 19. kelt adománylevelében is kiemeli, az első nápolyi hadjárat alatt előbb bátyjának, Kont Miklósnak, majd Laczkfi István erdélyi vajda seregében harcolt. 1352. nov. 23. étekfogómester és egyúttal a székelyek ispánja ; 1353. szeptember 2. székely ispán és Brassó vármegye főispánja. Mint székely ispán fordul elő 1355. nov. 22. is. 1353. nov. 8-tól 1359. márc. 31-ig királyi étekfogó- és főpohárnokmesterként szerepel. A velencei követ 1360. jan. 16-án írt jelentése szerint 1359-ben a Magyarországon elterjedt járványnak esett áldozatául.⁵⁶ Egyetlen fia, László — mint láttuk — Kont Miklós nádorral együtt 1364-ben Újlak várát kapta adományba.

Tót Lőrinc harmadik fia : Bertalan, a fennmaradt oklevelek szerint 1342. jún. 11. és 1349. febr. 11. között Somogy vármegye főispánja volt. Az 1351. dec. 11-től 1352. jún. 15-ig mint főpohárnokmestert emlegetik. Am ezután is a királyi udvarban találjuk. Midőn ugyanis I. Lajos király 1352. aug. 7-én szarvkői várnagyához rendeletet intézett, amelyben meghagyta neki, hogy udvari címerfestőjét Meggyes nevű falujában a Fertő taván a vámszedés gyakorlatában ne akadályozza, az oklevél hátlapjára vezetett feljegyzés szerint ebben az ügyben Bertalan mester tett a királynak előterjesztést.⁵⁷

Kont Miklós nádornak két fia volt : Miklós mester és Bertalan mester. Ezek azonban köztisztiséget vagy udvari méltóságot nem viseltek. Mindketten jelentéktelen emberek voltak és feltűnő korán haltak el. Miklós mester, aki, úgy látszik, az

⁵⁰ Zichy Okmt. III. 236. 238. 244. 246. 251—252. — Gr. Sztáray Oklt. I. 338—340. — Házi i. m. I. 1. 134—135., 139.

⁵¹ Zichy Okmt. III. 294. 301. — Benedek-rend tört. VIII. 367—370. — Sopron vm. Oklt. I. 367.

⁵² Sztáray Oklt. I. 351. — Zichy Okmt. III. 327.

⁵³ Benedek-rend tört. II. 514—516. — László oppelni herceg ismert első nádori intézkedése 1367. máj. 8-án Visegrádon kelt (Sztáray Oklt. I. 351.).

⁵⁴ O. L. :Dl. 33,924. — Száz. 1870. 153.

⁵⁵ Anjoukori Okmt. VI. 573. — O. L. : Dl. 7928. — Száz. 1870. 149—150. — Kisbán Emil : A magyar Pálos-rend tört. I. 80. — Rupp Jakab : Magyarország Helyr. Tört. I. 1. : 282—283. — O. L. : Dl. 8588.

⁵⁶ O. L. : Dl. 4090—4167. — Anjoukori Okmt. II. 467. ; V. 339—341. 621—622. : VI. 109, 133. 169. 392. — Magyar Dipl. Eml. II. 505. 667. — Wertner Mór : Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. Évkönyve, 1907. 61.

⁵⁷ Tört. Tár, 1907. 53. — Fejér IX/2. 47. 136. — Gr. Sztáray Oklt. I. 230. — Anjoukori Okmt. V. 593. — Sopron vm. Oklt. I. 238.

idősebb volt, Bebek Imre országbírónak 1391. máj. 29-én Visegrádon kelt perhasasztó levelében szerepel első ízben. 1395. jún. 12-én anyjával együtt a budai káptalan előtt Vásárdi Csapó Péter fiával Andrással egyezkedik. Az 1391—1395. években Henrik zoborhegyi Benedek-rendi apát az apátság tulajdonában levő Szentpál (a régi Sárköz) határait rendezvén, a birtokhoz tartozó egyes területrészek elfoglalása miatt pert indított úgy Miklós mester, mint özvegy anyja és az időközben elhunyt Bertalan nevű testvérének fiai ellen. A per egységgel ért véget, melynek alapján a nyitrai káptalan az apátsági birtok határait 1395-ben megállapította. Miklós mester 1397-ben fordul elő utoljára. Gyermekéről nincs tudomásunk.⁵⁸

A másik testvért, Bertalan mestert első ízben a szomszédos birtokosok között sorolják fel a pannonhalmi apátság Csicsal⁵⁹ nevű birtokának 1367. évi határjárása alkalmával. Az 1380. febr. 12. Zólyomban kiállított oklevélben az ő nevét is ott találjuk azok között az egyházi és világi főurak között, akik I. Lajos király leánya, Hedvig és Lipót osztrák herceg fia Vilmos között létrejött házassági szerződést megerősítették. Hathatósan támogatta az atyja által alapított csatkaai monostort. 1390-ben Báránd falut adományozta a pálosoknak. 1393. aug. 5-én már nem él.⁶⁰

Két fia, László és Imre, akik, úgy látszik, nemcsak atyjukat, de anyjukat is korán elvesztették, nagyanyjuk, Klára asszony felügyelete alatt serdültek fel. Az imént említett évben és napon esik szó első ízben róluk. 1395-ben a zoborhegyi apátság Szentpál (Sárköz) nevű birtokának szomszédai között őket is felsorolják. 1399-ben a tihanyi apátság két Gamás nevű birtokának hivatalos határmegállapítását az idősebb testvér: László laki (Szöllőskislak) tisztjei megakadályozták. 1400. okt. 6-án a két testvér a Jánoslovagrend székesfehérvári konventje előtt Buda várában a Szent Miklós-templomszomszédságában fekvő udvarhelyüket a csatkaai pálosoknak adják, ahol elődeik tetemei nyugosznak. Tizenkét nappal

utóbb pedig nagyanyjukkal együtt a galgóczi ispótyai részére alapító levelet állítottak ki.

László 1403. jan. 11-én mint macsói bán szerepel és ítéli társával, Maróthi Jánossal együtt Batthyáni Tamás fiait: Töttöst és Vesszőst fő- és jószágvesztésre. Ezúttal azonban nem sokáig viselte a báni méltóságot, mert Zsigmond király 1406. jan. 10-én Ozorai Pipo, Temes vármegye főispánja és testvére, Máté részére több somogy-megyei jószágra szóló adománylevelében hivatali állásának megjelölése nélkül fordul elő, az 1407. jún. 2-án ugyanezek részére kiállított adománylevelben pedig mint volt macsói bánról emlékezik meg róla. Ez utóbbi oklevél szerint Lászlónak már két fia volt: János és István. Az 1410. márc. 29-től 1417. jún. 3-ig bezárólag — az ezekben az években kiállított oklevelek tanúsága szerint — László testvérével Imrével együtt megszakítás nélkül viselte a macsói báni méltóságot. 1410. nov. 30-tól mindketten Bodrog vármegye főispánjai is. Valkó vármegye 1411. aug. 13-án és 1413. szept. 14-én kelt kiadványai szerint Bodrog vármegyén kívül még Valkó vármegye is kormányzatuk alá tartozott. Ekkor már különös kegyben állottak Zsigmond királynál. Kiválóságukat tanúsítja az is, hogy mikor a király 1415. dec. 27-én Avignonban kelt rendeletében az egyházi és világi főurakat útasította, hogy Töttös László nejét és gyermekeit javaikban védelmezzék meg, a rendeletben felsorolt országnagyok között a két Ujlaki-testvér az első helyet foglalja el.

László még 1419. márc. 17. előtt hunyt el. E napon ugyanis Berekszői János fiai, László és Dózsa panaszzolják Zsigmond királynak, hogy midőn atyjuk a szentgergelyi (Gregurevci, Szerém megye) Benedek-rendi apáttal perben állott, a vonatkozó okleveleket Kalatai Mihály várnagya útján László macsói bán elé terjesztette, ez azonban azokat visszatartotta és ezáltal legalább ezer forint kárt okozott nekik. A király a köi káptalanak ezt igazoló vizsgálata alapján 1419. ápr. 8-án a néhai bán fiait perbe idéztette.⁶¹ A másik testvér,

⁵⁸ Gr. Teleki-cs. gyömrői lt. 86. — O. L.: Dl. 8070. — Fejér X/2., 318. — Benedek-rend tört. XII/B. 410—413.

⁵⁹ Kötcséhez tartozó pusztá Somogyban.

⁶⁰ Benedek-rend tört. II. 525—527. — Fejér IX/5. 379. — Száz. 1870. 149. — Kisbán E. i. m. I. 91. — O. L.: Dl. 7886.

⁶¹ O. L.: Dl. 7886.; 30,775. — Benedek-rend tört. X. 388. 628.; XII/B. 428—429. — Száz. 1870. 150. — Zichy Okmt. V. 330.; VI. 132. 449.; IX. 208. — Tört. Tár, 1884. 15. 23. — Fejér X/5. 42. 49. 56. 148. 262. — Gr. Csáky Oklt. I./I. 274. — Apponyi Oklt. I. 263. — Sztáray Oklt. II. 114. — Hazai Okmt. II. 174.; IV. 267.

Imre, utoljára és mint még mindig macsói bán, Zsigmond királynak egy 1417. jún. 3. Konstanzban kelt oklevelében fordul elő, amelyben Báthmonostori László özvegyét és árváit Ozorai Pipo hadai által okozott pusztításokért kárpótolni rendeli.⁶² Itt jegyezzük meg, hogy egy olasz forrás szerint Frangepán Miklós második felesége Ujlaki Bertalan leánya, Márta volt. Erre vonatkozólag azonban nem találtam okleveles adatot.

Lászlónak három fia volt: János, István és Miklós. Az előbbi kettő az Ozorai Pipo temesi gróf, főkincstárnok és testvére, Máté részére szóló 1407. évi adománylevélbentűnnek fel először a többi családtagok között. 1419-ben Zsigmond király őket vonta felelősségre néhai atyjuk, László macsói bán által Berekszői Jánosnak okozott kárért. János utoljára 1424. nov. 27-én fordul elő, amikor a király Ujlaki László bán özvegyének és fiainak Zenyéli (szenyéli) tisztje által Elek őrsi prépost birtokain elkövetett hatalmaskodások ügyében vizsgálatot rendel el. István 1429. okt. 2-től 1430. ápr. 28-ig Lévai Cseh Péterrel együtt macsói bán volt, egyúttal pedig Baranya vármegye kormányzatát is átvette. A két bán Baranya vármegye rendivel 1429. okt. 2-től kezdve közel két hónapon át Újfaluban, majd Nagyfalu mellett közgyűlést tartott, ahol több peres ügyben hoztak ítéletet. István, úgy látszik, utódok hátrahagyása nélkül halt el.⁶³

A harmadik fiú, Miklós, 1407. jún. 2. után született, mert Zsigmond királynak e napon kelt oklevelében, amely az akkor életben volt összes családtagokat felsorolja, még nem fordul elő. Első ízben 1434. aug. 29-én szerepel, midőn Pöstyén részeit (Nyitrában) Ocskay Imre fiának, Mihálynak elzálogosítja. Háromnegyed évvel utóbb már az egész Pöstyént adja zálogba neki és testvérének, Andrásnak. Az ebben az ügyben 1436-ban, majd 1437. jan. 6-án kiállított hiteles helyi kiadványokban még egyszerűen csak mint László bán fia (filius quondam Ladislai bani de Ujlak aliter de Galgóc) van feltüntetve; s ugyanígy fordul elő Pálóczi Mátyus nádor 1436.

jún. 12-én kelt perhalasztó levelében is.⁶⁴ 1438-ban lépett közpályára s ettől kezdve közel négy évtizeden át vezérszerepet játszott a közéletben és gyakran döntő befolyása volt az események alakulására. Még Albert király uralkodása alatt lett Garai Lászlóval együtt macsói bán. 1438. júl. 13-án és szept. 8-án mindketten már ebben a minőségben szerepelnek. I. Ulászló uralkodása alatt, 1441. márc. 7-én Hunyadi Jánossal együtt Erdély vajdája volt, de emellett megtartotta a báni méltóságot is és egyben Temes vármegye főispánja lett. 1441. ápr. 19-én Kőszegen is jelen volt, amikor I. Ulászló Cillei Frigyesselel és Ulrikkal egyességet kötött s a jelenvolt országnagyok a király mellett kezességet vállaltak. Abban az oklevélben, mellyel ez év okt. 8-án a király Hunyadi Jánosnak a Déva várához tartozó Jófú birtokot adományozza, ennek érdemei mellett kiemeli azokat a magy szolgálatokat is, amelyeket Ujlaki Miklós Nándorfehérvár megerősítése és megvédelmezése érdekében tett.⁶⁵ 1442. jún. 28-án, amikor Kulpi (Kwłpi) nevű birtokát, mely Ujlak városhoz tartozott, Tehehnyei Balázsnak, a város plébánosának és rokonainak adományozza, eddig viselt méltóságain kívül egyúttal a székelyek ispánja is. Miként az előző évben elkísérte I. Ulászlót dunántúli útjára, úgy 1442-ben is szinte állandóan környezetében tartózkodott. Az 1442. aug. 17-én kiállított oklevélben ő is azoknak a főuraknak sorában van, akik kezességet vállaltak a királyért, hogy ez Erzsébet özvegy királynét Esztergomba a béketárgyalásokra jövelele, valamint ottani tartózkodása alatt nem fogja háborgatni. 1443. tavaszán Hunyadi Jánossal együtt harcolt a törökök ellen Szerbiában és az ozorai bánságban. Ugyanebben az évben a Budán tartott országgyűlés által a belföldi hatalmaskodások megszüntetésére életbeléptetett intézkedések végrehajtásával, úgyszintén a belső rend helyreállításával bízták meg. 1444. jún. 10-én mint Somogy és Verőce vármegyék főispánját említik. A várnai vereség után Budára sietett. 1445. febr.

⁶⁴ O. L.: DL. 12,616. — Follajtár József: Az ocskói Ocskay-család. Turul, XLIV. 9. Gr. Teleki-cs. gyömrői lt. 125.

⁶⁵ Zichy Okmt., VIII. 622. 625. — Teli: Hunyadiak Kora. X. 23. — Bánffy Oklt. I. 639. — Magyar Tört. Tár, XII. 196. — Magyarország és Szerbia közti összeköttetések Oklt. 140. — Hazai Okmt. IV. 331.

⁶² Zala vm. Oklt. II. 381. — Csánki: Magyarország tört. földr. III. 98. — Zichy Okmt. VI. 449.

⁶³ Turul, 1907. 24. — Zala vm. Oklt. II. 441. — Zichy Okmt. VIII. 282. 400. 414. 431. 468. 490. 494. — Blagay-cs. I. klt. 297.

8-án Székesfehérvárott volt, ahol Széchy Dénes primással és az egybegyűlt zászlósurakkal a rendeket a húsvét után eső vasárnapra Pesten tartandó országgyűlésre hívta egybe.⁶⁶ Ebben az évben egyike lett a hét főkapitánynak, akikre az országgyűlés a kormány vezetését bízta. Mint az országos tanács tagja 1445. máj. 5-én elnökkölt azon az ülésen, amelyen Héderváry Lőrinc nádor birtokügyét tárgyalták. 1445. június 28. keltezésű oklevél szerint egy személyben országos főkapitány, erdélyi vajda és macsói bán.

A rendek a gyermek László kiadatása ügyében megindított tárgyalások gyorsítása érdekében Ujlaki Miklóst is Frigyes német királyhoz küldték, de ő kellő biztosíték nélkül nem volt hajlandó Frigyes elé járulni. Az 1445. szept. 16-án kiállított biztosító levél kiállítását követően azonban a veszprémi püspök és Marczali Imre volt főudvarmester társaságában 500 nemes lovassal és 200 páncélos gyalogossal 24 négyésfogatú kocsin bevonult Bécsbe. Ő is részt vett azon az értekezleten, amelyet Széchy Dénes primás és Héderváry Lőrinc nádor a Budához közel eső Zsámbékon 1445. dec. 19-én tartottak. De itt már tapasztalhatta, hogy Hunyadi János, akinek népszerűségét mindegyre növekvő féltékenységgel nézte, mennyire útjában áll nagyravágyó terveinek. A koronára vágyott, s most már csak Hunyadi János ellenségeitől remélt támogatást.⁶⁷ 1446. jan. 6-án Palota várában (Veszprém vm.) Cillei Frigyesselel és fiával Ulrikkal szövetséget kötött. Ezúttal azonban elszámította magát, mert Hunyadi János az országos tanács megbízásából, 1446. év tavaszán Horvátországba nyomult és a Cilleiek várait megvívta; mire ezek meghódoltak. Az év június elejére egybehívott rákosi országgyűlésen a nemesség Hunyadi Jánost kormányzóvá kiáltotta ki és ebbe a Pesten tanácskozó főurak is belenyugodtak. Az 1447. márc. havában megtartott országgyűlés után mintha közeledés jött volna létre Ujlaki Miklós és Hunyadi János között. Az ország-

gyűlés Ujlaki Miklóst egykori bán-társával, Garai Lászlóval Brankovics György szerb despotához küldte, aki a szultán nevében a magyarokkal Szendrőn ez év máj. 17-én hét évre békét kötött. Jelen volt, amikor Budavárát az országos rendek szept. 20-án Hunyadi János kormányzónak átadták és Héderváry Imrét, a vár előbbi őrözőjét, tiszte alól felmentették, sőt midőn a kormányzó V. Alfonz nápolyi és aragoniai királynak felajánlotta a magyar trónt, a tárgyalásokról őt is értesítették.⁶⁸

A fentemlített országgyűlés a kormányzói jogkör szabályozásával kapcsolatban az országos főkapitányságokat megszüntetvén, Ujlaki Miklós Telchak (Teočak) örökös ispánja címet kezdte használni és azt haláláig viselte. Ugyanakkor macsói bán is (1448. febr. 9.). Amikor Hunyadi János 1448. őszén Murád szultán ellen vonult, hogy a törökökkel élet-halálharcot folytató Skander béget megsejtsse, Ujlaki Miklós nem csatlakozott hozzá. Ép akkor jegyezte el legidősebb leányát, Katalint néhai Maróthi László macsói bán fiával, Lajossal, János macsói bán unokájával. Mivel a vőlegény atyja és nagyatyja ekkor már nem volt életben, a házassági szerződést 1448. okt. 18-án a bácsi káptalan előtt Maróthi János és László bánok özvegyeivel kötötték meg. November végén Ujlaki Miklós Péterváradon volt, ahol az országnagyok Hunyadi János kormányzó és a hitszegő Brankovics György rác despota között fennforgó ügyek rendezésére Töttös Lászlót és Bucsányi Oszváldot küldték ki. Miután Brankovics György az ország nagyjainak erélyes fellépésére Hunyadi Jánost szabadon bocsátotta, a következő évben Brankovicsot Ujlaki Miklós kereste fel Garai László nádor társaságában. A rác despota velük 1449. máj. 21-én Szendrőn a törökökkel kötendő fegyverszünetre nézve megállapodott és a fegyverszünet kieszközlését magára vállalta.⁶⁹

A török mindegyre fenyegetőbb magatartása az eddigi ellenfeleket is közelebb hozta egymáshoz. A kormányzó, Garai László nádor és Ujlaki Mik-

⁶⁶ Magyar Tört. Tár, IX. 62. — Teleki: Hunyadiak Kora, X. 120. — Magyarország és Szerbia közti összeköttetések Oklt. 142. — Zala vm. Oklt. II. 524. — O. L.: Dl. 13.777.

⁶⁷ O. L.: Dl. 13.856. — Magyar Tört. Tár, XII., 199. — Teleki: Hunyadiak kora. I. 482.; X. 180. — Fraknoi V.: A Hunyadiak és a Jagellók kora. M. N. T. IV. 77.

⁶⁸ Székely Oklt. I. 155. — Magyar Tört. Tár, II. 206. 207. — Héderváry Oklt. I. 251. — Frangepán Oklt. I. 358.

⁶⁹ Zichy Okmt. IX. 180. 205. — Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklt. 155. — O. L.: Dl. 14.259.

lós 1450. jún. 17-én Budán szerződésre léptek, mely szerint egymást kölcsönösen támogatni fogják. Hunyadi azonban nem igen bízott Ujlaki Miklós barátságában, ezért egyik kipróbált hívét, Rozgonyi Jánost tette melléje Erdély vajdájának. A Frigyes német királlyal folytatandó fegyverszüneti tárgyalások végett Pozsonyban tartózkodó Hunyadi környezetében Ujlaki Miklós is ott volt; a kormányzó fiát, Lászlót Ujlaki Miklóssal együtt küldte a dunántúli vármegyékbe a felszaporodott panaszok és sérelmek orvoslására. 1450. nov. 12-én Vasvárott tartózkodnak. Ujlaki Miklós akkor is jelen volt, amikor Garai László nádornak sikerült Hunyadi János és Brankovics György között 1451. aug. 7-én békét létesítenie; a Hunyadi János és Giskra között 1452. aug. 24-én Körmöcbányán megkötött békéről kiállított oklevélben pedig a kormányzó kezesei között látjuk. 1452-ben (szept. 25). Bódog vármegye főispánja is volt.⁷⁰

Amikor Hunyadi János 1453. első napjaiban lemondott a kormányzóságról, akkor állott Ujlaki Miklós befolyásának tetőpontján. Hatalmas vagyon ura volt, mely méltán vetekedhetett a Hunyadiak, vagy a Garaiak birtokaival. Őseitől örökölte Raholcza várát (Verőce vm.) a hozzá tartozó uradalommal. Itt gyakran megfordult és 1471. febr. 14-én végrendeletét is itt keltezi. Kont Miklós nádor után reá szállott Galgóc vára (Nyitra vm.) a hasonlóvárossal, ahol Vitéz János esztergomi érsek engedélyével 1465-ben a Szent Ferenc-rendieknek zárdát építtetett, úgyszintén Ujlak vára, az egykori Valkó vármegyében, ahol legszívesebben tartózkodott. Ujlakhoz tartoztak: Poltos, Neszt, Szilszeg és Beletincz kastélyok. Saját szerezménye volt Szávaszentdemeter Szerém vármegyében, Pesth város Bács vármegyében Ujlakkal szemben, a Duna északi partján. Baranyában Czun és Sziget helységekben birt földesúri joggal. Somogyban övé volt Kaposújvár és tartozékainak felerésze, amelyekre 1453. szept. 14-én új adományt kapott. Zalában Szegligte (Szögliget), mely 1445-ben László pannonthalmi apát és testvére, Pál tiltakozása ellenére Ujlaki

Miklós kezére került, s amelyre, Hegyesd várát és ennek tartozékait is befoglalva, 1453-ban szintén nova donatit eszközölt ki V. László királytól. Az utóbbit 1451-ben a Rozgonyiaktól vette zálogba. Veszprém vármegyében az ő tulajdona volt Palota vára, melyet akkoriban Fejér vármegyéhez számítottak, s amelynek birtokában az 1445: IV. törvénycikk rendelkezései értelmében meghagyatott. Fejér megyében bírta egyideig Csóka-kőt, melyet 1445-ben az országnagyok határozott rendelkezései ellenére hatalmasul elfoglalt, de bár 1453-ban is jogot formál rá, 1457-ben mégis Rozgonyi János erdélyi vajdát, Rajnáldot és Oszváldot erősíti meg a király annak birtokában. Vitányt is 1445-ben foglalta el; azonban ezt is kénytelen volt átengedni a Rozgonyiaknak. Az akkor Komárom vármegyéhez tartozó Gesztes várát 1444—1446. években szintén birtokába vette, s reá 1453-ban V. László királytól új adományt szerzett. E szerint hozzá tartozott Csákvár mezőváros, többi tartozékai pedig Fejér, Komárom, Esztergom és Győr vármegyékben terültek el. Gerencsér (Gelencsér) várát, mely egykor a mai Pusztavám (Fejér vm.) közelében épült, 1465-ben szintén birtokában találjuk. Tolna vármegyében 1443-ban Tamási várát foglalta el a király nevében, de ezt is megtartotta magának, mert 1445-ben az ő birtokai között sorolják fel. Az utóbbi évben a Rozgonyiak panaszkodnak, hogy Debregecz (Döbrököz) várukat erőszakkal elfoglalta és az országnagyok rendeletére sem hajlandó visszaadni. Az akkori zavaros időket felhasználva, 1444-ben Kapuvárt (Sopron vm.) is elfoglalta; de 1446-ban már a Rozgonyiak adták vissza a Kanizsai-családnak. Vas vármegyében megszerezte Németújvár várát Lévai Cseh Péter fia Lászlótól a hozzátartozó uradalommal, közte Sücz várossal (Lövő), a két Hollóssal és az őrségi districtust is, a hozzátartozó 18 helységgel. Németújvár 1458 nyarán már birtokában volt.⁷¹

Kevéssel azután, hogy V. László király az uralkodást személyesen átvette, 1453. febr. 7-én Pozsonyban kelt rendeletében meghagyta neki,

⁷⁰ Teleki: Hunyadiak kora, X. 262., 305. — Hazai Okmt. VII. 468. — Héderváry Oklt. I. 273. — Házi Jenő i. m. I. 3. 298. — Sopron vm. oklt. II. 348. — Tört. Tár, 1884. 607. — Zichy Okmt. IX. 334. — O. L.: Dl. 14,379. 14,408.

⁷¹ O. L.: Dl. 14,722. 17,162. — Rupp J. i. m. I./1. 144. — Csánki i. m. II. 138. 233. 277. 283. 288. 565. 574. 855.; III. 11. 15. 210. 304. 306. 393. 403. 407. 486. 533. 587. — Kovachich Márton György: Supplementum ad Vestigia Comitiorum, II. 17. — Károly János: Fejér vm. tört. III. 276.; IV. 30.

hogy Hunyadi Jánossal, az ország főkapitányával, és Rozgonyi János vajdatársával együtt a széke-lyek által a szomszédos nemesi birtokokból elfog-lalt földeket adassák vissza és a régi határokat állítsák helyre. Mikor Konstantinápoly eleste után a törökök Szendrőt fenyegették, Ujlaki Miklós is Hunyadi János hadaihoz csatlakozott és résztvett a Szendrő és Nándorfehérvár körül vívott harcokban. De még mielőtt a törökök Szendrőt ostrom alá vették volna, odahagyta Hunyadi táborát és Pozsonyba ment, ahol 1453. szept. 13-án ő is megújította hűségesküjét László király-nak, egyúttal ígéretet tett, hogy Cillei Ulrikot, mint aki a király ügyeit intézi, a lázadók, az engedetlenkedők ellen minden erejével és tehet-ségével segíteni fogja. Másnap (szept. 14-én) egyszerre három Pozsonyban kelt oklevél tanús-kodik arról, hogy Ujlaki Miklós mily nagy kegy-ben állott a királynál. Az első kettőben a törökök elleni harcokban szerzett érdemei elismeréséül Galgóc várára és tartozékaira, úgyszintén Szeg-liget (Szögliget), Hegyesd és Újvár (Kaposújvár) várakra, valamint tartozékaikra új adomány-levelet állított ki részére; a harmadikban a Nyitra vármegyében fekvő Hubina nevű birtokot ado-mányozta neki.⁷² Ujlaki Miklós három királyi oklevéllel tarsolyában ment haza Pozsonyból. Útközben még megállapodott Eszéken, ahol bán társával, Kórogyi Jánossal együtt Herczeg Ráfael kalocsai érseknek a Töttös László által elkövetett hatalmaskodások miatt benyújtott panaszát kí-vánta elintézni, de a macsói bánok okt. 26-án úgy határoztak, hogy az ügyet a király elé terjesz-tik. Az ügy felterjesztése egyébként késett, mert a király a következő év májusában sürgeti annak felküldését.

A törökök egyre fenyegetőbb magatartása következtében a főurak 1454. dec. 19-én Péter-váradon gyűltek egybe, mely alkalommal Ujlaki Miklós is megjelent. De a hadikészülődések a Hunyadi János és Cillei Ulrik között fennálló ellentétek miatt nem sok sikerrel kecsegtettek. Cillei 1455. ápr. 7-én Bécsben újabb szerződést kötött Garai Lászlóval és Ujlaki Miklóssal, amely-ben egymást testvérekül fogadják és kötelezik

magukat, hogy László királyt kivéve, egymást bár-kivel szemben is teljes erejükből meg fogják védelmezni. Ily előzmények után vett részt a június havában Győrött tartott összezejövetelen, mely alkalommal az egybegyűltek jún. 25-én szövetséget kötöttek és megesküdtek, hogy az ország ügyeit a legjobb tehetségük szerint fogják vezetni. Ezen az összezejövetelen megjelent Kapiszt-rán János is, aki lánglelkű szónoklataival mély benyomást tett Ujlaki Miklósról is. A tanácskozá-sok befejezése után, még aug. 14-én Gesztes várából hozzáküldte Bodó Miklós székesfehérvári prépostot, aki a győri összezejövetelen szintén részt vett. November 19-én Vasvárott találjuk, ahol mint Somogy vármegye főispánja intézkedik.⁷³ Amikor 1456 tavaszán híre jött, hogy a szultán hatalmas hadával megindult Nándorfehérvár elfog-lalására, V. László ápr. 7-én 20,000 aranyforintért elzalogosította Temesvár várát Hunyadi János-nak. Az erről kiállított oklevelet Széchy Dénes prímáson és Garai László nádoron kívül Ujlaki Miklós is a saját pecsétjével erősítette meg. Május 28-án a veszprémi káptalanban találjuk, ahol Diósjenő várát (Nógrádban) a hozzátartozó uradalommal Lévai Cseh Péter fiának, Lászlónak engedte át. De hogy ebben az évben a törökök elleni küzdelemben részt vett volna, erre nincs adatom. Csupán bán társa, Kórogyi János csat-lakozott Hunyadi hadaihoz.

Hunyadi Jánosnak 1456. aug. 11-én Zimony-ban bekövetkezett halála után Cillei Ulrik lett a helyzet ura. Ám ennek megöletése után ismét Ujlaki Miklós lépett előtérbe. Miként V. László király 1457. márc. 21-én kelt oklevele kiemeli, neki is nagy része volt a Hunyadiakon kivívott győze-lemben. Ezért a király őt is biztosítja, hogy ha Hunyadi László haláláért bárki is háborgatná, vagy megtámadná, úgy ő, mint utódai meg fog-ják minden kárát téríteni. Ujlaki Miklóst ezúttal is önző egyéni érdekek vezérelték, mert Hunyadi László kivégeztetése után osztozni készült Garai László náddorral és Alsólendvai Bánffy Pállal a kormányzó hatalmas vagyonán. De terve meg-hiúsult. Csak annyit ért el, hogy Cillei Ulrik halála után a szlavón báni méltóságot is elnyerte ;

⁷² O. L. : Dl. 14,722. 14,726. — Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklt. 171. — Csáky Oklt. I/1. 395.

⁷³ Zichy Okmt. IX. 379. 430. 475. 498—499. — Teleki : Hunyadiak kora. X. 437. — Tört. Tár, 1901. 178. 180. — Magyar Tört. Tár, VI. 45.

1457. márc. 21-én és utóbb, Körös megye rendéinek ugyanez évi, dec. 29-én kelt oklevelében is már így címezik.⁷⁴ V. László király váratlan halálának hírére († 1457. nov. 23-án) Budára sietett és dec. 1-én a többi országnagyokkal együtt egybehívta a rendeket 1458. újév napjára a Pesten tartandó királyválasztó országgyűlésre. Ujlaki Miklós épúgy, mint azok az urak, akik Hunyadi László kivégeztetésében részesek voltak, aggodalommal tekintettek a királyválasztó országgyűlés elé; másfelől a Hunyadi név egyre növekvő népszerűsége következtében belátta azt is, hogy a trón elnyerésére irányuló törekvései sikerre nem vezethetnek. Sőt megdöbbenve értesült arról,

hogy Garai László, Hunyadi János elleni küzdelmeiben társa, 1458. jan. 17-én Szegeden egyességet kötött annak özvegyével és Szilágyi Mihállyal, ami Mátyás egyhangú megválasztását biztosította. Ily körülmények között otthagya az országgyűlést. Az 1458. febr. 9-én Strassnitz várában kelt oklevelében, amelyben Mátyás király arra kötelezi magát, hogy Podiebrad Katalint nőül veszi, s amelyet ennek nagyobb bizonyására az országnagyok pecsétjeikkel láttak el, Ujlaki Miklós neve nem fordul elő, s ezúttal vajdatársának Rozgonyi Jánosnak pecsétjét függesztették az oklevélre. Ujlaki Miklós tehát félreállott, de csak az alkalomra várt, hogy ismét zavart keltessen. Ez pedig előbb kínálkozott, mint remélte.

⁷⁴ Teleki: Hunyadiak kora. X. 497. 546. 553. — O. L.: Dl. 15,075. 15,201. 24,766.

AZ ÓBUDAI KÁPTALAN KRITIKUS OKLEVELEI.

Az óbudai káptalan magánlevéltárának legnagyobb része a török elől történt menekülés közben elpusztult s csupán töredékei jutottak el a pozsonyi káptalan levéltárába. Ezek a töredékek ma két külön dobozban vannak elhelyezve (Capsa Budensis I. és II.), amiből arra lehetne következtetni, mintha eredeti elhelyezési módjuk is ez lett volna, vagyis mintha ebben az alakban jutottak volna a pozsonyi káptalan levéltárába. A valóság ezzel szemben az, hogy ezt az elhelyezési módot jóval azután kapták az oklevelek, hogy a pozsonyi káptalan levéltárába jutottak. III. Ferdinánd ugyanis 1648. szeptember 26-án kelt oklevelével (Liber regius, X. 158—9.) az óbudai káptalan összes jószágait, melyek közül a dunántúliak papnevelési rendeltetéssel már ezt megelőzően is a veszprémi püspök kezén voltak, a nagyszombati egyetemes papnevelő intézetnek ajándékozta (*dicta praepositura Veteris Budae ac eius bona et obventiones praedicto alumnatuti applicentur*) s azok kezelését a papnevelő intézet mindenkori kormányzójára ruházta (*ut bonorum eius ac proventuum administratio a nemine alio, quam a regente seminarii pro tempore existenti teneantur*). Amíg Buda török kézen volt, a jezsuita rendhez tartozó kormányzók kénytelenek voltak beérni az óbudai káptalan dunántúli jószágainak jóvelmével; Buda felszabadítása után azonban azokra a birtokokra is kiterjesztették figyelmüket, amelyek addig török hódoltság alatt állottak. 1689. október 14-én ugyanis a papnevelő intézet akkori kormányzója, Pethő István felhatalmazta Olikez András budai jezsuita házfőnököt, hogy nyomozza ki és foglalja le az óbudai prépostságot illető összes jószágokat. Ezt megelőzően Pethő István maga végzett kutatásokat a pozsonyi káptalan levéltárában; az ott talált eredeti oklevelekről hiteles másolatokat készíttetett s az eredeti okleveleket a másolatokkal együtt külön dobozban helyeztette el (*reponendae cum earum originalibus*

in separata capsula). Ez a művelet a Pray-gyűjtemény III. kötetében fennmaradt eredeti feljegyzések szerint 1689. szeptember 26-án vette kezdetét s ennek eredménye alapján kapta meg a budai házfőnök ez év október 14-én a felhatalmazást az oklevelekben foglalt jószágok megszerzésére. Ebben az időpontban gyűjtötték tehát össze az óbudai káptalan magánlevéltárának a pozsonyi káptalan levéltárába jutott töredékeit, és ekkor kapták az oklevelek azt az elhelyezést, melyben a legújabb időig fennmaradtak. Hogy mikor és mily módon jutottak a pozsonyi káptalan levéltárába, ma már alig állapítható meg; de nem állapítható meg az sem, mi indíthatta a jezsuitákat arra, hogy a budai káptalan okleveleit éppen a pozsonyi káptalan levéltárában keressék. Ezzel szemben kétségtelen, hogy a Capsa Budensisben foglalt okleveleket a jezsuiták számára válogatták ki a pozsonyi káptalan levéltárából s a jezsuiták kívánságára történt ezeknek az okleveleknek különálló elhelyezése.

A budai káptalan magánlevéltárának töredékeit tartalmazó pozsonyi gyűjtemény két részből áll, s ezek mindegyike több csomót foglal magában. A Capsa Budensis I. öt csomót tartalmaz: az elsőben 11, a másodikban 10, a harmadikban 8, a negyedikben 13, az ötödikben 17 oklevél van. Közülök több ma már hiányzik, s tartalmuk csupán a leltárból állapítható meg; amint már Knauz Nándor is a leltár alapján határozta meg egy jelzés nélküli, 1510. évi oklevél tartalmát (Budai káptalan regesztái, 55). A Capsa Budensis II. ezzel szemben csupán két csomót foglal magában. Ezek azonban jóval terjedelmesebbek, mert az első 39, a második pedig 27 oklevélből áll. Ezek közül azonban az első csomó nagyon hiányos: öt oklevél nincs meg belőle.

Jóllehet a pozsonyi gyűjtemény a káptalani levéltárnak csupán töredékeit tartotta fenn, mégis nagyértékű számunkra, mert olyan okleve-

leket tartalmaz, melyek a főváros történetének legbecsesebb emlékei. Köztük a legrégibb darab II. Géza király 1148. évi oklevele, amelyben a Szent László király adományaképen addig élvezett évi 360 pensa helyett egy vásárvámot, két révvámot, a Dunán áthaladó hajók vámját adja a budai káptalannak és megerősíti a káptalant a megyeri révtől a Csepel-szigetig terjedő dunai halászat kizárólagos élvezetében, amit még Szent László királytól kapott. Az oklevél nem maradt fenn eredetiben, ami azonban nem zárja ki azt, hogy a török elől történt menekülésig megvolt a káptalan magánlevéltárában. A pozsonyi gyűjtemény ugyanis csupán töredékeit tartotta fenn ennek a levéltárnak. Az 1148. évi oklevél átírásai közül egyet a veszprémi káptalan országos levéltára, négyet pedig a pozsonyi gyűjtemény őrzött meg számunkra. A legrégibb átírás a pozsonyi gyűjteményben maradt fenn, és pedig abban a folyamodványban, melyet a budai káptalan az oklevél megerősítése érdekében 1253. június 1-én IV. Ince pápához intézett. A folyamodvány szerint a megerősítendő oklevelet nem küldték el eredetiben, hanem ennek szövegét a váci és erdélyi püspökökkel, továbbá a pilisi apáttal hitelesítették. A következő átírást IV. László 1274. március 9-i oklevele tartalmazza, amely azonban szintén nem maradt fenn eredetiben, csupán I. Károly 1328. március 9-én kelt átírásában. A következő átírás III. Endre 1291. június 3-án kiadott oklevele, melynek eredetijét a veszprémi káptalan országos levéltára őrzi. 1295. január 12-én János kalocsai érsek és királyi kancellár írta át s ez az átírólevél a pozsonyi gyűjteményben található. I. Károly említett, 1328. március 9. átíró levele nem csupán eredetiben maradt fenn, hanem Zsigmond király 1412. augusztus 19-én kelt átírásában is. Ezt szintén a pozsonyi gyűjtemény őrizte meg. Végül 1449. március 25-én az országbíró rendeletére maga, az óbudai káptalan is átírta az oklevelet s ez az átírás egy 1472. szeptember 29-i nádori ítéletlevélben maradt ránk, mellyel a Pest város és az óbudai apácák között folyt vámper nyert befejezést.

Az 1148. évi oklevél hitelességét Salamon Ferenc kétségbevonta (Budapest története, III. k. 17. s kk. II.) s alaki és tartalmi kifogások alapján XIII. századi hamisítványnak minősítette. Alaki kifogásai közül az első a szokatlan királyi cím,

amennyiben II. Géza király az oklevél élén csupán II. Béla király fiaként nevezi meg magát (Secundi Bele regis filius), holott Salamon szerint a XII. századi királyok rendesen Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királyainak nevezték magukat. Ez az okfejtés egyáltalán nem helytálló. A XII. századi okleveles gyakorlat ugyanis még nem megállapodott s a királyi címeket illetően eltéréseket mutat. A kifogásolt cím tekintetében is utalhatunk II. Géza 1152-ben a veszprémi egyház szolgálai számára kiadott oklevelére (Szentpétery: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, I. k. 28. l.), amelyben az uralkodó egészen azonos módon nevezi meg magát, pedig az oklevél hitelességéhez semmi kétség sem fér. Minthogy pedig az utóbbi oklevél ugyanannak a királyi jegyzőnek a kezéből került ki, a királyi cím rendellenessége éppen az oklevél hitelessége mellett tanuskodik. Salamon Ferenc másik alaki kifogása, hogy az oklevél záradékában felsorolt tanuk élén Belus bán neve áll s csak utána vannak felsorolva a püspökök. Ez tényleg egyedülálló eset és úgy az egykorú, mint a későbbi okleveles gyakorlattal is ellenkezik. Ezt azonban az állítólagos XIII. századi hamisítónak is jól kellett tudnia és mindenestre óvakodott volna olyan durva botlás elkövetésétől, mellyel az oklevél hitelességét kockára teszi. Éppen ebben az egyedülálló rendellenességben látjuk az oklevél hitelességének a legerősebb bizonyítékát s hozzá ezt a rendellenességet magyarázni is lehet azzal, hogy Belus bán a fiatal uralkodó anyai nagybátyja és gyámja volt, tehát messze kimagaslott az egyházi és világi méltóságok viselőinek sorából. Salamon Ferenc harmadik alaki kifogása, hogy a tanuk sorában említett püspökök neve mellől hiányzik egyházmegyéjük megnevezése. Ez azonban II. Géza okleveleiben éppen nem volt szokatlan. A pannonthalmi apátság számára kiadott 1146. évi oklevélben (Pannonthalmi rendtörténet, I. k. 597. l.), a Gotfrith és Albreht számára 1156 körül kiadott oklevélben (Codex dipl. VII. 5. 519. l.) és a nánai sóvámra vonatkozó 1157. évi oklevélben (Monumenta eccl. Strigoniensis, I. k. 110. l.) ugyanezzel a gyakorlattal találkozunk, holott ez oklevelek hitelességéhez semmi kétség sem fér. Ha az oklevél XIII. századi hamisító műve lett volna, semmiesetre sem hagyta volna el a püspökök neve mellől egyházmegyéjük megnevezését,

mert a XIII. században már ez volt a gyakorlat ; azt pedig nem tudhatta, hogy vannak II. Géza királynak olyan oklevelei, melyekben a püspökök egyházmegyéjük megnevezése nélkül vannak felsorolva.

Sokat vesződött Salamon Ferenc az oklevélben előforduló «tributum fori Geysse» kifejezéssel ; pedig az esztergomi keresztesek 1284. február 25-i oklevelében (Mon. eccl. Strig. II. k. 177. l.) is megtalálhatta volna «locus fori Geysse regis» alakban a dunamelléki Zeg határjárásában. Ez az utóbbi kifejezés arra látszik mutatni, hogy Géza király a dunamelléki Zeg határában vásárt alapított, aminek emlékezete a XIII. század végéig fennmaradt. Minthogy semmi bizonyítékunk sincs arra, hogy a II. Géza 1148. évi oklevelében előforduló «forum Geysse» azonos az esztergomi keresztesek 1284. február 25-i oklevelében olvasható «forum Geysse regis»-szel, arra kell gondolnunk, hogy Géza király a Duna mentén több vásárt is alapított s ezek egyikének a vámját kapta tőle a budai káptalan. Pálóczi László országbíró 1465. október 8-án kiadott oklevelében azt olvassuk, hogy a budai káptalan a felhévizi révnél szedette azt a vámot, amelyet II. Gézától kapott, s amely vám éppen ezért a Géza vásárvámja nevet viselte (quod condam excellentissimus princeps dominus Geysa secundus rex Hungarie donasset, quodque tributum fori Geysa vocaretur) ; amiből az következik, hogy 1465-ben a budai káptalan Géza király 1148. évi adománylevelére vezette vissza ezt a vásárvámot. Ha nem is helytálló az 1465. október 8-án kelt oklevélben foglalt okfejtés, azt mindenesetre bizonyítottan kell tekintenünk, hogy ebben az időpontban így tudták azt. A felhévizi vásárokról különben az Ofner Stadtrecht is tud (427. szakasz). Ezeket a vásárokat azonban a felhévizi keresztesek és nem az óbudai káptalan területén tartották (auf des Aigen Jarmarkt, ahol az Aigen szó az Ofner Stadtrecht 211. szakasza szerint a felhévizi keresztesek saját területét jelenti), s alig hihető, hogy a keresztesek területén tartott vásárok vámja az óbudai káptalanról illetve volna.

Salamon Ferencnek az 1148. évi oklevél hitelessége elleni legfőbb érve a kerepesi révvám, melyet a pesti révvámmal kapcsolatosan említ az oklevél (tributum portus Pest et Kerepes). Ő a kerepesi révvámot a későbbi jenői révvámmal próbálta azonosítani, amely Zsigmond király 1437.

május 1-én kelt oklevele szerint a budai káptalanról illetve s a pesti révvámhoz hasonlóan a pesti révések kezelték (Codex dipl. X. 7. 862. l.). E mellett látszik szólni Pálóczi László országbíró 1462. november 30-i oklevele is (MODL. 15,757), amely ugyancsak a budai káptalan jenői révére vonatkozik. Ez az okfejtés azonban csak akkor lenne teljesen megalapozottnak tekinthető, ha a budai káptalan ezt a révvámot II. Géza adományára vezette volna vissza. Ennek azonban semmi nyoma sem maradt fenn. A mai Kerepes határában semmi esetre sem lehetett révvámot szedni, mert a Péter tárnokmester 1284. szeptember 21-i oklevelében (Codex dipl. V. 3. 107. l.) előforduló és Pest városát körülvevő árok (fossatum, quod circuit villam Pestensem) száraz árok volt, amilyennel nagyszámban találkozunk e vidék középkori határjárásaiban. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy a portus Kerepes is dunai rév volt s a dunáninneni Pest révét jelentette, mert az oklevél a pesti és kerepesi révvámokat egymással szoros kapcsolatban (tributum portus Pest et Kerepes) tünteti fel. E szerint az oklevél pesti révé a dunántúli, a kerepesi rév pedig a dunáninneni révet jelentette volna, amiből természetesen az következne, hogy a dunáninneni rév Pest városán kívül állott. Dunai rév mellett szól különben maga a «Kerepes» elnevezés is, amely szó a régi magyar nyelvhasználat szerint a hajót jelentő «kerek» töre vezethető vissza. Mikor a Szapolyai István nádor 1495. szeptember 25-én kelt oklevelében foglaltak szerint a királyi jogügyigazgató kétségbevonta a budai káptalan pesti révvámszedési jogát, II. Géza király 1148. évi oklevele is szóba került, s ámbár abban pesti és kerepesi révvámról van szó, mégis csupán a pesti révvám volt a per tárgya, amiből szintén arra lehet következtetni, hogy a kerepesi révvám a dunáninneni révnél szedett vámot jelentette. Semmiesetre sem állhat meg Salamon Ferencnek az az állítása, hogy «a hamisítók néha szándékosan használnak olyan nevet, amelyet senki sem hallott még». Ennek ugyanis nem lett volna gyakorlati értelme ; márpedig az oklevelek mindig gyakorlati célokat szolgáltak. Az kétségtelen, hogy kerepesi révvél és kerepesi révvámmal az 1148. évi oklevélben kívül másutt nem találkozunk, holott éppen a pesti révvámra vonatkozóan gazdag az az anyag, mely a budai káptalan magánlevéltárából a pozsonyi káptalan levéltárába ke-

rült. A pesti révvám ügyében ugyanis 1268-tól kezdve (Codex dipl. IV. 3. 479. l.) a budai káptalan állandóan perben állott a pesti és budai révészekkel, s a révvámra vonatkozó jogát mindig meg tudta védelmezni anélkül, hogy hivatkoznia kellett volna az 1148. évi oklevélre. Szapolyai István nádor idézett oklevele szerint is a királyi jogügyigazgató azzal az indokolással tette vitássá a káptalan révvámszedési jogát, hogy az I. Lajos királlyal kötött csereszerződés következtében ez a jogosítvány a koronára szállott (*dominus Ludovicus rex via permutationis et concambii ad manus suas regales receperit*). Ez azonban nyilvánvalóan tisztán ügyvédi fogás volt, mert a nevezett csereszerződés kizárólag az óbudai területtel kapcsolatos jogosítványokra vonatkozott, a pesti révvámszedési jogot teljesen figyelmen kívül hagyta. Ámbár ez a per hosszú időn át húzódott (Ráskay Balázs tárnokmester 1503. november 9-én még átírja a váci káptalannak ez ügyre vonatkozó idézőlevelét), végeredményében mégis a káptalan javára dőlt el, mert II. Ulászló király 1506. október 13-án kelt ítéletlevelével arra kötelezte a pesti és budai révészeket, hogy a káptalannak járó révvámot fizessék meg. Mindezekből II. Géza király 1148. évi oklevelének hitelességére kell következtetni, már azért is, mert a káptalan az oklevélben foglalt jogosítványait az egész középkoron át gyakorolta és per esetén is meg tudta védelmezni.

Amilyen mértékben kétségtelen az 1148. évi oklevél hitelessége, ugyanolyan mértékben gyanús a budai káptalan másik nagyértékű oklevele, melyet II. Endre király adott ki 1212-ben. Ez az oklevél kétféle alakban és szövegezésben maradt fenn. Ezek egyikéről az oklevélkritika már megállapította, hogy jóval későbbi hamisítvány, noha az eredeti oklevél ismérveivel van felruházva (Szentpétery id. m. I. k. 90. l.). A másik oklevél nem maradt fenn eredetiben; csupán későbbi átirásai ismeretesek. Az oklevélkritika mégis úgy döntött, hogy ez a szöveg hitelesnek tekintendő. A jelzett átirások közül csupán egy van meg a pozsonyi gyűjteményben: János kalocsai érsek és királyi kancellár 1295. január 12-én kelt átirólevele. Utóbbi kalocsai érsekké történt megválasztása előtt budai prépost volt, átirólevele tehát nem tekinthető gyanún felülinek, s különben is szokatlan, hogy a kancellár nem az uralkodó nevében ad ki oklevelet. Vannak azonban más ide-

vonatkozó átirólevelek is, melyek a veszprém. káptalan országos levéltárában maradtak fenni. Így IV. László királyé 1273. augusztus 24-ről, amely azonban csupán I. Károly 1328. április 18-án kelt átirásában van meg. Minthogy az 1355. augusztus 26-án I. Lajos királlyal kötött csereszerződés az 1212. évi oklevelet a káptalan számára jórésztben értéktelenné tette, tovább nem is volt arra szüksége s nem is íratta át később.

II. Endre király 1212. évi — átirásban fennmaradt — oklevele szerint az uralkodó visszaadja a káptalannak azt a területet, melyen az egyház és a község állott, továbbá a község lakosai feletti bíraskodás, az ottani vásárvám és hegyvám szedésének jogát (*terre, in qua tam ecclesia, quam villa Budensis est posita, iudicii totius ville, tributum fori cum cibionibus vinearum*), amiktől előzetesen megfosztotta a káptalant. Mindezeket a jogosítványokat — mint az átiró oklevél mondja — még Imre király adta a káptalannak, és az oklevél szövegéből az is kivehető, hogy Imre király adománylevelének az 1212. évi oklevél kiállításakor meg is kellett lennie (*sicut in privilegio clare memorie Hemerici fratris nostri regis illustris clarius continetur*). Ugyanez az oklevél a káptalannak azt a jogát is megerősíti, hogy az ország határáig (*usque ad confinium regni nostri*) sóval szabadon kereskedhetik. Ez utóbbi jognak az ország határán túli kiterjesztésében (*extra regnum*) látta az oklevélkritika a hamisított oklevél megszerkesztésének az indítóokát. Felmerül azonban a kérdés, hogyha az átirásban fennmaradt eredeti oklevél után készült a hamisítvány, akkor miért nem tűntette fel annak megfelelően az oklevelet kiállító kancellár egyházi méltóságait, s miért tért el az eredetitől az oklevél záradékában felsorolt egyházi és világi méltóságok felsorolásánál. Éppen ezért nem valószínű az a feltevés, mintha a hamisított eredeti oklevél az átirásban fennmaradt hiteles oklevélszöveg nyomán készült volna, s inkább arra lehet gondolni, hogy a hamisított eredeti oklevél nyomán készült az átirásokban fennmaradt oklevélszöveg. Az átirásokban fennmaradt oklevélben ugyanis olyan szövegrészt találunk, amely a kritikát teljes mértékben kihívja, t. i. a budai káptalan jogosítványait nem csupán az egyház és község területére terjesztette ki, hanem a *megnevezett területen belül keletkezendő* további községekre is (*terre et ville in eo posite, sive villarum,*

si que sunt in eodem territorio de cetero construende). Erre a szokatlan szövegezésre csupán attól kezdve lehetett szükség, amióta azon a területen belül, amelyen a káptalan a hegyvámot szedte, valósággal újabb község keletkezett, melynek hegyvámjára más is igényt tartott. Ha az 1212. évi oklevélben szereplő határjelek már az eredeti oklevélben is meg lettek volna, akkor nem lett volna szükség arra, hogy az utólag keletkező községek külön is hangsúlyoztassanak. Ez csupán azután vált szükségessé, miután IV. Béla 1269. október 3-án kiadott oklevelével olyan terület hegyvámszedési jogától fosztotta meg a káptalant, amelynek hegyvámjára az addigi gyakorlat szerint igényt tartott. A papmáli, illetőleg püspökmáli, továbbá az előmáli, kerekedi és banaföldi hegyvámról rendelkezett a nevezett oklevél, amely területek a banai Boldogasszony-plébániához és annak fiókegyházához tartoztak, s amelyek hegyvámjához olymódon jutott a káptalan, hogy Bertalan veszprémi püspök még a tatárjárás előtt néhány hordó bort engedett át az ott megillető hegyvámából Benedek budai prépostnak, aki utóbb kalocsai, majd esztergomi érsek lett. Minthogy a tatárjárás előtt történt dologról volt szó, könnyen megeshetett, hogy a tatárjárás alatt és után beállott zavaros időkben a budai káptalan olyan területekre is kiterjesztette hegyvámszedési jogát, amelyek hegyvámja jog szerint a veszprémi püspököt illette meg. Minthogy IV. Béla idézett oklevelével visszaadta a veszprémi püspöknek a nevezett területek hegyvámszedési jogát, a káptalan kénytelen volt II. Endre 1212. évi oklevelét olymódon újraszövegeztetni, hogy a káptalannak a nevezett területekre vonatkozó jogosítványa igazolható legyen. Ez az átszövegezés kevéssel az 1269. október 3-án kelt oklevél kiadása után történt, mert IV. László király 1273. augusztus 14-én már át is írta az átszövegezett oklevelet. Az átirás már azért sem ütközött akadályokba, mert 1273. március 6-tól az a Benedek volt az udvari alkancellár, aki rövidesen budai prépost lett s így az ő közreműködésével készülhetett az az oklevélszöveg, amely a hiteles oklevelek összes ismérveivel fel volt ruházva. Az átirat oklevél aztán módot adott a káptalannak arra, hogy a veszprémi püspök ellen fölléphessen. IV. László 1288. július 25-én kelt okleveléből kitűnik, hogy a nevezett területek előbb az óbudai polgárság, majd

Tamás váci püspök, végül pedig Mercurinus budai polgár kezébe kerültek. Azokat tehát csak ezután tudta a káptalan visszaszerezni. Amikor IV. László visszaadta a káptalannak az elvesztett területeket, ez már II. Endre király átszövegezett s átirat oklevele alapján történt. Az uralkodó ugyanis hangsúlyozza, hogy a Bana nevezetű föld, melynek hegyvámját IV. Béla király 1269. október 3-i oklevele a veszprémi püspöknek ítélte oda, a budai káptalan területén belül fekszik és attól határjelekkel nincs elválasztva (nullo intermedio intra metas dicte ecclesie inclusam, nec tamen de eadem terra ecclesie Budensis separatam).

Az 1212. évi oklevelek szövegéből arra lehet következtetni, hogy ebben az esztendőben kaphatott ugyan a káptalan az uralkodótól jogosítványokat, a jogosítványok gyakorlására rendelt terület azonban nem volt határjelekkel körülírva. A határjelekkel körülírt területre vonatkozó oklevélszöveg utólagos betoldása mellett tanuskodik elsősorban az, hogy a káptalant megillető község azokon a határokon belül feküdt, amelyek az oklevélben nagy részletességgel vannak felsorolva. Felesleges volt tehát annak hangsúlyozása, hogy a község területén kívül a mellette fekvő területek is (territorio adiacenti) a káptalant illelik meg. Ennek a külön hangsúlyozása csupán akkor lett volna indokolt, ha a község területe a nevezett határokon kívül esett volna. Erre a részletes határmegjelölésre csak IV. Béla 1269. október 3-iki oklevelének kiadása után volt szüksége a káptalannak, minthogy ebben a király a veszprémi püspöknek ítélte e területek hegyvámját, amelyre a káptalan is igényt tartott. Minthogy pedig jogigényét II. Endre 1212. évi oklevele nem igazolta, kénytelen volt azt átszövegeztetni. Ennek alapján azután könnyű szerrel tudta igazolni jogigényét.

Mindezeknél fogva igazat kell adnunk Salamon Ferencnek, aki mindkét oklevélszöveget hamisítványnak tartotta (i. m. III. k. 26. l.); de igazat kell adnunk abban is, hogy először az eredetieként fennmaradt oklevél készült el, s minthogy annak záradéka eltért az egykorú hiteles oklevelektől, újabb szöveget készítettek, mégpedig minden valószínűség szerint magában a királyi kancelláriában. Az eredetieként fennmaradt oklevél szövege ugyanis sokkal logikusabb, s az utólagos betoldások hívják ki a kritikát. Gyakorlatlan hamisító készítette, aki nem sok II. Endre kan-

celláriájából kikerült oklevelet láthatott. Az átírásban fennmaradt oklevél fogalmazója ellenben jól ismerte e gyakorlatot, azonban túlságosan akarta biztosítani a káptalan jogosítványait, s ezzel a szöveget teljesen elrontotta.

Amennyiben az előadottakkal sikerült bebizonyítani, hogy II. Endre király kétféle szövegben fennmaradt oklevele éppen a benne foglalt határkitűzés miatt nem tekinthető hitelesnek, ugyanúgy nem tekinthető hitelesnek ama, ugyancsak átírásokban fennmaradt évnélküli oklevele sem, amelyben az óbudai káptalan tulajdonaként megjelölt területről azt mondja, hogy II. Endre király *hajdan kiadott oklevelében* foglaltatnak a terület határjelei (prout in autentico nostro olim concessio undique inclusum apparet). Ebben az oklevélben két új jogosítvány foglaltatik, melyek egyike az óbudai polgári telepések ellen irányul, másika pedig az óbudai káptalan bírói joghatóságának védelmére van rendelve. Az óbudai polgári telepések ellen irányul az a rendelkezése, hogy házat, szőlőt és általában ingatlant nem szabad elidegeníteniök, aminek gyakorlati végrehajtása az óbudai polgári telepnek jobbágysorba süllyesztését jelentette volna. Az óbudai káptalan bírói joghatóságának védelmét szolgálta annak elrendelése, hogy sem az óbudai királyi vár őrői, sem pedig a főurak és főpapok Óbudán tartózkodó szolgálai nem vonhatják ki magukat az óbudai káptalan bírói joghatósága alól. Az oklevél hitelessége ellen szól, hogy a magyar királyok óbudai tartózkodását hangoztatja (crebriori inhabitatione ab eisdem frequentata); pedig ez csupán IV. Bélától kezdve mutatható ki, de elsősorban IV. Lászlóra illik, amint hogy az oklevél legrégibb átírása valóban IV. László király kancelláriájából került ki 1274. március 9-én. Ekkor szövegezhették meg az oklevelet, ami érthetővé teszi azt is, hogy II. Endre király 1212. évi oklevelét hajdan (olim) kiadottnak mondja s Roland óbudai préposttal hozza kapcsolatba, akiről egyébként a nevezett 1212. évi oklevél egyáltalán nem emlékezik meg.

Ugyancsak az óbudai káptalan bírói joghatóságának védelmét szolgálta IV. Béla 1243. július 5-én kelt oklevele, melyben a király e joghatóság gyakorlásának részleteit állapította meg. Salamon Ferencnek az az érve az oklevél hitelessége ellen, hogy *óbudai* polgárokat emleget (cives de Veteri Buda) olyan időben, amikor még Újbuda nem állott

fenn, azért nem helytálló, mert ez az oklevél csupán későbbi átírásokban maradt fenn, amikor az Óbuda elnevezés már közkeletű volt. Ez az oklevél egyébként a polgári szabadság kezdetének tekinthető, mert az óbudai prépost által kinevezett s a polgárok ügyeiben eljárni hivatott bíró mellett hat olyan óbudai polgár kirendelését engedi meg, akik bírótársakként járnak el a prépost által kinevezett bíró mellett. Az oklevélkritika néhány kifejezés miatt gyanusnak tartja az oklevelet (Szentpétery i. m. I. k. 224. l.). A gyanúkteltő kifejezések onnan származhatnak, hogy az átírás alkalmával módosították az eredeti oklevélszöveget.

Az óbudai káptalannak a vizsgálat tárgyává tett oklevelekben foglalt jogosítványai akkor kerültek szóba, amikor I. Lajos király 1355. augusztus 17-én ezeket a jogosítványokat a káptalantól visszavette, s helyettük Komár, Galambok, Szentpéter és Korus királyi birtokokat adta cserébe. Az említett, 1355. augusztus 17-iki oklevél szerint az óbudai káptalan Óbudát illetően különböző jogosítványokat követelt a maga számára (iura, iurisdictiones et dominium proprietarium vindicabat in oppidum et cives antedictos), amelyeket az óbudai polgárok nem voltak hajlandók elismerni. Az ellentétek tisztázása céljából az uralkodó több főurat és főpapot bízott meg, hogy vizsgálják meg a káptalan által felmutatott oklevelek tartalmát. A vizsgálat megállapította, hogy az óbudai polgárok feletti polgári joghatóság, az óbudai vásárvám-jövedelem és a város területén belül fekvő szőlők dézsmája jog szerint megilleti a káptalant, s hogy mindezeknek tényleges élvezetében volt; a város területének tulajdonjoga azonban, valamint a hajóvámszedési jog is, noha jog szerint szintén megillette a káptalant, a valóságban emberemlékezet óta nem volt a káptalan birtokában. A felsorolt jogosítványok, a hajóvámszedési jog kivételével, II. András király 1212. évi adománylevelén alapultak; a hajóvámszedési jog azonban csupán II. Géza király 1148. évi oklevelében található meg, s az ebben az oklevélben foglalt egyéb jogosítványok azért nem kerültek szóba ez alkalommal, mert Óbuda területén kívül gyakoroltattak. Minthogy az 1355. augusztus 17-iki oklevél szerint a felsorolt jogosítványok az óbudai káptalan számára kiadott régi oklevelekben foglaltattak, bizonyítottanak kell vennünk,

hogy ez alkalommal az eredeti oklevelek és nem a későbbi átírások kerültek bemutatásra. Az óbudai vonatkozású jogosítványokat az uralkodó az ellentétek kiküszöbölése végett visszavette a káptalantól s csupán a szőlődezsmaeredési jogot hagyta meg a káptalannak. A káptalan tulajdonában maradtak továbbá azok az óbudai területek, melyek a király kezébe visszajutott óbudai résznek ez alkalommal megállapított határain kívül estek. Minthogy pedig az utóbb említett területeken az óbudai káptalan polgári joghatósága tovább is fennmaradt, az óbudai polgárok és a káptalan között fennálló ellentétek nem szűntek meg. Végleges kiküszöbölésük jóval később következett be.

I. Lajos király szóbanforgó 1355. augusztus 17-iki oklevele nem sokáig maradt érvényben. 1356. október 17-ikén ugyanis ugyanebben az ügyben új oklevelet adott ki, melyben az előbbi oklevelének érvényességét kifejezetten megsemmisítette. Ez utóbbi oklevelében bővítések vannak, amelyek megindokolják, miért kellett az oklevelet egy esztendő múltán újból kiadni. Az első bővítés az óbudai káptalannak adott Komár, Galambok, Szentpéter és Korus birtokokra vonatkozott. Ezeket az előbbi oklevél összes jövedelmükkel együtt a káptalanra ruházta; az utóbbi azonban kiveszi azokat a jövedelmeket, amelyeket a komári ágostonrendi kolostor az alapító Béla király adományából élvezett, s amelyeket I. Lajos király is meg kívánt hagyni a nevezett kolostor tulajdonában. Nyilvánvaló, hogy a komári ágostonrendiek ellenmondtak, mikor a budai káptalan a nevezett jószágok birtokába be akarták iktatni. Ezért vált szükségessé az újabb oklevél kiadása. A másik bővítés az óbudai apácákra vonatkozott, s elsősorban arra kötelezte az óbudai káptalan, hogy mint hiteles hely vonakodás nélkül teljesítse törvényes kötelesegeit az óbudai apácákkal szemben. Megparancsolta továbbá az uralkodó a káptalannak, hogy a csereképén átengedett budai területen belül ne merje zaklatni a nevezett apácák népeit, s főleg a felettük való joghatóság gyakorlásától tiltotta el a káptalan. Ez a betoldás teljes világót vet arra, miért vette vissza az uralkodó az óbudai káptalantól Óbuda területének egyik részét s az ott gyakorolt jogosítványokat. Az ok nyilvánvalóan az óbudai apácakolostor volt, melynek céljaira Erzsébet királyné már 1353. május 26-án

számos óbudai telket szerzett meg (Orsz. Levlt.: D. L. 4364), s ezeket kívánta az uralkodó mentesíteni a káptalan joghatósága alól, illetőleg e területnek a saját kezébe való átvétele által biztosítani kívánta az apácák számára, hogy Óbuda területén belül szabadon terjeszkedhessenek. Ez magyarázza meg azt is, hogy az 1356. október 17-iki oklevél egyetlen eredetiben meglévő példánya az óbudai apácák iratai között maradt fenn (U. o. D. L. 4631). Az apácák jogainak védelmére szolgált I. Lajos királynak 1364. december 28-ikán az oklevélre vezetett megerősítő záradéka is.

Ámbár az 1356. október 17-iki oklevél az előadottak szerint kifejezetten megsemmisítette az 1355. augusztus 26-i érvényét, Erzsébet királyné rendeletére a budai káptalan 1364. január 13-ikán mégis a régibb oklevélszövegben foglalt módokat szerint fogadta el a csereszerződést. Tehát ezt az oklevelet tekintette érvényesnek. Ugyanerre az álláspontra helyezkedtek az érdekelt óbudai apácák is, mert az 1355. augusztus 26-iki oklevélnek arra a példányára, mely a nevezett apácák birtokában volt, 1364. december 28-ikán rávezették I. Lajos király megerősítő záradékát: *predicto clastro dominabusque in eodem nunc et pro tempore Deo famulantibus innovamus et perpetuo confirmamus*. Ezzel szemben 1412. július 17-ikén, midőn a budai káptalan Zsigmond királytól a csereszerződésre vonatkozó oklevél átírását és megerősítését kérte, már az 1356. október 17-iki megerősítő záradékkal ellátott oklevelet mutatta be. Ebből következik, hogy ekkor a budai káptalan levéltárában még megvolt az 1356. évi oklevél is, amely egyébként ma e levéltárnak a pozsonyi káptalan levéltárában fennmaradt töredékében már nincs meg, s csupán az 1412. évi átíró oklevélben maradt fenn; amint II. Géza és II. Endre királyoknak a budai káptalanról illető oklevelei is csupán átírásokban találhatók meg ott. Ez a tény is amellett tanuskodik, hogy az óbudai káptalan középkori magánlevéltárának anyaga csupán töredékesen maradt fenn a pozsonyi gyűjteményben; nagyobb része elpusztult. Ezzel szemben a káptalan hiteleshelyi levéltárát teljesen megsemmisültnek tekinthetjük. Ennek egyetlen emléke az a jegyzőkönyv, amely ugyancsak a pozsonyi gyűjteményben maradt fenn.

Az 1355. augusztus 26-iki oklevélnek még egy átírásáról van tudomásunk, melyet 1479. február

21-ikén Pálóczi László országbíró adott ki, Szilágyi Erzsébet és a gercsei nemesek részére, a királynénak a gercsei nemesekkel folyt határpere kapcsán. Az átírt példány az óbudai apácák levéltárából való, s a pozsonyi káptalannak 1699. július 2-án gr. Zichy István győri vicegenerális részére kiállított hiteles másolatában maradt fenn a gr. Zichy-család levéltárában. Jóllehet a hiteles

másolatban előforduló kihagyások mellett tanuskodnak, hogy az országbíró oklevele a hiteles másolat kiadása idején már nagyon rongált volt, mégis valószínűnek látszik, hogy az átíróoklevél ma is megvan a pozsonyi káptalan levéltárában ; de ez a budai káptalan magánlevéltárának töredékein kívül keresendő.

GÁRDONYI ALBERT.

SPANYOL KIRÁLYOK VÉRE A FRANGEPÁN LESZÁRMAZOTTAKBAN.

A nyugateurópai államok genealógiai történetét vizsgálva, szembetűnik, hogy az ottani nemesség sűrű rokoní kapcsolatban áll a dinasztiaikkal. Így Spanyolországban és Portugáliában a grand-i családok nagy részét nemcsak többszörös vérségi kötelék fűzi uralkodóikhoz, hanem részben a dinasztiaik törvényes vagy törvénytelen mellékágaiból veszik eredetüket. Hasonló a helyzet Franciaországban is, ahol a grand feudataire-ek családjai voltak állandó vérségi kapcsolatban a mellékágakban amúgyis bővelkedő Capet-ekkel, míg Németországban és az Appenini-félszigeten nem annyira a dinasztiaik szétágazása, hanem inkább a szuverén családok nagy tömege tette lehetővé, hogy a századok folyamán az alacsonyabb sorból felemelkedő nemesség ereibe is jusson az uralkodóházak véréből. Hozzájárult ehhez nem egyszer az is, hogy a sokszor csekély politikai és főképp mérsékelt vagyoni súlyt képviselő dinasztiaik éppen családi kapcsolataik útján igyekeztek magukhoz édesgetni hatalmas vazallusaikat, vagy egyéb szempontból jelentős országos embereiket. A feudális nagyurak gyermekei révén azután a királyi vér tovább ágazott, előbb a kisebb hűbéresek, majd az alacsonyabb nemesség körébe is, és ezért Nyugat-Európában alig van olyan jelentősebb régi nemesi család, mely legalább egy-két dinasztikus ősvonallal és ennek megfelelően számos királyi őssel ne dicsekedhetnék.

Ha ugyanilyen szempontból hazai nemes családainkat vizsgáljuk, akár az Árpád-házzal, akár pedig külföldi dinasztiaikkal kapcsolatban, arra az eredményre juthatunk, hogy azok dinasztikus ősvonalainak száma igen gyér. Ennek oka egyrészt az, hogy nálunk az uralkodóházzal egyenrangúnak tartott, szinte szuverén nagyhűbéresek

sohasem voltak, másrészt pedig az a sajátos véletlen, hogy nemzeti dinasztiaink generációként rendszerint csak egy-két fiutód révén ágaztak tovább, s így az élő tagok száma ízenként ritkán haladta meg a tizenöt-huszt ; míg ugyanekkor Spanyolországban és Franciaországban nemritkán hatvan-nyolcvan tag él a dinasztiainak ugyanabban az ízében, természetesen a mellékágakat is beleértve ; hogy a számtalan német és olasz szuverén család egyidőben élő megszámlálhatatlanul sok tagjáról ne fs beszéljünk. Ennek a két, a nyugati nemességre oly kedvező feltételnek elmaradása okozza, hogy azokat a dinasztikus ősvonalakat, melyek ténylegesen is gyökeret vertek a magyar nemesség talajában és abban máig is virágoznak, a két kezünkön is könnyen megszámlálhatjuk. Nem áll természetesen ez a tétel arisztokráciánk ama részére, mely a XVI. század elejétől fogva Bécsben nevelkedett és ott a dinasztikus ősvonalakban bővelkedő német, francia és olasz családokkal összeházasodva, ezek közvetítésével bőven rendelkezik uralkodói ősökkel.

Ami már most a nemzet gerincét jelentő köznemesség uralkodói ősvonalait illeti, azok közül genealógusaink négy olyant tartanak nyilván, melyek, igaz ugyan, hogy főúri családok közvetítésével, de már a XIV—XV. században szétágaztak a köznemesség egyes rétegeiben és napjainkban is számos ágon számos taggal virágoznak, s akiket kétségkívül érdekelni fog a királyi vérből való származás talán inkább kuriózumként ható, de mindenesetre bizonyos öntudatot is nyújtó gondolata. Az említett négy jelentősebb dinasztikus ősvonal a következő : Frangepán Bernát és Marzano Aloyzia hercegnő utódai, Alsóindvai Bánffy Miklós és Sagani Margit hercegnő utódai,

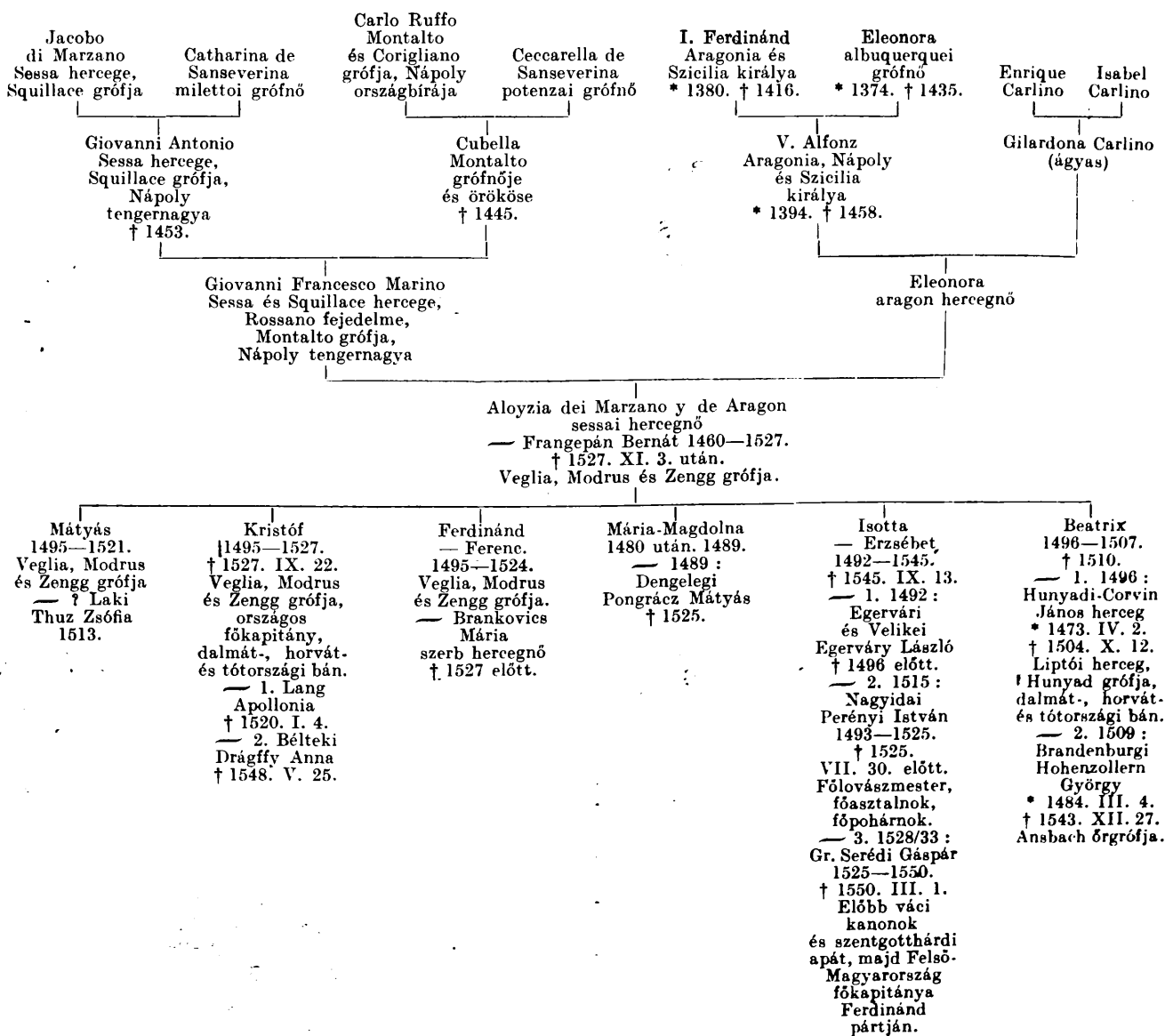
Vöröskői és Óvári Wolfárt Pál és Przemysl Gytha hercegnő utódai és végül az a sokat vitatott ősvonal, mely minden bizonytalansága ellenére is legtöbbet foglalkoztatta genealógusainkat: Dárai Majs nádor és feleségének, Erzsébetnek leszármazottai, mely Erzsébet kétségtávol rokonságban állott ugyan az Árpád-dinasztiával, de hogy mimódon, az tisztázottnak nem tekinthető.*

E négy dinasztikus ősvonal közül Frangepán Bernát és Marzano Aloyzia leszármazói ágaztak

* Dárai Majs nádor feleségének származására vonatkozó összes elméletek megtalálhatók Sándor József: Vitéz Nagybányai Horthy Miklós Magyarország kormányzója és népe az Árpád-házi királyok vérében című műve bevezető részében.

szét leginkább hazánk területén. Indokolt tehát, hogy elsősorban Frangepán Bernátné királyi őseivel foglalkozunk. Itt kívánom megemlíteni azt is, hogy maga Frangepán Bernát is fejedelmi ősöktől származott, minthogy édesanyja Isotta d'Este modenai örgrófnő, egyik dédanyja pedig Anna görzi grófnő volt.

Ez az ősfá Frangepán Bernát és Marzano Aloyzia gyermekeinek úkszülkig terjedő ősfája. Itt látom helyét annak is, hogy rövid vázlatát adjam, hogy a hat Frangepán-gyermek utódai miképp terjesztették tovább hazánkban az ereikben csörgedező királyi vért. A fiúk közül Kristóf és Mátyás mag nélkül haltak el, míg Ferdinándnak két gyermeke maradt: István, ki szintén mag nélkül

halt el, és Katalin, gróf Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hősnek felesége. Ezen a réven kerül királyi vér a Balassa, Thurzó, Forgách, Batthyány, Homonnai Drugeth, Nádasdy, Rákóczy és Thököly családokba, valamint ezeknek összes leányági utódaikba, így a Barkóczyakba, Palocsai Horvátokba, Révayakba, Tóthy Lengyelekba, Ujfalussyakba, Szavniczai Sándorokba, Benyovszkyakba, Kubinyiakba is. Ami Frangepán Bernát és Marzano Alojzia leányait illeti, közülök Mária-Magdolna, Dengelegi Pongrácz Mátyásné mag nélkül halt el, Beatrixnak pedig, ki előbb Corvin János, utóbb pedig Hohenzollern-Ansbach György örgróf neje volt, csak első házasságából maradt két serdült kort meg nem ért gyermeke.² Számos utódnak vált azonban özanyjává Perényi Istvánné Frangepán Isotta-Erzsébet,³ a Perényi-család bárói ágának özanyja. Mint ilyentől tőle származik leányágon nemes családaink egész sora: a Czoborok, Losonczi Bánffyok, Károlyiak, Csákyok, Kállayok, Reviczkyek, Sztárayok, Beöthyek, Perlaki Somogyiak, Fánchyak, Becskyek, Szuhayak, Sztojókák, Bölsei Budayak, Csebi Pogányok, Ibrányiak, Ghyczyek, Driethomai Selmeczyek, Hallerek, Thoroczkyak, Hiripi és Ivácskói Szuhányiak, Jakusithok, Berényiek, Telekiek stb., hogy csak a kilenc generáción belül beházosodott családokat említsem, és természetesen ezeknek a megfelelő ágakból származó összes leányági utódai is. Mindezt tekintetbe véve, Frangepán Bernát Magyarországon ma is élő utódainak száma mintegy tizenkét-, tizenötezerre tehető.

Itt említem meg, hogy a Nagy Iván által Frangepán Bernátéknak tulajdonított hetedik gyermek, gróf Corbaviai Károlyné, született Frangepán Dorottya éppúgy nem létezett, mint az az ismeretlen nevű leány sem, akit Nagy Iván Frangepán Ferdinánd leányának és Osalszky István feleségének mond. Thallóczy-Barabás: Frangepán Oklevéltár egyáltalán nem említi

Dorottyát, s bár számos Frangepán-okmányban szerepelnek Corbaviaiak, sőt maga a kérdéses Károly gróf is, a közeli rokoni kapcsolatra semmiféle célzás sincs. Azonfelül a déli magyar melléktartományok középkori családjainak leg-hivatottabb horvát ismerője, Klaič, a Corbaviaiaknak okiratok alapján összeállított családfáján (Rad, CXXXIV. k. 190 és köv. ll.) Károly gróf (†1495. VII. 8.) feleségét Dorottyanak mondja ugyan, de szerinte sem származhatott a Frangepán családból. Dorottyanak a Frangepánok családfájáról való törlésével megszűnik az a közeli rokoni kapcsolat is, ami az eddigi feltevések szerint Zrinyi Miklós gróf és felesége, Frangepán Katalin között fennállott és zavarólag hatott.

De térjünk most vissza az ősekhöz. Frangepán Bernát őseivel ehelyütt nem óhajtok részletesen foglalkozni, bár láthattuk, hogy neki is van két dinasztikus ősvonala, melyek mindegyikét fel lehet vezetni egészen a Karolingokig, sőt Görzi Anna ősei között Árpádházi királyaink is szerepelnek. Ugyancsak nem foglalkozom ezúttal a Marzano-családdal sem, bár ez is ősi és kiváló dél-itáliai nemzetségből ered, melynek törzsatyja Hautevillei Tankréd normannjainak egyike volt. Itt elsősorban a Frangepán-leszármazottak dinasztia-ösének, V. Alfonz aragon-szicíliai királynakfelmenőivel kívánok foglalkozni. Előljáróban azonban meg kell említenem, hogy V. Alfonznak törvényes utódai nem maradtak. A trónon természetes fia, I. Ferdinánd követte pápai legitimizáció közbejöttével. Őt történelmünkben mint Mátyás királyunk apósát ismerjük. V. Alfonznak Ferdinándon kívül még két természetes gyermeke maradt: Mária, Lionel d'Este ferrarai örgróf felesége, és a minket közelebből érdeklő Eleonóra, aki Giovanni Francesco Marino di Marzano sessai herceg neje volt. Régebbi írók — így Don Louis de Salazar y Castro is a Lara családról szóló kiváló művében — a három természetes gyermeket édestestvérnek tartották és anyjukul Gilardona Carlino-t, Enrique Carlino és Isabel Carlino leányát jelölték meg, egykorú nápolyi források alapján.⁴

² Corvin Kristóf herceg, meghalt 1505. márc. 7., és Corvin Erzsébet hercegnő, meghalt 1508. Ez utóbbinak jegyese gróf Szepesi Szapolyai György János király öccse (†1526). A házasság azonban ténylegesen sohasem jött létre.

³ Frangepán Isotta-Erzsébet első házassága Egerváry Lászlóval csak jelképileg kötött gyermekházasság volt, harmadik férjétől, Serédi Gáspártól pedig nem származott gyermeke.

⁴ Don Louis de Salazar y Castro: Historia de la Casa de Lara című hatalmas művének III. kötetében a 229. oldalon erre vonatkozóan a következőket írja: «Fuera de matrimonio tuvo en Gilardona Carlino, hija de Henrique Carlino y de Isabel Carlino, á Don Fernando I., Rey de Nápoles, á Doña Maria, muger de Leo-

A későbbi kutatás során azonban Don Prospero de Bofarull y Mascaro, a barcelonai Real Archivo de la Corona de Aragon főlevéltárnoka kimutatta, hogy Gilardona Carlino csak a két leánygyermek anyja volt, míg Ferrante, azaz Ferdinánd, Margit hijari grófnőtől származott, vagyis Mátyás király apósa és Frangepán Bernát anyósa apai féltestvérek voltak.

Nézzük azonban V. Alfonz király fölmenőit.

1. V. Alfonz (Alfonso), a Nagylelkű (El Maganimo). Született : Medina del Campo, 1394. Meghalt : Nápoly, Castello dell'Uovo, 1458. VI. 27. Eltemetve : előbb Nápoly, Iglesia del Convento de S. Pedro martir de P. P. Dominicos, majd 1671-ben átszállítva Poblet, Real Monasterio de Sta. Maria. Aragonia, Nápoly, Szicília, Jeruzsálem, Valencia, Mallorca, Szardínia és Korzika királya, Barcelona, Roussillon és Cerdagne grófja, Athén és Neopatrae hercege. Szülei: 2. és 3.

2. I. Ferdinánd (Fernando), a Tiszteletreméltó, vagy az Antequera-i (El Honesto, ó El de Antequera). Született : Medina del Campo, 1380. XI. 30. Meghalt : Igualada, 1416. IV. 2. Eltemetve : Poblet, Real Monasterio de Sta. Maria. Házasságot kötött : Madrid, 1393. Előbb kasztíliai herceg (Infante), Penafiel hercege, Mayorga grófja, Lara Medina del Campo, Cuellar, Olmedo, Montalvan, Mondejar, Parades de Nava stb. ura, majd 1412. IX. 7.-től Aragonia, Szicília, Jeruzsálem, Valencia, Mallorca és Szardínia királya, Barcelona, Roussillon, Cerdagne és Albuquerque grófja, Athén és Neopatrae hercege. Szülei: 4. és 5.

3. Eleonora-Urraca, a Gazdag Hölgy (La Rica Hembra). Született : 1374. Meghalt : Medina del Campo, 1435. XII. 16. Eltemetve : Medina del

Campo, Iglesia de S. Juan de las Duenas. Albuquerque grófnője, Medellín, Tiedra, Uruena, Montealegre, Villalon, Briones, Villalba del Alcor, Castromonte, Carvajales, Haro, Ampudia, Belorado, Cerezo és Ledesma urnője. Szülei: 6. és 7.

4. I. János (Juan). Született : Epila, 1358. VIII. 24. Meghalt : Alcalá de Nares, 1390. X. 9. Eltemetve : Toledo, Capilla de los Reyes Nuevos. Első házasságát kötötte : Soria, 1375. VI. 18. Kasztalia, Leon, Toledo, Galicia, Sevilla, Cordova, Murcia és Jaén királya, Lara, Vizcaya és Molina ura, Portugália és Algarbia trónkövetelője (Rey titular). Szülei: 8. és 9.

5. Eleonora. Született : Valencia, Castello Sta. Maria del Puig, 1358. II. 20. Meghalt : Cuellar, 1382. IX. 13. Eltemetve : Toledo, Capilla de los Reyes Nuevos. Aragon hercegnő (Infanta). Szülei: 10. és 11.

6. Sancho. Született : 1339. Meghalt : 1374. V. 19. Házasságot kötött : 1373. Albuquerque és Ledesma grófja, Medellín, Tiedra, Uruena, Montealegre, Villalon, Briones, Villalba del Alcor, Castromonte, Carvajales, Haro, Ampudia, Belorado és Cerezo ura, Kasztília első zászlósura (Alferez Mayor). Szülei: 12. és 13.

7. Beatrix. Született : 1354. Meghalt : 1374. Portugál hercegnő (Infanta). Szülei: 14. és 15.

8. II. Henrik (Enrique), a Mercedes-i (El de las Mercedes). Született : Sevilla, 1332. I. 13. Meghalt : Santo Domingo de la Calsa, 1379. V. 30. Eltemetve : Toledo, Capilla de los Reyes Nuevos. Házasságot kötött : 1350. Előbb Trastámara grófja, Gijón, Norona, Cabrera és Ribera ura, majd 1369-től Kasztília, Leon, Toledo, Galicia, Sevilla, Cordova, Murcia és Jaén királya.

9. Johanna (Juana). Született : 1339. Meghalt : Salamanca, 1381. V. 27. Eltemetve : Toledo, Capilla de los Reyes Nuevos. Villena-i hercegnő, Lara és Vizcaya Aúrője, Ivarracin hűbérúrője (Senora de la Casa).

10. IV. Péter (Pedro), a Szerartásos (El Ceremonioso). Született : Balaguer, 1319. IX. 5. Meghalt : Barcelona, 1387. I. 5. Eltemetve : Poblet, Real Monasterio de Sta. Maria. Harmadik házasságát kötötte : Valencia, 1349. VI. 13. Aragonia, Valencia, Jeruzsálem, Szardínia és Mallorca királya, Barcelona, Roussillon és Cerdagne grófja.

11. Eleonora. Meghalt : Lerida, 1375. IV. 20. Eltemetve : előbb Barcelona, Iglesia de Sta. Clara,

nel d'Este Marqués d'Este y de Ferrara, Señor de Modena y de Reggio, sin hijos, y á Doña Leonor de Aragon que caso con Marino de Marzano, III. Duque de Sessa y de Squillace, Principe de Rossano, Conde de Montalto Almirante de Napolés, y tuvieron mucha sucesion.» Magyarra fordítva : «Házasságon kívül voltak (t. i. a királynak) a következő gyermekei Gilardona Carlino-tól, Henrique Carlino és Isabel Carlino leányától: I. Ferdinánd, Nápoly királya, Mária, Leonel d'Este, Este és Ferrara örgrófjának, Modena és Reggio urának felesége, aki fiútód nélkül halt el, és Eleonora, aki házasságra lépett Marzano Marinoval, Sessa és Squillace harmadik hercegével, Rossano fejedelmével, Montalto grófjával és Nápoly tenger-nagyával, és a kiknek számos utódjuk volt.» -

majd Poblet, Real Monasterio de Sta. Maria. Szicíliai hercegnő (Infanta).

12. XI. Alfonz, a Bosszúálló (El Justiciero). Született: 1311. VIII. 11. Meghalt: Gibraltár, 1350. III. 26. Kasztília, Leon, Toledo, Galicia, Sevilla, Cordova, Murcia és Jaén királya.

13. Eleonora Perez de Guzman. Meghalt: 1351. 1330 óta XI. Alfonz király barátnője, Juan Velasco felesége. Medina-Sidonia, Cabra, Oreposa és Parades de Nava úrnője.

14. I. Péter (Pedro), a Kegyetlen, vagy a Bosszúálló (El Cruel, ó el Justiciero). Született: Coimbra, 1308. IV. 8. Meghalt: Estremos, 1367. I. 18. Eltemetve: Alcobaza, Real Panteon. Második házasságát kötötte: Braganza, 1354. I. 1. Portugália és Algarbia királya.

15. Inez Perez de Castro, a Kócsagnyakú (El Cuello de Garza). Meghalt: Coimbra, 1355. I. 7. Eltemetve: előbb Coimbra, Monasterio de Sta. Clara, majd Estremos, Real Panteon. Kasztíliai főnemes hölgy (Rica-hembra), Lemos és Sarria úrnője.

Eddig tartanak részletes adataim V. Alfonz király őseire vonatkozóan. Amia további felmenőket illeti (akiket egyébként tizenkét generáción keresztül összeállítottam), csak a magyar vonatkozású ágakat kívánom kiemelni. Az alábbiakban tehát közlöm V. Alfonz hét dédszüljének leszármazását hét különböző Árpád-házi hercegnőtől. A nyolcadik dédszülo, kinek nincsen Árpád-ösvonala, XI. Alfonz király kedvese, Eleonora Perez de Guzman. Vele kapcsolatban említem, hogy a Guzman-család, mint a főrangú spanyol családok legtöbbje, az asturiai királyok ősi dinasztijából veszi okiratilag kimutathatóan eredetét, amennyiben törzsatyja Nuno Ordoñez Amaya-i infáns, I. Ordoño Asturia, Galicia és Oviedo királyának (850—866) harmadik fia volt. A Guzmanok mindig a legelőkelőbb grand-i családokba házasodtak és így többszörös vérrokonság fűzi őket a kasztíliai dinasztia több ágához, ami által Nagy Károlytól való leszármazásuk könnyedén kimutatható; magyar vonatkozású ösvonaluk azonban nem volt.

Vizsgáljuk azonban most V. Alfonz király többi dédszüljének Árpád-házi ösvonalait. Ezeket szándékosan úgy válogattam össze, hogy min-

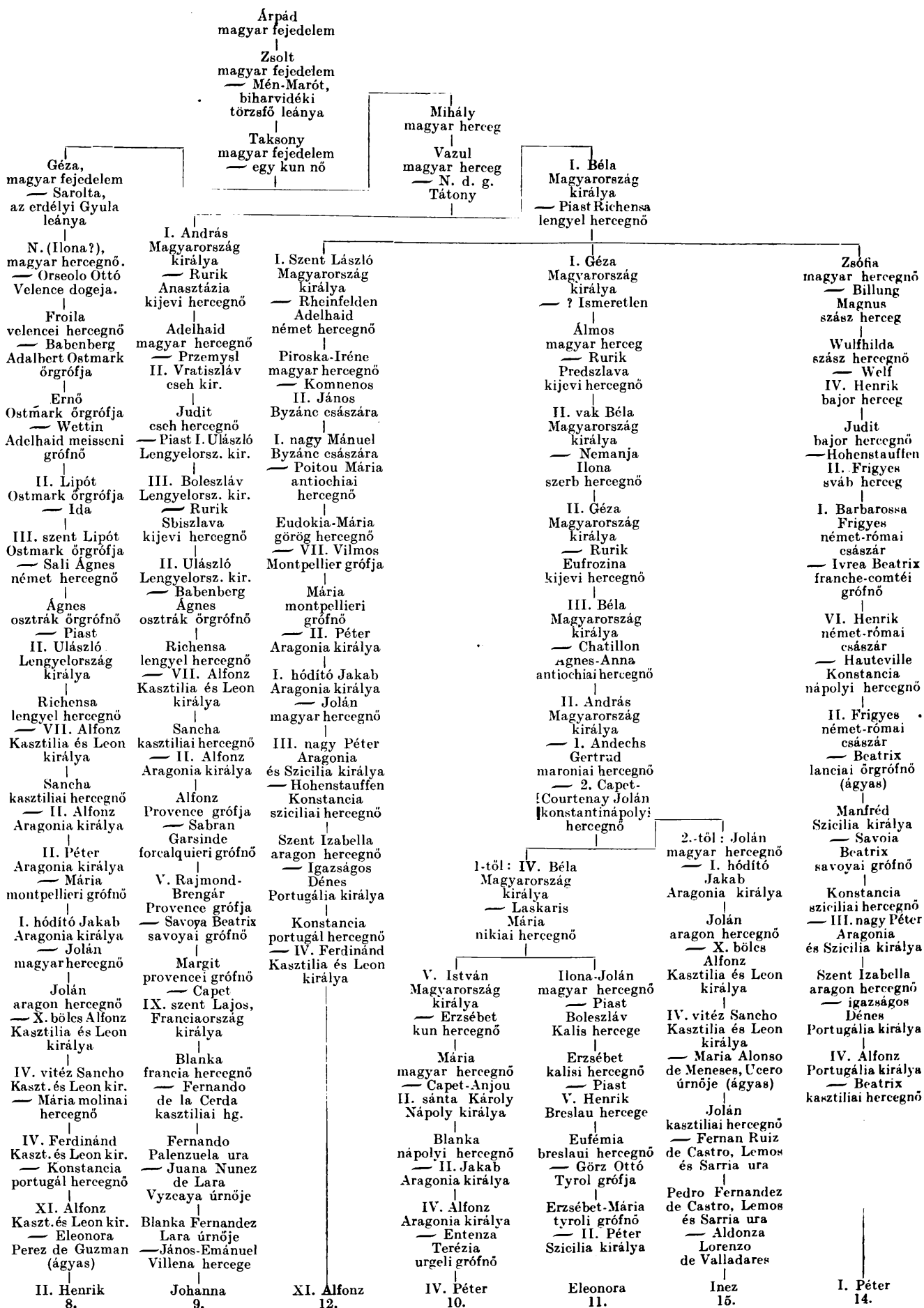
den egyes dédszülot más Árpád-házi hercegnőtől vezessenek le; bár a dédszülok közül hat⁵ egyedül II. Endre király leányától, Jolán magyar hercegnőtől is levezethető lenne.

A leszármazási tábla mutatja, hogy Frangepán Bernát és Marzano Alojzia hercegnő leszármazottaiban számos ágon jutott el honfoglaló nemzeti dinasztánk vére, sőt leszármazásuk a középkor minden nagy uralkodójától is kimutatható. Hogy ezek közül csak a táblán feltüntetetteket említsem, ott van Szent Lajos francia király, Szent Ferdinánd kasztíliai király, Szent Lipót osztrák örgróf és Szent Izabella portugál királyné; azonkívül Barbarossa Frigyes, I. Mánuel, Byzánc legnagyobb császára, Hódító Jakab, Aragonia hatalmának megalapítója és VI. Henrik császár, a Hohenstaufen-ek legnagyobbika. De kimutatható a leszármazás más ágakon Hódító Vilmostól, Capet Hugótól, Rodrigo Diaz de Vivartól a Cidtól, Nagy Ottó császártól és számos vonalon magától Nagy Károlytól is.

Mindezt összegezve megállapíthatjuk, hogy bár magyar nemességünk kevés dinasztikus ösvonallal rendelkezik, ezek révén mégis a világtörténelem legnagyobb uralkodóitól és leghatalmasabb dinasztiaitól tudja kimutatni vérszerinti leszármazását, azaz nemcsak a nemesi erények, hanem a nemesi származás és uralkodói vérből való eredet tekintetében is egyenlő rangban áll a nyugati országok nemességével.⁶

⁵ II. Henrik király feleségének, Juana Manuel vilenai hercegnőnek kivételével.

⁶ *Források*: Don Francisco Fernandez de Béthen-court: Historia genealógica y heráldica de la Monarquía Española. Madrid, 1897—1912.; Don Prospero de Bofarull y Mascaro: Los condes de Barcelona vindicados. Barcelona, 1836.; Don Louis de Salazar y Castro: Historia de la Casa de Lara. Madrid, 1694—97.; Hermann Hefele: Alfonso I. und Ferrante I. von Neapel. Jena, 1912.; Jakob Wilhelm Imhoff: Corpus Historiae genealogicae Italiae et Hispaniae. Nürnberg, 1702.; Jakob Wilhelm Imhoff: Genealogia viginti illustrium in Hispania familiarum. Leipzig, 1712.; Wilhelm Karl Prinz von Isenburg: Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten. Berlin, 1936.; Erich Brandenburg: Die Nachkommen Karls des Grossen. Leipzig, 1935.; Antonio Beccadelli, Tristano Carracciolo, Camillo Porzio stb. egykorú krónikái; a nápolyi, palermoi és barcelonai levéltárak számos eredeti okiratgyűjteménye.

(E számok V. Alfonz előbb felsorolt őseinek számozásaira utalnak.)

VAJAY SZABOLCS.

VEGYES.

Az Előljáró-család 1415. évi címereslevele.

Középkori címeresleveleink közül egyike a koraiaknak az Előljáró-, később más néven Gálffy-család armálisa 1415-ből, melynek létezése a tudomány előtt ugyan eddig sem volt ismeretlen,¹ mégis maga a címereslevél szövegszerint, sem pedig az arra festett címer képe eddig közzétéve nem lett.

Ami a Vas vármegyei, régen kihalt Előljáró- (később Gálffy-) családot illeti, erről eddig nem sokat tudunk, és a család ezen a néven a kiadott forrásművekben vagy éppen nem, vagy csak nagyon ritkán említetik, noha a családnak egykor Vas vármegyében elég tekintélyes számú ingatlana volt. Legrégibb tagjait egy 1598-ból származó följegyzés említi. Ez a Festetics hercegi család keszthelyi levéltárában őrzött Sallér-levéltárban található, s a következőképpen hangzik:

«Az minemő leweleket Nadaszdy Pál wram Batiam en kezembe adot Die 25 Augusti anno 1598. anak szama az mynt köuetezyk etc.

1. Donatio et statutio Danieli et Tobie előliaro sive Galfy 1403.» stb.²

Ebben a följegyzésben tehát fölsoroltatnak bizonyos, az Előljáró-családra vonatkozó oklevelek, melyek részben ma is megvannak az említett Sallér-levéltárban, részben pedig hiányoznak. Így nincs meg az imént feltüntetett 1403. évi oklevél sem, amely az Előljáró-családot és annak tagjait legelőször említi. Ez az 1403. évi adomány- és iktató levél tehát Előljáró Dánielt és Tóbiást nevezi meg, akikről sem 1403 előtt, se pedig ezután többé semmit sem tudunk. Ezért nem tudjuk még azt sem eldönteni, hogy ezek a címereslevelet szerző Előljáró János fiának Gálnak rokonai-e és milyen fokban? Ilyenformán tehát az Előljáró-családnak ez a két tagja, akiknek egymáshoz való rokonságát sem ismerjük, a családfán töredékként szerepelnek. A most említett családtagokon, vagy rokonokon kívül a címereslevél lezármaszási vonalában a források Előljáró Jánost, a címereslevél szerzőjének apját említik, de rendszerint csak fiával kapcsolatban, magát a szerző Előljáró Gált pedig tudomásunk szerint egy 1406. évi oklevél említi először, amikor a Nádasdiakkal a hegyháti jószágokat illetőleg egyességet köt.⁴

1407-ben megtudjuk, hogy az Előljáró-család Vas vármegyei ingatlanoknál volt érdekelve. Ugyanis Zsigmond király a vasvári káptalannak ekkor meghagyta, hogy «Gallus de Elewvaro»-t, a Vas vármegyei Nádasd, Maczfalva,⁵ Németfalu, Almás,

Halogy, Csepencz,⁶ Markócz, Ivanócz, Endre,⁷ Kucseczvölgye⁸ és Petenincz azaz Petáncz birtokok harmadrészébe iktassa be, ami 1407 február havában ellenmondás nélkül meg is történt. Ugyanebben az évben Előljáró János fiáról, Gálról úgy értesülünk, hogy dobrai várnagy és kövér ember volt, mert az oklevél hátára valaki XVI. századi írással ezt írta: «Az kövér Gálfy es a Nádasdiak között walo Concordia az Hegyhaty joszagrol». Előljáró Gál nem volt Jánosnak egyetlen fia. Egy 1408. évi oklevél Gál fivérét, Lászlót is megemlíti; Zsigmond király pedig kettejük kérelmére írja át a budai káptalan 1406. évi és a vasvári káptalan 1407. március 21-én kelt oklevelét.⁹ Hogy Gál nemcsak kövér, hanem kistermetű ember is volt, azt egy 1409. évi oklevélből tudjuk, mely szerint Garai Miklós nádor előtt Vas vármegyének Vasváron tartott közgyűlésén «Gallus parvus de Eleujaro» a maga, felesége és fia István nevében Nádasdi Tamás fiait Andrást és Illést Petáncz (Petenich), Balásháza, Markolcz és Endre (Enrych) ingatlanok elidegenítésétől, fölsőlindvai Herczeg Péter mestert, Nádasdi Darabos Jakab fiát Jánost, Boryhidai Boryh fiát Istvánt és ennek fiát Jánost pedig ez ingatlanok megszerzésétől tiltja.¹⁰

Az eddig fölsorolt ingatlanokon kívül Gálnak része volt Berencsen is. 1410. június 1-én Budán Garai Miklós nádor előtt, fia István nevében is, előadja, hogy Berencsi István fia Péter leányával Erzsébettel választott bíróság közbejöttével Berencs (Berench) birtokon és egyéb birtokrészekben megosztott.¹¹ A címereslevél megszerzése előtt egy évvel, 1414-ben Zsigmond király Montecalvoban kelt oklevelében a vasvári káptalannak meghagyja, hogy Előljáró János fiát Gált, továbbá Nádasdi Tamás fiait: Andrást és Osváldot Maczfalva, Németfalu, Almás, Halogy, Csepencz, Markolcz, Kucseczvölgye, Ivanócz (Iwanouolch), Endre, Alsó-, Felső- és Középsőpetáncz birtokokba, valamint Nádasd részébe új adomány címén iktassa be, ami azután meg is történt.¹²

1415-ben Előljáró Gál már nem dobrai várnagy, hanem királyi udvari ember és hihetőleg már több éve szolgált az udvarban, mert nyilván ebben a minőségben tehetett szert azokra az általunk — sajnos — nem ismert érdemekre, amelyeket Lombardiában és Németországban Zsigmond király kíséretének tagjaként szerzett. Kétségtelen, hogy emez érdemeiért kapta osztályos atyafiával, Nádasdi Tamás fiával Andrással együtt, saját kérelmére a királytól 1415. március 10-én Konstanzban a szóbanforgó címereslevelet, melynek szövege a következő:

¹ Csánki: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. II. k. 822. a családot csak Gálffy de Ivanócz néven ismeri.

² Turul, XXIV. (1906.) évf. 22.

³ A herceg Festetics-család keszthelyi levéltárában őrzött Sallér-családi levéltárában: fasc. 89. nro. 44.

⁴ Sallér-levéltár: fasc. 89. nro. 5.

⁵ «Mochfalva», ma Maczfa néven pusztá Nádasd mellett.

⁶ Azaz Csepincz, ma Csöpinz szent Gotthárdtól délre.

⁷ A mai endrődi major helyén Széplak határában keresendő.

⁸ A mai Kúkecs, Muraszombattól északkeletre.

⁹ Sallér-levéltár: fasc. 89. nro. 5.

¹⁰ Ugyanott: fasc. 51. nro. 2.

¹¹ Ugyanott: fasc. 95. nro. 35.

¹² Ugyanott: fasc. 89. nro. 6.

(S)igismundus Dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine troni regii, velut e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum notitiam harum

serie volumus pervenire, quod fidelis noster Gallus filius Johannis dictus Eloeyaro, aulicus nostre maiestatis coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et revisis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro diademati ac celsitudini nostre maiestatis is in Lombardia et Almanie partibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum,

arma seu nobilitatis insignia in presentium literarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Andree filio Thome de Nadasd, condivisionali fratri eiusdem ac heredibus et posteritatibus ipsorum universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Galli gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis actenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque a modo et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Gallo et per eum predicto Andree, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Galli supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Galli et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut iidem Gallus et alii supradicti eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus literis nostris circa principium appropriatis et coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefatus Gallus, necnon alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regum eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendentis secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibato Gallo et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Constantie, in dominica Letare, anno Domini millesimo quadringentesimo quinto-decimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vigesimo octavo, Romanorum vero quinto.

Vizfoltos, kissé rongált hártján, melyről a függőpecsét elveszett, a keszthelyi herceg Festetics-levéltárban őrzött Sallér-levéltár íratai között: fasc. 82. nro 10. Kívül újabbkori írással: Gallfiak czimer levele.

A címereslevél megszerzésekor Előljáró Gál már idős ember lehetett, s utána már nem sokáig élvezhette a királyi kitüntetést, mert egy 1419-ben kelt oklevél már néhainak mondja. 1419. május 21-én ugyanis a vasvári káptalan előtt Halstói Miklós fia Bertalan és Előljáró János fiának Gálnak özvegye, Ilona, a Henchel fia, György felesége, Orsolya és Keresztúri Domonkos felesége, Margit ellen bizonyos Vas vármegyei birtokok miatt folyó perük tárgyalását elhalasztják.¹³ Ebből az oklevélből azt is megtudjuk, hogy az elhunyt Előljáró Gál felesége Ilona volt, de ennek családi hovatartozását nem tudjuk megállapítani. Előljáró Gálnak Ilona asszonytól ügylátszik csak egy fia volt: István, akit egy 1462-ben kelt oklevél *Ivánóczi* Gálfia (de Ihwanowcz) István-

nak nevez. Következik ebből, hogy ekkor a család törzsszékhelye Ivanóc, ahol kúriájuk is megvan nevezve. Ekkor István és fia a Nádasdiakkal Zala és Vas vármegyékben osztályosok.¹⁴

Az eddig ismert és elsorolt családtagok között a címerszerző Gál lehetett a legsúlyosabb és legtekintélyesebb egyéniség, mert utódait később róla — az Előljáró név elhagyásával — Gálfiaknak nevezték el. Így 1472-ben Imrét egy oklevél már «filius condam Stephani Galfy de dicta Iwanowcz»-nak nevezi. Ebből azt is látjuk, hogy Imre atyja, István ekkor már nem élt. Az oklevél szerint Imre ekkor hűtlenségbe esett, mivel a győri egyházzal ellentétbe került, bizonyos egyházi pénzek megfizetését nem teljesítette. Ezért excommunicálták és interdictum alá is vetették. Mint egyházzal kiközösített I. Mátyás király egyben hűtlennek is tekintette és birtokait a királyra visszaszálltának jelentette ki. 1472 augusztus 26-án Győrben kelt oklevelével azokat, nevezetesen Ivanóczot a kúriával és szőlőkkel, továbbá az «Endrycz, Kychaczdolya, Chypyncz, Markowcz, Lakos, Halogh, Almaas, Nemethfalw, Maczfalwa et tribus Pethanycz»-on lévő részeket Győri másképp Huzichi Antal horvátnak («de Jaurino alias de Hwzych regni nostri Croacie») adományozta.¹⁵ Az adományozás azonban csak eszmei maradt és Huzics a Gálfi-ingatlanokat soha kezéhez nem kapta és részére soha iktatás nem történt. Valószínű ugyanis, hogy Imre kifizette az egyháznak járó pénzeket, mire a kiközösítés alól mentesítették, és így a hűtlenség alól is feloldatott, minélfogva a király a Huzicsnak kiállított adománylevelet is valószínűleg semmisnek nyilvánította. Ezt a következő oklevelek tartalma is valószínűsíti: 1492 november 11-én Budán Báthori István országbíró előtt Ivánóczi Gálffy István fia Imre, továbbá Petróczy Henczelffy Lőrinc fia István és Keresztúri Meggyessy István fia László között néhai Előljáró Gál leánya, Keresztúri Domonkos fia János felesége után az előbb elsorolt Vas vármegyei birtokokból járó leánynegyedet illetőleg békés egység jön létre.¹⁶ Azokból a leánynegyedet nem Győri avagy Huzics, hanem Gálffy Imre adja ki. 1504. június 14-én pedig Sárközi Ferenc mester vasvári kanonok a vasvári káptalan előtt Nádasdi Márton nevében Ivanolczi Gálffy Imre fiát, Tamást tiltja az Ivánóczon, a három Petánczon, Csipinczen stb. már ismert ingatlanokon lévő részek elidegenítésétől.¹⁷

A mohácsi vész után a Gálfiyak egy új ága: a *Meszlényi* Gálffy-ág tűnik föl. Ez az ág mindenestre rokona lehet az ivánóczi ágnek, lehet, hogy tagjai Előljáró László leszármazói. De ezt csak sejtjük,

¹⁴ Ugyanott: fasc. 89. nro. 9.

¹⁵ A király a fől sorolt birtokrészeket, «que alias EmERICI filii condam Stephani Galfy de dicta Iwanowcz prefuissent, sed ex eo, quod idem animo indurato et rebelli in sententia excommunicationis aggravationis, reagravationis et interdicti, quas ratione non solutionis quarundam pecuniarum in sede Jauriensi incurrisset, ad hoc usque tempus tanquam infidelis in contemptum ecclesie perseveraret, ad collationem nostram rite et legitime devolute existunt», Győri alias Huzics Antalnak adományozza. Sallér-levéltár: fasc. 82. nro. 2.

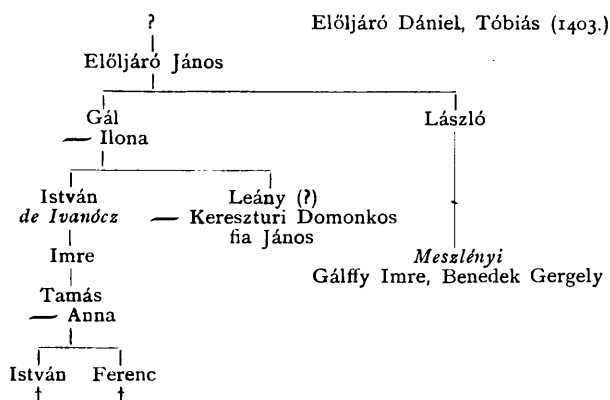
¹⁶ Ugyanott: fasc. 33. nro. 26.

¹⁷ Ugyanott: fasc. 82. nro. 39.

¹³ Ugyanott: fasc. 35. nro. 2.

bizonyítani nem tudjuk. I. Ferdinánd király 1548. július 25-én Bécsben kelt oklevelében a vasvári káptalannak meghagyja, hogy nemes «de Mezlen» Gálffy Imrét, Benedeket és Gergelyt a Vas vármegyei Meszlényen lévő egy teleknyi birtokába iktassa be, amely telek dél felől Gálffy Imre telkével határos.¹⁸

Az 1504-ben említett Gálffy Imre fia Tamás 1549-ben már nem élt. Ekkor már csak «Thome Gálffy de Iwanowcz» özvegye, Anna, és leánya, Margit, Bagonyai Kövér Mihályné élnek; és talán életben vannak még Gálffy Tamás fiai: István és Ferenc, akiket azonban egy 1554-ben kelt oklevél már szintén néhaiaknak mond; sőt azt is hozzáteszi, hogy halálukkal a Gálffy-családban megszakadás állott be.¹⁹ Ettől kezdve az oklevelek az Előljáró alias Gálffy de Ivanócz családról végleg hallgatnak. Az előadottak alapján a család leszármazása a következő:

Iványi Béla.

¹⁸ Ugyanott: fasc. 30. nro. 1.

¹⁹ Ugyanott: fasc. 51. nro. 4, 6, 7.

Bocskay hadi népe.

Harmadik (kiegészítő) közlemény.*

Harminchat esztendeje, hogy a «Turul» 1907. évfolyamában *Bocskay hadi népe* cím alatt a bécsi béke háromszázados évfordulója alkalmával Bocskay István hadakozó vitéz hajdúságának történetével részletesen foglalkoztam. Ebben a rendkívül különösnek feltűnő tömeges nemesítések mellett, mint a hajdúk hadseregének közös nagy szabadalomlevele és a köleséri (később szalontai) első szabadhajdúk csapatának hasonló adománylevele, valamint a lovas hajdúság külön seregének leteleptetési oklevele, továbbá a személy szerint megnesemesített gyalog- vagy lovasvitézek számára kiadott armálisok jegyzéke

* Az I. és II. közlemény a «Turul» 1907. évfolyamában (XXV. kötet, 115. és 182. l.) jelent meg. Indokolt tehát, hogy a nagyobb teljesség kedvéért ezt a kiegészítést is közreadjuk.

(Szerk.)

is össze van állítva, amennyire mindezek anyaga az Országos Levéltár Liber Regius-aiból, a Nemzeti Múzeum könyvtárából és más egyéb hiteles levéltárak jegyzékéből összeszedhető volt. Ilyen módon 125 armális szerzőjének személyi adatai jutottak egyszerre nyilvánosságra, akiket a fejedelem a felkelés rövid másfél éve alatt megnesemesített. Az Erdélyi Liber Regius III. kötetét azonban Péchi Simon titkár, vagy helyettese, Keresztúry György a nyár folyamán hiányosan vezette, úgyhogy sok olyan armális kiadásának nyoma sincsen benne, amelyeket egyébként az egyes vármegyékben kihirdettek. Ezért különösen a Partium területén fekvő vármegyei levéltárakban eldugva és elfelejtve számos Bocskay-armális lappangott; de még többnek törvényes kihirdetése van feljegyezve az Elenchusokban.²

Később az ezekre való hivatkozások a nemességigazolásoknál a magyar udvari kancellárián nehézségekbe ütköztek, de a partiumi vármegyék a Bocskay-féle személyes nemesítéseket mindenkor elfogadták, míg a tömeges hajdú-nemesítéseknek csak helyi hatályú érvényük volt. Mindezek ellenére a Bocskay-féle armális szerző vitézek vérégi utódai törvényes nemeseknek tekintettek, úgy a kancellárián, mint a vármegyék előtt, a Partiumon kívül is.³

A fejedelem által előbb Korponára összehívott, majd három ízben Kassán folytatódott országgyűlések ideje alatt a nemességgel kitüntetett vitézek — akik között mintegy huszonötven már előbb is nemesek voltak — siettek armálisait a szomszédos vármegyékben kihirdettetni. Szabolcs, Bihar, Szatmár és Borsod vármegyékben történt a publikálások java-része. Ez természetes is, minthogy a felkelő hajdúság tömege leginkább ezekből a vármegyékből verődött össze; hiszen az előzőleg császári szoldban álló hajdúk is idevalók voltak.⁴ Szabolcs vármegyében 50, Biharban 20, Szatmárban 15, Borsodban 25 kihirdetett Bocskay-armálisról van hiteles adat a levéltárakban.

Az első két közlemény közreadása óta eltelt évtizedek leforgása alatt összesen még több mint 100 darab Bocskay-armális került felszínre; úgyhogy most már mintegy 225 darab ismeretes. Az újabb sorozat a következő:

Anderkó (de Páskaháza) Gergely, felesége Beé Anna és fia János. Korpona, 1605. december 11. Kihirdetve Gömör vármegyében 1606. június 29. Utódai Gömör vármegyében.⁵

Babay (de Pazony) István, felesége Tóth Katalin, fia István. Kassa, 1606. április 25. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁶

Balogh (de Thúr) Imre. Kassa, 1606. április 1. Kih. Szatmár vm. 1607. márc. 7. (Szilassy Jánossal együtt.)⁶

¹ Györffy István: A hajdúk eredete.

² Herpay Gábor: Nemes családok Hajdú vármegyében.

³ Komáromy András: A szabad hajdúk történetére vonatkozó levéltári kutatások.

⁴ Gömör vm. lev. : kihirdetési jegyzőkönyv.

⁵ Szabolcs vm. lev. : kih. jkv.

⁶ Szatmár vm. lev. : kih. jkv.

Balogh Mihály és István. Korpona, 1605. dec. 13. Kih. Borsod vm.⁷

Barbély másképp *Körösi* (de Buda) Mihály, felesége Erdélyi Dorottya és fia István, továbbá testvére Balázs. Kassa, 1606. jan. 15. Kih. Borsod vm. Utódai Debrecenben.⁸

Barlabási másképp *Barabási György.* Medgyes, 1605. szept. 25. Kih. Marosszék 1605. évben. (Primipilatus Siculicus.)⁹

Beke Márton, felesége *Faggyas Ilona,* fia István, felesége *Györffy Dorottya,* testvérei: *Tamás és Bálint.* Kassa, 1606. jan. 10. Kih. Borsod vm.¹⁰

Beőythe (de *Báthor*) *Pál,* felesége *Orgovány Margit* és fia István. Kassa, 1606. jan. 20. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.¹¹

Berkezi Péter. Kassa, 1605. évben. Kih. 1607. évben (Szabó Bálinttal és Istvánnal együtt).¹²

Bodó György és János. Kassa, 1606. szept. 26. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.¹³

Bonó (de *Krassó*) István, felesége *Deák Katalin.* Kassa, 1606. nov. 7. Kih. Szabolcs vm. 1608. évben.¹⁴

Borbély másképp *Veres* (de *Nagy-Bessenyő*) *Mátyás,* felesége *Szépe Margit,* testvére *Piroska.* Kassa, 1606. ápr. 20. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.¹⁵

Borbély István (de *Adony*). Kassa, 1606. jún. 4. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.¹⁶

Borbély (de *Makkos*) *János,* István és *András* testvérek. Kassa, 1606. évben. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.¹⁷

Boros (de *Kaal*) István. Korpona, 1605. dec. 16. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.¹⁸

Bulyi István. Kassa, 1606. szept. 22. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben. (Vejével *Kiss* másképp *Csomós Ambrussal* együtt).¹⁹

Chaholtzi (de *Egri*) *György és Tamás.* Korpona, 1605. jún. 20. Kih. Szatmár vm.²⁰

Cheke Lőrinc és Antal testvérek. Kassa, 1606. okt. 4. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben. Utódai a Hajdúságon.²¹

Chizár János és Miklós testvérek. Kassa, 1606. febr. 20. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.²²

Csizár (másképp *Király* = *Király* (másképp *Csizár*). *Csomós* (másképp *Kiss*) = *Kiss* (másképp *Csomós*). *Czekey* (de *Eadem*) *Péter,* sztrapkói harmincados és

testvére *Imre*; előbb is nemesek. Korpona, 1605. évben. Utódai *Zemplén vármegyében*.²³

Czyakó (Czakó) *János* (de *Györke*). Kassa, 1606. jún. 4. Kih. Borsod vm.²⁴

Danchy (de *Kis-Várda*) István, felesége *Zeuch Margit,* fia *András,* továbbá testvére *András*; előbb is nemesek. Kassa, 1606. ápr. 20. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben. Utódai a *Hajdúságon* és *Debrecenben*.²⁵

Dancs (másképp *Janthó*) = *Janthó* (másképp *Dancs*). *Darabos* (de *Püspök-Ladány*) *Mihály.* Kassa, 1606. aug. 1. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben. Utódai *Szabolcs vármegyében*.²⁶

Dobos Mihály. Kassa, 1606. évben (átirat).²⁷

Dobossy (de *Báthor*) *Mihály,* felesége *Mediesy Ilona.* Kassa, 1606. júl. 7. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.²⁸

Echyety (Ecsedy) István és fia *György*; előbb is nemes. Kassa, 1608. okt. 20. Kih. Borsod vm. 1606. évben.²⁹

Eghry (de *Isztró*) *Mihály*; előbb is nemes. Kassa, 1606. márc. 14. Kih. Közép-Szolnok vm. 1607. márc. 19.³⁰

Elek másképp *Szabó György.* Kassa, 1606. aug. 8.³¹

Fekete másképp *Nagy Bálint és Péter* (de *Nagyfalu*). Medgyes, 1605. szept. 15. Kih. Marosszék.³²

Ferenczy Albert (in *Dada*); előbb is nemes. Kassa, 1606. évben. Kih. Szabolcs vm. 1609. évben.³³

Foky (de *Mező-Kövesd*) *Mihály*; előbb is nemes. Kassa, 1606. nov. 6. Kih. Borsod vm.³⁴

Füleős István, felesége *Katalin,* testvére István. Kassa 1606. jún. 4. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben (mostohafiával, *Keölcsey Mihállyal* együtt).³⁵

Gombos (de *Maklár*) *Barnabás,* felesége *Kövér Dorottya.* Kassa, 1606. júl. 4. Kih. Borsod vm. (Miklós, másképp *Kovácsy Andrással* együtt).³⁶

Guba Máté és Gergely. Kassa, 1606. márc. 15. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.³⁷

Gyarmathy (de *Gáborján*) István, gáborjáni hajdúk hadnagya. Kassa, 1605. dec. 6. Kih. Bihar vm. 1606. évben.³⁸

Gyeögyeő (de *Albis*) *György és István.* Kassa, 1606. márc. 12. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.³⁹

²³ Áldásy Antal — Czobor Alfréd: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címeres levelei. III. 20.

²⁴ Borsod vm. lev.: kih. jkv.

²⁵ Szabolcs vm. lev.: kih. jkv.

²⁶ U. o.

²⁷ Tagányi i. m. Turul, 1883—1886.

²⁸ Szabolcs vm. lev.: i. h.

²⁹ Borsod vm. lev.: i. h.

³⁰ Szabolcs vm. lev.: i. h.

³¹ Áldásy—Czobor: i. m. III. 29.

³² Sándor Imre és Sebestyén József: Genealogiai füzetek, II.

³³ Szabolcs vm. lev.: i. h.

³⁴ Borsod vm. lev.: i. h.

³⁵ Szabolcs vm. lev.: i. h.

³⁶ Borsod vm. lev.: i. h.

³⁷ Szabolcs vm. lev.: i. h.

³⁸ Bihar vm. lev.: i. h.

³⁹ Szabolcs vm. lev.: i. h.

⁷ Borsod vm. lev.: kih. jkv.

⁸ U. o.

⁹ Gróf Teleki-könyvtár. (Másolat.)

¹⁰ Borsod vm. lev.: kih. jkv.

¹¹ Szabolcs vm. lev.: kih. jkv.

¹² Tagányi Károly: Országos levéltári címeres levelek jegyzéke. Turul, 1883—1886.

¹³ Szabolcs vm. lev.: kih. jkv.

¹⁴ U. o.

¹⁵ U. o.

¹⁶ U. o.

¹⁷ U. o.

¹⁸ U. o.

¹⁹ U. o.

²⁰ Szatmár vm. lev.: kih. jkv.

²¹ Szabolcs vm. lev.: kih. jkv.

²² Szabolcs vm. lev.: kih. jkv.

Harsányi Mihály; előbb is nemes. Kassa, 1606 febr. 16. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.⁴⁰
Hodászy György. Kassa, 1606. szept. 9. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben (Kochis másképp Káposztás Mihállyal együtt).⁴¹
Hodor (de Kézdi-Vásárhely) Kelemen. Kassa, 1606. ápr. 7. Kih. Háromszéken (Primipilatus Siculicus). Utódaik a Székelyföldön.⁴²
Horváth János. Kassa, 1606. ápr. 9. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben (Theöreök Jánossal együtt).⁴³
Horváth Lázár (de Patrova). Korpona, 1605. dec. 12. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.⁴⁴
Janka István (de Bere). Medgyes, 1605. szept. 15. Kih. Marosszéken (Zabady Demeterrel együtt).⁴⁵
Janhó másképp Dancs Balázs, testvérei: János, Tamás, Péter és Albert. Kassa, 1606. szept. 14. Kih. Borsod vm.⁴⁶
Jéney (de Eadem) Demeter; előbb is nemes. Korpona, 1605. dec. 11. Kih. Gömör vm. 1606. szept. 4.⁴⁷
Jósa András (de Bélték). Kassa, 1605. jún. 24. Kih. Szatmár vm. 1606. máj. 10. (Vadas Istvánnal együtt).
Kandó (de Bogács) Jakab és István; előbb is nemesek. Kassa, 1606. jún. 13. Kih. Borsod vm.⁴⁹
Káposztás (másképp Kochis) = Kochis (másképp Káposztás).
Keölcsey Mihály; előbb is nemes. Kassa, 1606. jún. 4. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben (mostohaapjával Füleös Istvánnal együtt).⁵⁰
Király másképp Csizár Ferenc, felesége Bányay Borbála, gyermekei: Dániel és Katalin, öccse: György. Kassa, 1606. febr. 10. Kih. Borsod vm.⁵¹
Kiss másképp Csomós András (de Ibrony). Kassa, 1606. szept. 22. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben (Ipával, Bulyi Istvánnal együtt).⁵²
Kiss János, Gergely, Mihály és Mátyás. Korpona, 1605. dec. 11. (Thokay Pállal együtt).⁵³
Kiss (de Philep) András. Kassa, 1606. aug. 20. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.⁵⁴
Kiss (de Zakal) Lukács és Miklós. Kassa, 1606. aug. 14. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁵⁵
Kochis másképp Káposztás (de Álmosd) Mihály. Kassa, 1606. szept. 29. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben. (Hodászy Györggyel együtt).⁵⁶
Komor István és fiai: János, Lőrinc és Sámuel.

Kassa, 1606. nov. 1. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben. Utódaik a Hajdúságon.⁵⁷
Kovách (de Gyarmath) István és Demeter. Kassa, 1606. jún. 15. Kih. Szatmár vm.⁵⁸
Kovács (de Hosszú-Pályi) Ambrus és Péter. Kassa, 1606. febr. 11. Kih. Bihar vm. 1606. évben.⁵⁹
Kovácsy (másképp Miklós) = Miklós (másképp Kovácsy).
Könny Miklós és György. Kassa, 1606. jan. 1. Kih. Borsod vm.⁶⁰
Körösi (másképp Barbély) = Barbély (másképp Körösi).
Kraznai Tamás és Dániel. Kassa, 1605. évben.⁶¹
Kún Márton. Kassa, 1606. ápr. 8. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben (Nagy Jánossal és Takách Jánossal együtt).⁶²
Kún (de Zakal) Pál. Kassa, 1606. aug. 5. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁶³
Litterátus István. Kassa, 1606. febr. 22. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben (Zeöch Mártonnal együtt).⁶⁴
Litterátus másképp Margittai Mihály (de Enyed). Korpona, 1605. évben.⁶⁵
Literátus másképp Losonczy János. Korpona, 1605. évben.⁶⁶
Lossonczy (másképp Literátus) = Literátus (másképp Lossonczy).
Lovász másképp Nagy (de Kis-Kálló) János, felesége Orosi Borbála, testvérei: András, Márton és Mátyás. Kassa, 1605. jún. 15. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben. Utódaik Borsod vármegyében.⁶⁷
Mándy János; előbb is nemes. Kassa, 1606. jan. 31. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.⁶⁸
Margittai (másképp Litterátus) = Litterátus (másképp Margittai).
Mészáros András. Kassa, 1606. ápr. 13. Kih. Borsod vm.⁶⁹
Mészáros (de Kálló) Péter és Mihály. Korpona, 1605. jún. 14. Kih. Szatmár vm.⁷⁰
Miklós (másképp Kovácsy) András. Kassa, 1606. júl. 4. Kih. Borsod vm. (Gombos Barnabással együtt).⁷¹
Mogyorossy (de Eadem) István, János és Miklós testvérek; előbb is nemesek. Kassa, 1606. szept. 1. Kih. Borsod vm.⁷²
Nagy (aliter Fekete) = Fekete (aliter Nagy).
Nagy (másképp Lovász) = Lovász (másképp Nagy).

⁴⁰ U. o.

⁴¹ U. o.

⁴² Áldásy—Czobor: i. m. III. 31.

⁴³ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁴⁴ U. o.

⁴⁵ Tagányi K.: i. m. Turul, 1883—1886.

⁴⁶ Borsod vm. lev. : i. h.

⁴⁷ Gömör vm. lev. : kih. jkv.

⁴⁸ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁴⁹ Borsod vm. lev. : i. h.

⁵⁰ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁵¹ Borsod vm. lev. : i. h.

⁵² Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁵³ Orsz. Levéltárban (Turul, 1938. évf. (LXI. k.) 95.)

⁵⁴ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁵⁵ U. o.

⁵⁶ U. o.

⁵⁷ U. o.

⁵⁸ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁵⁹ Bihar vm. lev. : i. h.

⁶⁰ Borsod vm. lev. : i. h.

⁶¹ Tagányi i. m. Turul, 1883—1886.

⁶² Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁶³ U. o.

⁶⁴ U. o.

⁶⁵ Gr. Teleki-könyvtár. (Másolat.)

⁶⁶ Áldásy—Czobor: i. m. III. 19.

⁶⁷ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁶⁸ U. o.

⁶⁹ Borsod vm. lev. : i. h.

⁷⁰ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁷¹ Borsod vm. lev. : i. h.

⁷² U. o.

Nagy másképp Pályi János és György. Kassa, 1606. aug. 25., 1606. aug. 28. Kih. Szatmár vm.⁷³
Nagy János és Pál. Kassa, 1606. ápr. 8. Kih. Szabolcs vm. (Kún Mártonnal és Zakách Jánossal együtt).⁷⁴
Nagy Demeter (de Báránd). Korpona, 1605. dec. 12. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁷⁵
Nagy István (de Debrecen) hadnagy. Kassa, 1606. máj. 23. Kih. Borsod vm.⁷⁶
Nagy Miklós és András (de Fűzes). Kassa, 1606. jún. 7. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁷⁷
Nagy Benedek (de Gálfalva). Kassa, 1606. nov. 10. Kih. Marosszéken (Primipilatus Siculicus).⁷⁸
Nagy (de Gyán) Vince. Kassa, 1606. nov. 2. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁷⁹
Nagy (de Jánd) Sebestyén. Kassa, 1606. márc. 17. Kih. Szatmár vm. 1607. ápr. 7.⁸⁰
Nagy (de Miskolc) András, felesége Miskolczy Zsófia és rokona István. Kassa, 1606. ápr. 20. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.⁸¹
Nagy Gáspár (de Szent-Péter). Kassa, 1606. jún. 25. Kih. Borsod vm.⁸²
Pályi (másképp Nagy) = Nagy (másképp Pályi).
Pénzes (de Nagy-Kázmér) Lukács és István. 1605. évben: Kih. Zemplén vm.⁸³
Pethő (de Vármező) György fejedelmi szakács, testvére János. Kassa, 1606. nov. 23.⁸⁴
Pongor Mihály, felesége Koss Ilona, fiai: Mihály és Gergely. Kassa, 1606. aug. 6. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben. Utódaik Debrecenben.⁸⁵
Ponytos (de Fejérvár) Mihály, felesége Monos Katalin és leánya Judit. Kassa, 1606. febr. 10. Kih. Borsod vm.⁸⁶
Rusz (de Vitány) István. Kassa, 1605. évben. Kih. Zemplén vm.⁸⁷
Saigi (de Balásháza) István, Bálint és Ferenc testvérek, Szilassy János kapitánysága alatt. Kassa, 1606. aug. 1. Utódaik Pest vármegyében.⁸⁸
Sebeők (de Szent-Péter) Gergely, János és Lukács testvérek. Kassa, 1606. júl. 12. Kih. Borsod vm.⁸⁹
Soltész András és István. Kassa, 1606. febr. 20. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.⁹⁰
Szabó (másképp Elek) = Elek (másképp Szabó).

Szabó (de Balsa) Balázs és István. Korpona, 1605. jún. 14. Kih. Szatmár vm.⁹¹
Szabó Bálint és István. Kassa, 1606. évben. Kih. 1607. évben (Berkezi Péterrel együtt).⁹²
Szabó István. Kassa, 1606. ápr. 5. (Megyery István-nal együtt).⁹³
Szentandrassy (de Eadem) György borosjenői kapitány, testvére Tamás; előbb is nemesek. Kassa, 1606. márc. 15. Kih. Zaránd vm. 1607. ápr. 23.⁹⁴
Szeredy másképp Tóth Mihály, felesége Szeles Dorottya, öccse János. Kassa, 1606. aug. 16. Kih. Borsod vm.⁹⁵
Szilassy (de Jánosi) János. Kassa, 1608. ápr. 1. Kih. Szatmár vm. 1607. márc. 7. (Balogh Imrével együtt).⁹⁶
Szilágyi Gáspár. Kassa, 1606. szept. 1.⁹⁷
Tarjány Demeter, felesége Farkas Ilona, fia János, továbbá öccse Sebestyén. Kassa, 1606. febr. 25. Kih. Borsod vm.⁹⁸
Theöreők János, felesége Veres Anna, leányai: Ilona és Erzsébet. Kassa, 1606. ápr. 9. Kih. Szabolcs vm. 1601. évben (Horváth János sógorával együtt).⁹⁹
Thokay Pál. Korpona, 1605. dec. 11. (Kiss Jánossal és társaival együtt).¹⁰⁰
Thury másképp Zeöch János, felesége Sárközi Erzsébet és gyermekei: István, Magdolna, Borbála. Kassa, 1605. jún. 27. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.¹⁰¹
Tóth (másképp Szeredy) = Szeredy (másképp Tóth).
Török István, Bálint és Mihály testvérek. Kassa, 1606. dec. 1. Kih. Borsod vm.¹⁰²
Török János és István. Kassa, 1606. máj. 29. Kih. Borsod vm.¹⁰³
Varga (de Diósd) Gáspár és felesége Tatár Erzsébet. Kassa, 1606. ápr. 10. Kih. 1607. jún. 13. Szatmár vm.¹⁰⁴
Vass (de Maklár) István és felesége Berki Ilona. Kassa, 1606. máj. 1. Kih. Borsod vm.¹⁰⁵
Verebélyi Pál. Kassa, 1606. márc. 22. Kih. Abaúj vm. 1606. évben.¹⁰⁶
Veres (másképp Borbély) = Borbély (másképp Veres).
Vonza (de Böszörmény) István, Bálint és Pál testvérek. Kassa, 1606. szept. 1. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben. Utódaik Debrecenben.¹⁰⁷
Zabady Demeter (de Bere), Medgyes, 1605. szept. 15. Kih. Marosszéken (Janka Istvánnal együtt).¹⁰⁸

⁷³ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁷⁴ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁷⁵ U. o.

⁷⁶ Borsod vm. lev. : i. h.

⁷⁷ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁷⁸ Szabó Károly : Székely Oklevéltár, III.

⁷⁹ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁸⁰ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁸¹ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁸² Borsod vm. lev. : i. h.

⁸³ Áldásy—Czobor : i. m. III. 19.

⁸⁴ Turul, 1910. évf. (XXVIII. k.) 178.

⁸⁵ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁸⁶ Borsod vm. lev. : i. h.

⁸⁷ Áldásy—Czobor : i. m. III. 20.

⁸⁸ U. o. III. 28.

⁸⁹ Borsod vm. lev. : i. h.

⁹⁰ Szabolcs vm. lev. : i. h.

⁹¹ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁹² Tagányi : i. m. Turul, 1883—1886.

⁹³ U. o.

⁹⁴ Áldásy—Czobor : i. m. III. 22.

⁹⁵ Borsod vm. lev. : i. h.

⁹⁶ Szatmár vm. lev. : i. h.

⁹⁷ Tagányi : i. m. Turul, 1883—1886.

⁹⁸ Borsod vm. lev. : i. h.

⁹⁹ Szabolcs vm. lev. : i. h.

¹⁰⁰ Orsz. Levéltárban. Turul, 1938. évf. (LII. k.) 95.

¹⁰¹ Szabolcs vm. lev. : i. h.

¹⁰² Borsod vm. lev. : i. h.

¹⁰³ U. o.

¹⁰⁴ Szatmár vm. lev. : i. h.

¹⁰⁵ Borsod vm. lev. : i. h.

¹⁰⁶ Abaúj vm. levéltára : kih. jkv.

¹⁰⁷ Szabolcs vm. lev. : i. h.

¹⁰⁸ Tagányi : id. m. Turul, 1883—1886.

Zabary Péter, valamint atyja, Demeter. Kassa, 1606. júl. 15. Kih. Borsod vm.¹⁰⁹

Zabó (de Bagamér) Márton és Mihály. Kassa, 1606. szept. 11. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.¹¹⁰

Zabó (de Szászfalva) Pál. Kassa, 1606. márc. 3. Kih. Szabolcs vm.¹¹¹

Zakách János. Kassa, 1606. ápr. 8. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben (Kún Mártonnal és Nagy Jánossal együtt).¹¹²

Zalachy (de Eadem) Gáspár. Kassa, 1606. febr. 8. Kih. Bihar vm. 1606. évben.¹¹³

Zent-Iványi János és Boldizsár. Kassa, 1606. márc. 9. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.¹¹⁴

Zeöch (aliter Thury) = Thury (aliter Zeöch).

Zeöch Márton. Kassa, 1606. febr. 22. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben (Litterátus Istvánnal együtt).¹¹⁵

Zeüch (de Oros) Bálint, felesége Vajda Katalin. Kassa, 1606. júl. 31. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben.¹¹⁶

Zitha János. Kassa, 1606. febr. 5. Kih. Szabolcs vm. 1607. évben (Mértes Mártonnal együtt).¹¹⁷

Zpahia Márton és gyermekei: Demeter és Margit. Kassa, 1606. évben. Kih. Szabolcs vm. 1606. évben.¹¹⁸

A régebben közölt névsorban néhány armális adataiban javítani való van:

Atzél Péter és társainak neve a hajdúk közös adománylevelében nem foglaltatik. A neve csak 1613. évi összeírásban Vámospércsen volt benne.

Jóthe Gergely köleséri hajdúk kapitányának nevét helyes kiejtés szerint Isthe alakban mondták.

Kún Lőrinc és Nagy Ferenc, akik együttesen kaptak armalist, de Orosháza előneve helyett de Oros értendő.

Nyeke Albert neve helyes olvasás szerint Nieste (Nyeste) családnév-alakban van meg.

Papy Tamás utódai eredeti nevük mellett a Kovács melléknevet is használták.

Szabó (de Püspök-Ladány) armális szerzőjének keresztnéve György volt a Bihar vármegyei kihirdetés adatai szerint.

Szász Mihály származási helye után de Szigeth előnévvel van említve a vármegyei levéltárban.

A fejedelmi Liber Regius I. számú kötetében Báthory István és testvére Kristóf, II. számú kötetében pedig Báthory Zsigmond és András fejedelmek adományai vannak bevezetve, sőt Mihály vajdának is van adománya, aki még a fejedelemséget is bitorolta.¹¹⁹ A III. számmal jelzett erdélyi (gyulafejevári) Liber Regius eredeti példányából a 28.

pagina hiányzik. Előtte László Boldizsár és utána Nyeste Albert armálisának szövege van beírván, de a hiányzó lapon még három székely primipilátus volt feljegyezve. Különben a nem időrend szerint vezetett névsorban 75 armális foglaltatván, az összesen mintegy 225 ismert Bocskay armálisnak csak egyharmada van bevezetve.

Maga Bocskay István fejedelem a magyarországi Liber Regius V. számú kötetében van bejegyezve, a németbirodalmi hercegi cím adományozása kapcsán, melyet Rudolf császártól 1606. szeptember 24-én a bécsi béke okmányának aláírása után kapott.

Különleges fejedelmi kegy nyilvánult meg abban, hogy az erdélyországi és a Partium-beli református papok családjának kiváltságleveleket adott. Az Alvinczy Péter kassai pap kérésére 1605 július 5. Kassán és Veres Mihály erdélyi püspök kérésére 1605 szeptember 16. Medgyesen keltek, nincsenek beírva a Liber Regiusba.¹²⁰

Nevezetesebb adományai a Hajdúság nagy birtokadományán kívül Fráter István szentjobbi kapitányának az Érmelléken Fancsikára 1605. október 1. legelőször, majd Péchi Simon kancelláriai titkárnak a Székelyföldön Szenterszébetre 1606. április 25. kiadottak; Eörvény Pál kincstárnoknak Örvendet adta 1606 november 25. Több kisebb birtokadomány és székely exemptio mellett legszűkebb hűségess kassai udvari környezetéről sem feledkezett meg: Feöldeci Szabó János udvari szabó 1606 május 28-án és Vármezei Pethő György fejedelmi szakács 1606 november 22-én armálisokat kapnak tőle.

Halála után a birtokadományban vagy legalább is armalista nemesség adományozásában nem részesült hajdúk elégedetlenkedése folytán adta Homonnai Drugeth Bálint, a testamentombeli fejedelemjelölt, a hajdúknak, Thurzó György nádori jóváhagyásával, Polgári pusztá-birtokot, mely azután 100 évig maradt az övék; de ennek nem volt törvényes alapja.¹²¹ Sőt a lehangosabban követelődő 400 rác hajdú Szilassy János jeles vitéz hajdúkapitány vezetése alatt mindjárt a fejedelmi utód Rákóczi Zsigmondtól 1607 július 20-án adománylevelet nyert Ürögre (Várad mellett) letelepedésre. Pedig ezek hozták a legnagyobb szegényt a Felvidék kegyetlen fosztogatásával a hajdúságra, amit a hírhedt Deli Száva vezérkedésével vittek végbe. De nem is maradtak meg, mert a később Bihar vármegyébe áttelepedett úgynevezett kőrösmelléki hajdúk nonsokára, a Báthory Gábor-féle hajdúvilágában mind egy szálgy kiirtották őket.

Ezek a császári zsoldosokból vált rác hajdúk Debrecen város egykori urának, a rác despota Brankovich Györgynek Böszörményben, Fejértón és Viden hagyott telepeleinek maradékai voltak. A szabad-hajdúk mind magyarok voltak, úgy a 9254 együtt letelepített, mint a 300 Köleserre szállott, később Szalontára költözött hadinép egyaránt. A Szoboszlón külön megült 700 lovas hajdú a kúnok veréből való, mint a kapitányok fészekhelye is mutatja, Halasi Fekete Péternek halála is kún földön

¹⁰⁹ Borsod vm. lev. : i. h.

¹¹⁰ Szabolcs vm. lev. : i. h.

¹¹¹ U. o.

¹¹² U. o.

¹¹³ Bihar vm. lev. : i. h.

¹¹⁴ Szabolcs vm. lev. : i. h.

¹¹⁵ U. o.

¹¹⁶ U. o.

¹¹⁷ U. o.

¹¹⁸ U. o.

¹¹⁹ Illésy János: Az Országos Levéltár helytartótanácsai osztályában őrzött nemeslevelek jegyzéke.

¹²⁰ Pokoly József: Bocskay István és a bécsi béke.

¹²¹ Császár Edit: A hajdúság kialakulása és fejlődése.

történt. Ez a 10,000 főnél több hadinép a hajdúvilág idejében Báthory Gábor, Bethlen Gábor és Rákóczy György adományleveleivel a Kőrös mellékeire is átszállott, úgyhogy összesen 44 hajdútelep volt a Partium területén.¹²² A Hajdú-kerület 100,000 holdnyi, Bihar vármegyében is mintegy 200,000 holdnyi, összesen több mint negyedmillió hold területet foglalt el. Maga a székely nemzet a Básta-féle 1602. évi összeírás szerint 9439 családfőből állott, tehát kevesebb volt.

Ily nagyszámú hadi nép egyenként nem volt felsorolva a fejedelmi Liber Regiusban, csak a földosztás alkalmával írták össze azokat, akik 1613-ban II. Mátyástól megerősítést kaptak. Ez az összeírás meg is volt Mária Terézia idejéig, ámde III. Csanády Sámuel kerületi főkapitány hagyatékában nem találják, pedig ez névszerint mutatta volna a hajdú ösöket.

CALAMUS dr.

¹²² Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában.

Az új német címertan.

A Német Birodalom új címertana nem annyira, a közttestületek címereinek széles körben való elterjedését szorgalmazza, mert az ilyen címerek mindenkor megfelelő használatban voltak, hanem a német családok és polgárok címereit, amelyek már letűnni, megsemmisülni látszottak, tölti meg újszerű élet-erővel, tervszerűen előmozdítva gyakorlati jelentőségüket.

Ma a Német Birodalomban minden teljesjogú polgárnak lehet címere (általános címerképesség); azok, akiknek nincs címerük, szabadon szerezhetnek (korlátlan címerszerzés), de más erősebb jogának sérelme nélkül (erősebb jog tilalma).¹

Az általános címerképesség minden teljesjogú — birodalmi polgárjoggal (Reichsbürgerrecht) rendelkező — németet illet meg. A dogmatikus heraldika² a nemeseknek és a polgároknak különböző jogalapú címerképességét ismeri: a nemesek saját jogon (ipso iure), a polgárok külön államfői adomány (privilegium) alapján rendelkezhetnek címerekkel; az alsórendűek pedig a címerképességből teljesen ki voltak zárva. Az általános címerképesség elve alapján ma minden teljesjogú német polgár saját jogán élhet címerrel.

¹ Bauer K. F.: Bürgerwappen (Frankfurt a. M. 1935.) 62. l.; Hussmann H.: Deutsche Wappenkunst (Leipzig, 1942.) 59. l.

² Dogmatikus heraldika a XIX. század második felében hg. Hohenlohe—Waldenburg, Hefner O. T. és Mayerfelsi Mayer C. által kialakított történeti és elméleti jellegű irányzat, amely alapját képezi az új, gyakorlatias német címertannak (Wappenwesen), de sokszor szembe is kerül vele.

A korlátlan címerszerzés szerint az a teljesjogú német, akinek nincs öröklött családi címere, szabadon vehet fel újszerkesztésűt és azt használhatja. Ez a szabály voltaképpen a dogmatikus heraldikában ismert önjogú címerszerzésnek korlátlan kiterjesztése, szemben az államfői adomány kizárólagosságának rendszerével.

Az erősebb jog tilalma a korlátlan címerszerzésre vonatkozik; ennek értelmében nem lehet oly címer a szerzés tárgya, amelynek használatbavételével valaki másnak huzamosabb idő óta gyakorolt személyiségi jogát: a címeréhez való kizárólagos jogosultságát sértené. Ily jogsértő ellen a jogi védelem lehetősége ma is biztosítva van. Erősebb jognak nemcsak az államfői adomány tekinthető, hanem a korábbi önjogú szerzés és huzamosabb állandó használat.

A mai német címertan első két alapvető szabálya: az általános címerképesség és a korlátlan címerszerzés az ú. n. népi heraldikát kelti életre. Végleg és maradéktalanul elválasztja a címer fogalmát a nemesség fogalmától, megdöntve a dogmatikus heraldikának a főleg nemesi címerekre épített rendszerét, amelyben a központi erő a koronás uralkodó adománya. A német nép saját jogán rendelkezik az általános címerképességgel és a korlátlan címerszerzéssel; az újszerkesztésű német címerek pedig kifejezetten polgári és sohasem nemesi címerek.³ Öntudatosan vallja a mai német heraldika, hogy a címer nem bizonyít nemességet és nem is nemesi kiváltság, hanem az bármely teljesjogú polgárt megillet.

Az új német címerek polgári jellege külsőleg is kifejezésre jut a zárt sisak (Stechhelm) és a tekercs (Wulst) alkalmazásával.⁴ Új címerben nyílt vagy rostos sisak nem fordulhat elő, mert ez a nemesi címereket illeti meg, hanem csak zárt, mint — a mai német címertanban is, akár a dogmatikusban — kifejezetten polgári sisak. A sisakon elkerülő mindenfajta korona használata, nemcsak a különböző rangkoronák heraldikán felillesztése, hanem a levélkoronáké is. Bár a sisakkorona, akár a tekercs, csak a sisakdísz felillesztésének és megrögzítésének eltakarására szolgál, mégis az újszerkesztésű német címerek sisakjaira a polgári jellegű tekercs helyezendő.

A mai Német Birodalom címertanának legérdekesebb szabályai egy újszerű és sajátos címerfogalom: az egyéni címer (persönliches Wappen) körül tömörülnek.⁵ Az egyéni címerek kialakulása bizonyos individuális, egyénies törekvések eredménye; a heraldikai egyéniség a címertulajdonost címerével nemcsak mint egy családbatartozót akarja megkülönböztetni más családok tagjaitól, hanem a saját családján belül, mint önálló, individuális egyént a többitől.⁶ Ezt a megkülönböztetést a családi címerek differenciálásával éri el az új német címertan, meg-

³ Bauer: I. m. 66. l.; Hussmann: I. m. 62. l.

⁴ Galbreath D. L.: Handbüchlein der Heraldik (Lausanne, 1930.) 134. l.; Bauer: I. m. 42. l.; Hussmann: I. m. 36. s. köv. l.

⁵ Galbreath: I. m., 193. l.; Hussmann: I. m., 54. s. 60. l.

⁶ Galbreath: I. m. 193. l.

alkotva az egyéni címereket, amelyekre ma áttevődik a dogmatikus heraldikában a családi címereken nyugvó súlypont.

Az egyéni címerek kialakításában hatalmas, vezető szerepe van a sisakdíszes sisaknak. A teljes német címerekben nélkülözhetetlenségét és a címerpajzsral való egyenrangúságát mutatja ottani szakneve: címerfelsőrész (Oberwappen). A mai német címertanban a teljes címer két lényeges alkatrészének: a pajzsra és a sisakdísznek más és más, egymástól különböző szerepe van: a pajzs a családi jelképet (Familiensymbol) foglalja magában, a sisakdísz pedig a személyiségi jegy (Persönlichkeitszeichen) hordozója.⁷

A személyiségi jegy a családi címerek differenciálójá, azaz az egyéni címerek kialakítója. Lényegben címertörés; a dogmatikus heraldikában ismert törési módzatok legnémetebbje: a sisakdísz megváltoztatása. De míg a családi címereken alapuló dogmatikus heraldikában a címertörést az egyes nemzetségeken belül az abból származó fiatalabb ágak és különböző családok alkalmazták címerükben, addig az egyéni címereket kialakító mai német címertanban a címertörésnek ez a formája az egyes családtagoknak, egyéneknek a családon belüli megkülönböztetését szolgálja.

Ésszerűtlen volna az új német címertan szerint az, ha a címerszerző ős címerét minden azonosnevű, közvetlen leszármazó változatlanul használná, mert a család legelső, teljes és töretlen címere: a törzscímer (Stammwappen) csak mint családi vagy törzsi, de nem mint egyéni jelkép használható.⁸ Szükséges az, hogy az egyes családtagok címerüket a személyiségi jeggyel törjék, egyéni címerre téve azt, mert ellenkező esetben a törzscímer hordanák sajátjukként.

Az egyéni címer megalkotásánál a törzscímer adja meg az alapot. A címerpajzs a családi jelképet foglalva magában, változatlanul megmarad a nemzedékek rendjén minden családtagnál; viszont a sisakdísz — személyiségi jegy lévén — minden címertulajdonosnál változik, a törzscímerből kialakítva az egyéni címet.

Minden újszerkesztésű német címernek lehetőleg beszélőnek (redende Wappen) kell lennie, vagy a névjelvény (Namenszeichen), vagy a hivatásjelvény (Berufszeichen) segítségével.⁹ A név állandó a családban, annak bármely tagjánál, tehát az az okszerű, ha a pajzs a névjelvény magába foglalásával, a sisakdísz pedig a hivatásjelvény feltüntetésével beszél. Mert a pajzsalak — a családi jelkép — ha egyben névjelvény is, a nemzedékek rendjén a minden családtagnál változatlan családi nevet beszél el; a különböző családtagok egyéni címereit kialakító sisakdísz pedig, ha egyben a hivatásjelvény is, az egyénenként szükségképpen változó személyiségi jeggyel inkább tüntetheti a címertulajdonos hivatását (állását vagy foglalkozását) fel.

A sisakdísz kettős szerepéből: a személyiségi jegy és hivatásjelvény hordozásából következik az új német címertannak további újszerű intézménye:

a kiskorúság feltüntetése a címerfelsőrészben. Teljes címert: pajzsot és sisakdíszes sisakot ugyanis csak nagykorú német polgár használhat, kiskorúak csak a családi pajzsot, de nem az egész címerfelsőrést; fiúgyermek oromdísz nélküli sisakot, a leányok a családízíneket viselő, tekercs-szerű pártát (Jungfernkranz) tehetnek pajzsukra.¹⁰ A német magánjog szerint nagykorúság a 21. életév betöltésével következik be, nőknél előbb is a házasságkötéssel. Ezért a férfiak, túlhaladva 21. évükön, a pajzsra nyugvó díztelen sisakra személyiségi jegyüket hordozó sisakdísz illeszthetnek; a nők pedig házasságkötésük után, illetve nagykorúságukkal a párta helyébe sisakdíszes sisakot helyeznek pajzsukra és teljes egyéni címet használhatnak, férjük címerével egyesítve azt.

A dogmatikus heraldika is ismeri a női nem feltüntetését, a nők címerét gyakran sisak és ennek dísz nélkül ábrázolva, sőt a rombusz-alakú pajzsban külön női pajzsformát (Kauten- oder Damenschild) teremtett meg, tekintettel arra, hogy a nők sem harcban, sem tornában nem vehettek részt. Az új német címertan a sisaktól és ennek díszétől csak kiskorúságuk alatt fosztja meg a nőket, helyette a nőiesebb pártát téve pajzsuk felé, de nagykorúság után nekik is teljes címet ad, elismervé mintegy a férfiakkal való egyenjogúságukat. Viszont a kiskorúság alatt a férfiaknak sem engedi meg a teljes címer használatát, csak a pajzsát és ezen a díztelen sisakét. Ugyanis a kiskorúaknak hivatásuk (állásuk vagy foglalkozásuk) nincs, ezért a hivatásjelvényt is feltüntető sisakdísz, beszélő személyiségi jegyet csak nagykorú polgárok viselhetnek.

Az új német címertannak népi jellegét az egyéni címerek kialakításában legtökéletesebben az ősi róvásjegyek pajzsbaillesztése valósítja meg, oly jellegzetes népi címerképet nyerve ezzel a Német Birodalom heraldikája, amely kiválóan alkalmas a címerek egyéniesítésére.¹¹

A róvás (Runnen, Kerbmarke) kezdetben bizonyos — a germán népeknél ismert — üdvös fogalmak vésett jegye (Heilszeichen);¹² a német családok ősi jelvényévé csak később vált, amikor a már szövevényesebb, de alapszerkezetében egy vagy több üdvös, szerencsés fogalmi jegy összefűzéséből (Bnderung) — és sohasem betűkombinációból — álló róvásjegyek egy bizonyos családon belül állandó és huzamos használatba kerültek. Az egyes családtagok pedig ehhez az állandó alapszerkezetű családi jelhez — önmaguk megkülönböztetésére — további vonalakat, egyéni róvásrészeket kapcsolnak.

Lényegében a címerrel nem rendelkező polgári és paraszt házaknál ezek a róvásjegyek (Haus- und Hofmarken) olyan szerepet töltöttek be, mint a nemes családoknál a címeres pecsét: aláírásként vagy kézjegyként használták. A XV. században az írni, olvasni tudás általánossága véget vetett elterjedésüknek és alkalmazásuknak, átadva szerepüket a betűegyesítésekből keletkezett monogramoknak.

A XIII. századtól a családi róvásjegyek címerpajzsba illesztve is előfordulnak, a pajzst előbb még

⁷ Hussmann: I. m. 16. l.

⁸ Hussmann: I. m. 60. l.

⁹ Bauer: I. m. 24. s. köv. l.

¹⁰ Hussmann: I. m. 54. l.

¹¹ Bauer: I. m. 9. l.; Hussmann: I. m. 56. l.

¹² Bauer: I. m. 9. s. köv. l.

öntudatlanul, mintegy keretként használva. De később az ilyen róváskeret fölül heraldikai sisakot is tettek; a hosszú és változatlan használattal egyenesen családi címerre képezve, számos polgári címer keletkezett ily módon Németországban. Míg a dogmatikus heraldika inkább betűket vagy monogramokat alkalmazott pajzsalként a mesteralakok (Heroldsbilder) és természetes képek (gemeine Figuren) sokféleségén kívül, a mai német címerteran a pajzsak megszerkesztésénél az ősi germán róvásjegyeket helyezi előtérbe, nemcsak a betűk és monogramok mellőzésével, hanem a mesteralakok és természetes képek hátrányára is.

Sok új, az utóbbi tíz évben keletkezett német polgári címerben található az ősi róvásjegy, mint az egyéni címerek kialakításának szép és észszerű lehetősége; különösen ott, ahol a család, bár öröklött címerrel nem is rendelkezik, de régi róvását még ismeri. Akár a pajzsban a családi róvásjegy, a sisakon pedig ennek az egyéni róvasvonalal töltött alakja lehet valamilyen segédsisakdísen, akár az egyéni róvásjegy pusztán pajzscímerként használva a sisakdísz mellőzésével, akár valami egyéb sisakdísz nyugodhat — személyeségi jegyként — a családi róvásjegyet tartalmazó pajzs sisakján.

Az élő heraldika korában a címerszerző minden teremtményt, amit látni vagy kigondolni, minden használati tárgyat, amit hordani vagy alkotni képes volt, címerébe helyezett, megörökítve azzal a maga korát és életét. Az új címerek szerkesztésénél ennek lehetőségét kizárja a címerábrázolásnak az az alapvető szabálya, hogy a mai címereknek — a modern kivétel ellenére is — régieseknek kell lenniök. A régies hatás jól megválasztott címerképpel érhető el, amelynek felkutatásában észszerűtlen a középkor letűnt, ódon dolgaihoz fordulni, heraldikátlan a XX. század mai nagy vívmányait alkalmazni; leghelyesebb az ősi, de modern kivételben ábrázolható róvásjegyet megőrizni az enyészettől a család és az utódok részére, pajzsba zárva és sisakra téve címerképként.¹³

Az újszerkesztésű német polgári címerek a címer-történet legnemesebb korának: az élő heraldikának tiszta gót (hochgotisch) stílusát követik.¹⁴ Az új német címerábrázolás főbb szabályai lényegében azonosak is a XV. század címerstílusának szabályaival. A címeralkatrészek aránya ez: pajzs 5, sisak 4,

oromdísz 6 egységnyi. A címermázok a négy fősztínből (vörös, kék, fekete, zöld,) és a két fémből (arany, ezüst) állnak. Szigorúan követendő a címermázok szabálya (színre-fém, fémpre-szín), azzal, hogy egy címerben lehetőleg egy szín és egy fém alkalmaztasék. Egy pajzsban több címeres pajzs egyesítése és ezáltal heraldikai képtáblák szerkesztése szigorúan kerülendő; egy címeres pajzsra egy — oromdíszes — sisak helyezhető. A természetes képek is karakterizáltak és heraldikailag stilizáltak, sohasem szabad azokat élethű színekkel festve, perspektivikusan, tér-érzékeltetéssel ábrázolni. A Német Birodalom címerábrázolása a nemzeti sajátosságokat öntudatosan fejleszti tehát tovább, az újszerkesztésű polgári címerekben felélesztve a klasszikus gót stílust.

A címer fogalma az új német címerteranban a következőképpen határozható meg:

Címer a heraldika szabályai szerint szerzett, szerkesztett és alkalmazott fegyverekből álló törzsi, családi, illetve egyéni színes jelkép.

A címer lényegben fegyver¹⁵: címerképes pajzs és oromdíszes sisak, a címerteran jogi, elméleti és gyakorlati szabályai szerint szereve, szerkesztve és alkalmazva. Törzsi, családi, illetve egyéni jelkép a címer,¹⁶ mert a rokonság, család és egyén címerai — az új német heraldika elsőrendű tárgyai — a német polgárság vérségi kötelekeinek, hovatartozásának és származásának, valamint egyéniségének jelképezését célozza. Színes jelkép a címer, mert elképzelhetetlen szín (Wappenfarbe) nélkül; a legprimitívebb — pusztá tarpajzsból álló — formája is, ha nem is tartalmaz címerképet, de színezve van.¹⁷

A Német Birodalom népi, egyénies és nemzeti jellegű címerterana ennek a példás heraldikai érzékkel rendelkező, nagy népnek utóbbi tíz évi címergyakorlatát rögzíti újszerű, gyakran meglepő, szinte forradalmi szabályokba. Új címerteranával és újszerkesztésű címerek sokaságával biznyságot tett a fiatal és haladó szellemű németiség mellett, hogy az új Európában sem elavult, letűnt intézmény a címer.

BUZA ZOLTÁN.

¹³ Galbreath: I. m. 15. l.; Bauer: I. m. 8. l.; Hussmann: I. m. 7. l.: Wappen heisst Wappen.

¹⁶ Bauer: I. m. 62. l.; Hussmann: I. m. 59. l.: Das Wappen ist das Sippen- und Persönlichkeitszeichen.

¹⁷ Philippi: Wappen (Dortmund, 1922.) 25. l.: Es gibt wohl viele Wappen ohne Bilder, aber keine Wappen ohne Farbe; Galbreath: I. m. 13. s. köv. l.; Hussmann: I. m. 59. l.

¹³ Hupp O.: Wie reden die Wappen? (Münchener Kalender, 1936.) 15. l.

¹⁴ Bauer: I. m. 64. l.; Hussmann: I. m. 15. l.

TÁRCA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1943. évi rendes közgyűlését május hó 6-án tartotta. A közgyűlést Szentpétery Imre elnök a következő szavakkal nyitotta meg:

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az utóbbi években a körülmények alakulása folytán, kényszerűségből, már csaknem következetesen el kellett térnünk évi közgyűlésünknek az alapszabályok által előírt időben való megtartásától. És már szinte az a feltűnő, hogy most a szabályos időpontban hívtuk össze tagtársainkat; hiszen legutóbbi, tavalyi közgyűlésunktől alig egy félszázad választ el. Hogy ez alkalommal a közgyűlés megtartásának rendes időpontjához tértünk vissza, annak oka részben az évek óta dúló háborúban ez idő szerint bekövetkezett állapot, amely a számunkra éppen most beálló, legalább látszólagos nyugalmi helyzetben ennek a közgyűlésnek a megtartását lehetővé, sőt ajánlatossá teszi. Ki tudja, mit hoznak a jövő hónapok, s vajjon nem lenne-e sokkal nehezebb ezt a kötelező gyűlést később megtartani?

A másik ok pedig, amely a közgyűlés megtartását igazolja, az a körülmény, hogy ez a mai összejövetelünk egy kisebbszerű jubileumi alkalom. A mostani tavasszal telik be, sőt már be is telt 60-ik esztendeje annak, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság megalakult. Az alakuló közgyűlés 1883 első felében tartott meg, s így illendő, hogy erről az évfordulóról mi is már tavasszal emlékezzünk meg. Nem olyan erősen szembeötlő és ünneplésre felhívó ez az évforduló, mint amilyen volt 50 éves jubileumunk, amelyet megfelelően komoly és díszes ünnepélyességgel tartottunk meg annak idején, tíz évvel ezelőtt. De mégis elég jelentős ez az alkalom is arra, hogy szótlanul, megemlékezés nélkül ne menjünk el mellette. Elég jelentős, hogy itt egy percre megállva és Társaságunk multjára visszagondolva, a multból erőt merítsünk, s hogy az újból letelt évtizedről magunknak számot adjunk.

Azt a tíz év előtti jubileumot, amelynek kiemelkedő mozzanata a nagy gonddal megrendezett, szép-sikerű heraldikai kiállítás volt (Magyarországon valóban az első címertani kiállítás!), azt a jubileumot Társulatunknak nagyon súlyos betegségből való kilábolása után ünnepeltük meg. Nehéz küzdelemmel szerencsésen lerázva a Társulatunkat már-már összeomlással fenyegető anyagi terhek nyomasztó súlyát, reményteljesen indultunk el az újra szabaddá lett úton a Társulat fennállásának új félszázadába. S azóta egy évtized telt el. Vajjon beváltak-e ez alatt az idő alatt a kezdeti remények?

Egy és más dolog valóban ad némi jogot arra, hogy mint Társulatunk e tíz esztendejében elért eredményekre mutathassunk rájuk. Elkészítettük a Turul 40 évfolyamának mutatóját, amely általános meglegedést váltott ki és folyóiratunk használatát nagy mértékben megkönnyíti. Értékes felolvasó üléseket tartottunk, amelyeknek anyagát igyekeztünk a Társulatunk által művelt történettudományi ágaknak lehetőleg mindenikére változtatva kiterjeszteni. Folyóiratunk terjedelmét az adott lehetőségekhez arányítva tartottuk fenn, s tartalmának növiőát

mindig fokozni igyekeztünk. Merem állítani, hogy Európa hasonló célú, bár anyagilag sokkal erősebb társulatainak folyóirataival tartalmilag a miénk feltétlenül kiállja a versenyt, habár a kiállítás díszességében egyik-másik nagyobb terhek viselésére képes. Legutóbb pedig mélyen tisztelt igazgató-választmányi tagtársunknak, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter úr Önagyméltóságának nagy megértésről tanúskodó, eléggé nem méltányolható s nagy hálára kötelező támogatásával megszerveztük és megindítottuk a magyar genealogia legértékesebb forrásainak: a családi levéltáraknak regesztaszerű feldolgozását. E munka eredményeinek első jeleként az ezt tartalmazó kiadványsorozatunk első füzetét a munkatársak szorgalma folytán még az ősz folyamán meg fog jelenni. Ezt a bejelentést a történettudománynak minden barátja bizonyára osztatlan örömmel fogadja.

Mindez a munkaeredmény sokkal nagyobb jelentőséget nyer akkor, ha szem előtt tartjuk azokat a nagy és hihetetlen arányokban növekedő akadályokat, amelyek az utóbbi években minden erőfeszítésünknek útjában állottak és igyekvésünket sokszor sziszifuszi munkává süllyesztették.

Súlyos gondokba merülve kell rámutatnom arra, hogy a bekövetkezett viszonyok, legfőképpen a nyomdai áraknak nagy emelkedése újra azzal fenyeget, hogy Társulatunk anyagi helyzetének romlásával kell számolnunk. A folyóirat fenntartására és a Társulat kiadásainak fedezésére felhasználható jövedelmünk nem gyarapszik — hiszen a tagdíjakat nem emelhetjük fel — kiadásaink ellenben a drágulás következtében hónapról-hónapra növekszenek, s így a mérleg ismét a felbillenés pontja felé közeledik. Pedig azt sem szabad elfelejteni, hogy a Turul cikkeinek honoráriumai is ma már csaknem a semmivel egyenlő, úgy hogy munkatársaink úgyszólván ingyen dolgoznak. Ebben az órában még szilárd talajon állunk, adósság nélkül, de a jövő, a drágasági folyamat rohamosan emelkedő iránya folytán, veszéllyel fenyeget.

A mai kis jubileum hangulatát tehát elszomorító kilátásokkal kell megfontanom. De szerencsére vannak vigasztaló pontok, amelyek a nyomott hangulat eloszlatására, vagy legalább enyhítésére alkalmasak. Hogy Társulatunk a legsúlyosabb viszonyok közt fennmaradhatott és immár a fennállás 60-ik évfordulóját érthette meg, az főként annak köszönhető, hogy a Társulat tagjai hűségüket és kitartásukat, egyesületünkhöz való ragaszkodásukat és jövőnkben való hitüket megőrizték. Ez Társaságunk szilárd alapzata. És ennek a fenntartó erőnek további és minden körülmények közt való fennmaradására kell számítanunk, hogy Társulatunk a mostani nehéz viszonyokon is átlábolhasson. Én hiszem, hogy ez meg fog történni. S hiszem azt is, hogy barátaink és támogatóink, akik eddig elősegítették törekvéseinket, továbbra is mellettünk fognak állni; sőt támogatóink helyzetünk nehézségeinek növekedésével szaporodni is fognak. Nem követheték el indiszkréciót, de annyit kijelenthetek, hogy reményünk ebben az irányban már most sem alaptalan. A másik biztató

jelenség az, hogy tagjaink — a pénztáros úrtól vett értesülés szerint — örvendetes módon tesznek eleget kötelezettségüknek a tagdíjak befizetése tekintetében. Ezek és egyéb biztató jelek mégis enyhítik a jubiláris hangulatot zavaró borút. Mélyen tisztelt tagtársainkat a Társulat iránt való hűségük megőrzésére s mindannyiunkat a jövőben való bizakodásra kérve, 1943. évi közgyűlésünket ezennel megnyitom. —

Az elnöki megnyitóbeszéd elhangzása után *Sinkovics István* r. tag felolvasta «Nádasdy Tamás ősei» című értékes tanulmányát. A tanulmány a Turulban fog megjelenni. — Az elnök a közgyűlés bejelentett tárgysorozatának napirendre hozása előtt sajnálattal közölte, hogy *Hajnal István*, a Társaság egyik másodelnöke kevéssel a közgyűlés tartásának napja előtt egészségi okokból bejelentette lemondását tiszteréről. Minthogy a közgyűlést megelőzően tartott igazgató-választmányi ülés a megüresült másodelnöki szék betöltésére nézve kimondta a sürgősséget, ezért az elnök ennek foganatosítása végett elrendelte a titkos szavazást. A szavazás eredményeképpen az elnök *Jánossy Dénes* az Országos Levéltár főigazgatóját, a Társaságnak az 1940—1946. évkörre egyhangúlag megválasztott másodelnökéül jelentette ki. Ezt követőleg napirend szerint az igazgató-választmányból az alapszabályok értelmében kilépő tagok helyeinek és a számvizsgáló bizottság tagjainak ugyancsak titkos szavazással való betöltése történt meg. A közgyűlés valamennyit újból megválasztotta; azonfelül a másodelnökké megválasztott *Jánossy Dénes* helyébe *Hajnal István* lemondott másodelnököt választotta az igazgató-választmányba. Az újból hat évre megválasztott igazgató-választmányi tagok a következők: *Daróczy Zoltán, Gárdonyi Albert, Illés József, Jeszenszky Tibor, Lukinich Imre, Madzsar Imre, Méhes Mózes, Péterffy Lajos, Sulica Szilárd, akosfalvi Szilágyi László*. A számvizsgáló bizottságnak egy évre megválasztott tagjai: *Borzsák István, Donátsy Ferenc és Fügedy Erik*.

A titkár jelentését a Társaságnak az előző közgyűlés óta folytatott működéséről — melyet a számvizsgáló bizottságnak az 1942. évi zárszámadást is magábanfoglaló és a pénztárnoknak az 1943. évre szóló költségvetést ismertető jelentése követett — a következőkben foglalta össze.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Múlt évi, október hó 8-án tartott közgyűlésünk óta eltelt időszak már-már úgy zárult, hogy szokott évi jelentésemben nem kell beszámolnom Társaságunkat sújtó veszteségről. Legnagyobb fájdalomunkra azonban már meghívóink kinyomtatása után, csak néhány napja *dr. Istványi Géza*, választmányunknak legfiatalabb, másfél éve megválasztott, nagytehetségű tagja a harctérről hazatérve, súlyos betegségben hősi halált halt. Az utóbbi években Turul folyóiratunkban is jelentek meg értekezései s nagy reményeket fűztünk hozzá, hogy már a közeljövőben is értékes dolgozatokkal fogja gyarapítani a Társaságunk művelési körébe eső tudományágakat. Nagyobbarányú, jelentősen előrehaladt, de hadi szolgálata miatt megszakított művének befejezése előtt hullott ki váratlanul kezéből a toll. Özvegyen maradt ifjú hitvesének Társaságunk nevében mélyeséges részvételünket tolmácsoltuk és kóporsójánál *Jánossy Dénes* országos levéltári főigaz-

gató úr, választmányi tagunk, Társaságunk részéről is elbúcsúztatta. Emlékét őrizzük, imént tartott igazgató-választmányi ülésünkben jegyzőkönyvileg is megőrökítve.

Előbbi közgyűlésünk óta összehívott választmányi üléseink, melyeket múlt évi december 22-én, ez év február 17-én és a mostani közgyűlést megelőzőleg tartottunk, a folyó ügyek tárgyalásán kívül főleg az október 8-i választmányi ülésből az elnök kezdeményezésére kiküldött bizottságnak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kiadványai» címen meginduló sorozatot, illetve ennek keretében a családi levéltárak regesztamunkálatait előkészítő megállapodásait tették megbeszélés tárgyává és hoztak rájuk vonatkozólag döntéseket. Ezek értelmében többek között felhívást intéztünk a családi levéltárak tulajdonosaihoz — azt a Turulban is közzétéve —, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr Öccsellenciája által e célra juttatott összeget a lehetőséghez képest anyagi támogatásukkal a maguk részéről is gyarapítsák. Örömmel jelenthetem, hogy elsőnek báró Kende György földbirtokos úr, Társaságunk rendes tagja, sietett 500 pengős hozzájárulásával e munkálataink támogatására. Fogadja érte e helyről is hálás köszönetünket. — Báró Szalay Gábor igazgató-választmányi tagunk a címerábrázolásoknak és használatoknak kivált újabb időben észlelt kinövéseit és elfajulásait tette szavá. Az elnök indítványára választmányunk elhatározta, hogy a különböző művészeti társulatok és szövetségek, valamint más illetékes fórumok képviselőinek bevonásával ankétet hív össze e téren a megfelelő irányelvek lerögzítése végett. A szétküldött felkérésekre már több helyről beérkeztek a részvételt tudató bejelentések. Remélhető, hogy a kijelölt megbízottak rövid időn belül összeülhetnek.*

Turul folyóiratunk 1942. évfolyamának 3—4. összevont száma a szokott időben jelent meg. Az ez évi folyamnak ugyancsak két összevont számot tartalmazó füzetét előreláthatólag ez év közepén szintén szétküldjük. Sajnálatlalt kell azonban bejelentennem, hogy valószínűleg már ennek a füzetnek is csökkenetünk kell a terjedelmét. A nyomdai és papírárok ugyanis jelentősen emelkedtek, amivel szemben bevételeink, minthogy a tagsági díjak változatlanok, most is a korábbi határok között mozognak. Csak ezzel az elővigyázatossággal biztosíthatjuk egyelőre, hogy folyóiratunk, ha korlátoltabb terjedelemben is, de mégis megjelenhetik. Ebben, mint eddig, úgy most is nagy segítséget jelent számunkra a Magyar Nemzeti Múzeum, továbbá a Tudományos Társulatok és Intézetek Szövetségének szíves anyagi támogatása, amiért nekik hálás köszönetet mondunk. Ugyanakkor őszinte köszönetünket fejezzük ki a Magyar Tudományos Akadémia Főtitkárságának is az Akadémia helyiségeinek üléseink számára való mindig készséges átengedéséért.

Taglétszámunkban a múlt közgyűlésünk óta lelt hónapokban nem állott elő lényegesebb változás.

Kérem az igen tisztelt Közgyűlést, méltóztassék jelentésemet tudomásul venni.

* Június 9-én ez megistörtént és a megvitatott kérdésekben elfogadott álláspontok végleges lerögzítése végett ennek a hónapnak végén még egy ülés volt. *A titkár.*

SZAKIRODALOM.

Bezerédj István és a százéves Szekszárdi Kaszinó. (Emlékkönyv Bezerédj István szobrának leleplezési ünnepére.) Szerkesztette: *Bodnár István.* Szekszárd, 1942. 196 l.

Bezerédj István a jobbágy és földesúr közti jogviszony szabályozásának, később a közteherviselés és jobbágyfelszabadítás ügyének legcselekvőbb harcosa és Tolna vármegye első népképviselője volt. Hervadhatatlan érdemeit a köznép magasabb szintre emelésében idézi a jelen és a jövő népmenedéke előtt az a szobor, amelyet a Szekszárdi Kaszinó és Tolna vármegye közönsége állított nagy főjegyzőjének. A szobor mellett aligha találunk szebb emlékeztetőt Bezerédj történelmi alakjára, mint a Szekszárdi Kaszinó kezdeményezése és megbízatása alapján szerkesztett Emlékkönyvet. Elég felsorolnunk egyes fejezeteinek címeit és íróit, hogy érzékeljünk azt a nemes törekvést, amely nagy alaposítással igyekezett felderíteni és megőrizni mindazt, ami Bezerédj életében, politikai és társadalmi szereplésében jellemző volt. Így például *Angyal Dávid és Gárdonyi Albert* Bezerédj politikai elhelyezkedéséről és munkásságáról, *Finkey Ferenc* róla, mint a büntetőjogi reformok előharcosáról, *Eötvösi Olivér*: «Idealizmus és realizmus a politikában» címmel, *Örffy Imre* B. életének némely tanulságairól, *Simontsits Elemér* közgazdasági tevékenységéről, *Bartal Aurél* B. István és ifj. Bartal György viszonyáról, *Panka Károly* B. törvényhozói munkásságáról, *Benedek Zolt* B. Istvánnak a lelkiismereti szabadságért vívott harcáról, *Bodnár István* humanizmusáról, *Holub József* Bezeréd és a Bezerédj-család őseiről adnak rövid, de mindamelllett alapos és átfogó ismertetést.

Bennünket kiváltképpen Holub Józsefnek Bezerédjéről és a Bezerédj-család őseiről írt tanulmánya érint közelebből. Holub tanulmányának bevezető részében a család ősi településhelyéről, a Vas vármegyei Bezerédről s annak középkori hely- és történelmi földrajzáról ír, kifejezést adva ama nézetnek, hogy e hely lakói eredetileg szlávok voltak és utóbb beolvadtak a magyarságba. Ideutalóan néhány szlávból megfejtendő helynevet sorol fel. Közülük azonban Csátárt nem tartjuk szláv eredetű helynévnek; aminthogy a Bezeréd szomszédságában létező helynevek, mint Gyűrűs, Kallós, Koppán, Almás, Kehida, Apáti, Alibánfa, Gyülevész, Köveskut és Fényesháza sem fejtethők meg másból, mint magyarból. Bezeréd nevének szláv etimológiája is kevésbé tűnik oly kétségtelennek, ha mélyhangú változatára, a Bazarád-ra, vagy egyáltalán a magyar helynévközpódás jellemző «d» végződésére gondolunk, mint ez a tőszomszédos Kallosd-nál is kifejezésre jut. Tanulmánya további részében Bezeréd okleveles emlékeinkben való szerepléséről ad számot, megállapítva, hogy részben a zalai vár földje volt, részben pedig a pornói apátság birtoka. Bezeréd első birtokosáról 1326-ból közlőlvén adatokat, felsorolja azokat

a családhoz tartozókat, akiknek genealogiája ugyan nem állapítható meg összefüggő módon, de kétségtelenül a család tagjai voltak. Ugyanitt részletes taglalását találjuk azoknak a középkori Bezerédieknek, akik bár ottani birtokosok voltak, a későbbi Bezerédi családbeliekkel nem álltak nemzetségi kapcsolatban. Valószínűvé teszi — s ez igen figyelemkeltő — a Bezerédieknek a Lőrente nemzetségből való eredetét. Idevonatkozó megállapításait, szerencsésen csoportosítva a Bezerédiek rokoni kapcsolatait, széles területen teszi vizsgálat tárgyává. A Holub által felderített adatok egyben kitűnően tájékoztatnak a tárgyalt terület családjairól s azok egymásközötti viszonyáról is. Teljesen ismeretlen tényekre vetnek fényt a Bezerédiekkel kapcsolatban lévő Sári-családra vonatkozó megállapításai. A Káldi család Hermán nembeli származásáról eddig nem tudtunk; adataink szerint a Herény nemzetségből származtak. Szompácsnak a Sáriak kezére jutása abból a kapcsolatból magyarázható meg, mely szerint a Hermán nembeli Hidvégi Endre testvére, Ilona, Sári Mihályné volt, Endre fiának, Endrének neje pedig Káldi László leánya. Tanulmánya további részében Holub a Bezerédj-család birtokaival ismerteti meg, egészen 1564-ig, Miksa új adományáig. Jól sikerült klisével bemutatja a Bezerédj-család Zsigmond királytól 1431-ben kapott címerét, s ennek ismertetése után a család genealogiáját vezeti le szövegben egészen Bezerédj Istvánig. Magasszínvonalú értekezése egyik legértékesebb része az Emlékkönyvnek.

Nem hagyhatjuk említés nélkül Bodnár Istvánnak Bezerédj István nejről, Bezerédj Amáliáról, továbbá második nejről, Amália testvéréről, «a jóságos özvegyről», Bezerédj Etelkáról írt szép tanulmányait sem, amelyek telve vannak családtörténeti vonatkozásokkal.

A mű második része a Szekszárdi Kaszinó százéves történetével ismerteti meg az olvasót. Számos jól választott kép élénkíti a gondosan szerkesztett munkát, amelynek jelentősége messze túlhaladja a helyi vonatkozásokat. *Baán Kálmán.*

Dr. Lengyel Alfréd: Győr vármegye nemességvizsgálatai és az 1725. évi vizsgálati. Mosonmagyaróvár, 1942. 59 l.

Győr vármegye nemes családjairól eddig csupán a Borovszky által szerkesztett Magyar Vármegyéi és Városok monográfiái c. sorozat Győr vármegyei kötetéből, ahol néhány győrmegyei család s az 1842. évi nemesi összeírás lett publikálva, valamint a Győri Szemle egy-két idevonatkozó cikkéből szerezhettünk tudomást. Éppen ezért örömmel fogadjuk Lengyel Alfréd munkáját, melyben majdnem 300 győrmegyei nemes családról kapunk adatokat. Művének első fejezetében részletes képet ad a nemes-

ségvizsgálatok módszeréről és lefolyásáról s azokról az okokról, amelyek a nemesség vizsgálatát a felsőbb hely részéről szükségessé tették. Tanulmánya a vármegye történetének szemszögéből is figyelmet keltő. Művének főrészt az 1725. évi vizsgálat közzé teszi ki. Magyar fordításban közli itt — családnevek szerint betűrendbe szedve — az egyes családok adatait, nevezetesen az igazolt nemes nevét, sokhelyütt lakhelyét, valamint a nemesség jogalapjait. A gyökér, amelynek alapján a vizsgálat alá vont személy nemességét a deputáció megállapítja, legtöbbször címeres nemeslevél, továbbá régebbi nemesi bizonyítványok, káptalani bevallások, osztálylevelek és periratok. Figyelemreméltók a hő bizonyítási anyag között a vajkai és vecsei praedialis székek biznyságlevelei, amelyeket a vizsgálóbizottság a vármegyei nemesi bizonylatokkal egyenrangúaknak ítelt. Minthogy a vizsgálat során az igazolás alá vont nemesek nagyobbik része eredeti nemesleveleket mutatott be, ezen keresztül számos szakirodalmunkban teljesen ismeretlen armálistól szerzünk tudomást. A felsorolt családok között is jónéhány van olyan, amelyről eddig nem voltak ismereteink. Szerző munkájával igen használható forráanyagot tett hozzáférhetővé, s így amellett, hogy Győr vármegye történetéhez is adatokat nyújt, hathatósan támogatja a Győr vármegyei családok kutatóit is.

B. K.

Tompos Ernő: Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre. (A Soproni Szemle kiadványai, 146. sz.) Sopron, 1942. 30 l.

Polgári címereink ismerete még annyira hiányos, hogy már ezért is örömmel kell üdvözlönnünk Tompos dolgozatát. A szerző a soproni polgárok címereit a városi levéltárban őrzött végrendeletek pecsétjeiről gyűjtötte össze és így még korántsem aknáztta ki munkájához az egész levéltári anyagot. Helyesen tette volna azt is, ha pl. a faragott címereket is számbavette volna, melyek épületeken, síremlékeken maradtak fenn. Munkája azonban így is hézagpótló, mert 95 család címeres pecsétjét írja le, melyek közül néhány utóbb nemes család lett. A dolgozatban 24 címernek rajzát is közli. Címerleírásait itt-ott némi óvatossággal kell fogadnunk, mert például a Baumgarten-család címerénél a leírás szerint a címertartók oroszlánok, holott az idevonatkozó 3. ábrán griffeket látunk. Ez azonban nem rontja le annak elismerését, hogy a szerző tanulmánya érdemes, úttörő munka és megjelenése címertani irodalmunk számára nyereséget jelent.

M. Z.

Holub József: Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. (Pannonia Könyvtár, 62. füzet.) Pécs, 1943. 41 l.

A szerzőnek ez az értékes dolgozata tulajdonképpen a pécsi tudósok jóhírű folyóiratának, a Pannoniának VII. évfolyamában jelent meg, és a veszprémi püspökség 1524. évi urbariumát ismereti. Az urbariumot a bécsi állami levéltár őrzi. A püspökség birtokai Fejér, Pilis, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala vármegyék területén feküdtek. Megismerkedünk a dolgozatból a püspöki birtokok földrajzi és gazdasági képével, a terület mezőgazda-

ságával, állattenyésztésével és halászatával, a javaadalom falvaival és mezővárosaival, valamint a birtokok népeivel s azok szolgáltatásaival, végül a földesúr jövedelmeivel és kiadásaival. Bennünket közelebről a dolgozatnak az a része érdekel, amely a lakatlan telkekről szól. Az 1510., 1521. és 1523. évi pestisjárványok szörnyű következményeképpen Somogyban 30, Tolnában 37, Veszprémbe 38, Zalában 23 százaléka a telkeknek lakatlan. E számok rettenetes képet mutatnak arról az embervesztésről, mely közvetlenül a mohácsi vész előtt a magyar nemes és nem nemes családokat egyaránt érte. Ezek ismeretében azt hisszük, joggal feltehetjük a kérdést, vajjon nem volt-e jelentékeny része a járványok e pusztításának is a mohácsi vész előidézésében.

Érdekes adatokat közöl a szerző a veszprémi püspök prediálisairól. Ma már Ethey, Fekete Nagy, Jakó és mások értékes adataiból tudjuk, hogy aránylag nagy volt a száma a prediálisoknak, s éppen a prediális családok alkották azt a társadalmi réteget, amelyből legkönnyebben lehetett az országos nemesek rendjébe emelkedni. A veszprémi püspökség prediálisainál a szerző viszont arra a meglepő eredményre jutott, hogy itt a prediálisok egyrésze a jobbágyokba süllyedt, holott egyebütt, pl. Füssön, Trecsénben stb. az országos nemességbe emelkedett. A szerző e dolgozatával igen érdekes és értékes adatokat szolgáltat a prediálisok történetéhez is.

Miklós Zoltán.

Dr. Horváth Kálmán: A Prosznyákfalvai és Szentbenedeki Prosznyák-család. Szombathely, 1943. (Különlenyomat a «Nemes családok története» I. kötetéből. 117—128. lap.)

A szerző elsősorban összefoglalja a Szentbenedeki és az ebből ágazott Prosznyákfalvai és Szentbenedeki Prosznyák-családról a genealogiai irodalomból, így Balogh Gyulának «Vas vármegye nemes családai» című művében, továbbá Varjú Elemérnek a Turulban (1900. évf. 143. és köv. 11.) megjelent közleményeiből ismert megállapításokat. Ez utóbbi szerint a Szentbenedekiek a XIII. század közepén feltűnő Jöre vagy Jüre nemzetségből származnak. A családból Szentbenedeki Bertalan fiának, Balásznak, testvéreinek, Jánosnak és Lászlónak s György nevű unokatestvérének Zsigmond király 1435 január 3-án címereslevelet adományozott. (Szövege és a címer színes képe közölve: Turul, 1900. évf. 143. l. és Magyar Címeres Emlékek, 51. l.). Ugyancsak Varjú Elemér közlése, hogy a családnak, mely többek között Prosznyákfalván (Vas vm.) is birtokos volt, 1455-ben elhalt György nevű ivadéka kezdte használni a Prosznyákfalvi Prosznyák nevet, s tőle, illetve két fiától származik az ezt a nevet viselő ág. Horváth Kálmánnal szemben kiegészítésként megállapítja, hogy az imént nevezett György atyjának, Jakabnak testvérétől leszármazó utódok is ugyan-csak «Prosznyák» néven éltek tovább, mégpedig egészen a XIX. század elejéig, miként ezt a közölt kimerítő táblázat mutatja.

A család történetével bővebben nem foglalkozik a szerző s birtokviszonyaira nézve a dicális összeírások alapján csak annyit jegyez meg, hogy a család még a XVII. század közepén is a vagyonosabb családok közé tartozott, de azután vagyonilag

állandóan hanyatlott. Ehelyett időrendben rövid kivonatokban közli a szóbanforgó családra vonatkozólag a vasvár-szombathelyi káptalan protocolumaiban és Vas vármegye levéltárában talált adatokat. Ezek ugyan főleg a leszármazásokat hivatottak igazolni, mindamellett a család életére és birtoklására is számos adatot tartalmaznak.

Cz. A.

Dr. G. Vargha Zoltán: A Bibó-család története. (Különlenyomat a Magyar Családtörténeti Szemle 1943. évfolyamának II., III. és IV. számaiból.) 25 l., 3 leszármazási tábla melléklettel.

A szerző megállapítja, hogy Somogy vármegyében már a XIV. század vége felé és a XV. század elején élt egy magát Mál és Töl helységekről nevező Bibó-család, de ennek azután nyomavész; ellenben az a Bibó-család, amely a háromszéki Barátoson a XVI. században feltűnik, ott máig is él. Feltevése szerint a Kiskunságban Halason — bizonyossággal kimutathatólag — a XVII. század elején feltűnő ugyanilyen nevű család is ezektől a barátosi Bibóktól származik. Minthogy azonban ezt — pozitív bizonyítékok nélkül — csupán a hagyomány támogatja, nem zárja ki a szerző a Somogy vármegyei eredetet sem. Mindenesetre a Halason élt Bibó-család eredetének kérdése még tisztázásra vár.

Halas vizontagságos múltjának összefoglaló ismertetése után teljes részletességgel írja meg a szerző a kiskunsági Bibó-család történetét, a származási adatokon kívül birtokviszonyainak, vagyoni helyzetének, az egyes családtagok életrajzainak szemléltetésével. Kitérései, melyekben a férfi-leszármazók feleségeinek családjait is közelebbről bemutatja s róluk többnyire nemcsak egyenesági, hanem ösfa-szerűen összeállított leszármazási táblákat is közöl, az érdekelték számára elődeik felkutatásához hasznos útmutatóul szolgálhatnak számos családra vonatkozólag. Magának a Halasra való Bibó-családnak leszármazását egy szövegközi és egy mellékletként beillesztett leszármazási táblázaton mutatja be. A III. tábla-mellékleten a XVIII. század második felében élt Bibó Istvánnak Barátosról Hódmezővásárhelyre és másfelé szakadt lemenőit, a IV.-en pedig ugyane családnak Barátosról az ugyancsak háromszéki Erődre származott ágát vezeti le.

Cz. A.

Dr. Iványi Béla: Körömdi Füzetek. Körömd, 1942—43. I—3. sz.+sorozaton kívüli A) füzet.

A levéltárak régi szorgalmas, tudós kutatója, dr. Iványi Béla a «Körömdi Füzetek»-kel egy szövege olyan forráskiadvány-sorozatot indított meg, amelyért a magyar történettudomány nagy hálájára tarthat számot. A körömdi Batthyány hercegi nagyjértékű levéltár anyagának közkinccsé tétele, tekintve a Batthyány-nemzetségnek évszázadokon át kimagasló szerepét az ország ügyeinek vitelében, a hazai köztörténet úgyszólván minden ágának kutatója számára kétségtelül nagy terjedelmű, megbecsülhetetlen értékű és sok újdonságot felszínre vető forrást fog feltárni. Erről már az eddig megjelent négy füzet is beszédesen tanúskodik.

Az első számú füzet a levéltár dominikánus le-

veleit tartalmazza, a bennük előforduló vonatkozások kapcsán Árpád-házi boldog Margit születésének hétszázados évfordulója alkalmából. A 2. számú «A körömdi levéltár Memorabiliái» címen 635 drb. irat regesztáját közli. Ezeknek köztörténeti szempontból majdnem mindenegyes darabja figyelmet érdemel és érdekes. A genealogusokat közelebbről érdekelheti az az 1352-ből való oklevél, melyben I. Lajos király Alapi Timbi fia Tamás és rekeztői Kanch János Fejér vármegyei nemes bessenyőket az ország nemesei sorába emeli, úgyszintén Zsigmond királynak 1399. évi, az előbbi átíró oklevele, melyben további tíz, Tolna vármegyében lakó bessenyőt tesz országos nemessé. Egy 1355-ből való oklevélben a Jalsócz táján élő, eddig ismeretlen Berivoj-nemzetség nevét ismerjük meg. — A 3. sz. füzetben Iványi Pázmány Péter kiadatlan leveleit adja közre a keszthelyi és körömdi levéltárakból.

Különösen felhívjuk a heraldika és genealogia művelőinek figyelmét a sorozaton kívül megjelent füzetre. Ez kizárólag azokkal a címereslevelekkel foglalkozik, amelyeket a keszthelyi és körömdi hercegi levéltárakban őriznek. A herceg Festetics-család keszthelyi levéltárában található középkori címereslevelek közül az Előljáró-család részére 1415-ben adományozottat a címerképpel együtt folyóiratunknak ebben a füzetében közöljük. Sorra fog kerülni ugyanitt a Sánkfalvi-család részére 1455-ben kiadott armális is. A Hathalm-családnak csak másolatban meglevő 1517. évi címereslevelét a Turul előző füzetében adtuk közre. Ebben a levéltárban van a II. Lajos király által Szerdahelyi Imre Mihály részére adományozott armális is. Ezen felül ugyanez a levéltár több más középkori armálisnak is őri emlékét. Eredeti újkoriak: 1549. Razinyakereszturi Bochkay-, 1621. Gersei Pető-, 1625. Ákosházi Sárkány- (az 1511. évi megerősítése), 1629. Telekesi Török-, 1660. Lengenicht-, 1678. Matusek-családok armálisai; 1706. Gersei Pethő-család grófi diplomája. — A herceg Batthyány-család körömdi levéltárában két középkori címereslevél van: 1480. a Nagylucsei- és 1500. a Batthyány-család részére adományozott (mindkettő közölve a Turul XVI. évf. 27. és X. évf. 158. l.). Ugyanott eredeti újkoriak: 1559. a Kaszaházi- másképp Andrásidai- és a Körömdi Joó-család, 1566. Lippay-, 1565. Illyésházy- (címerújítás), 1583. Tinini Horváth-, 1609. Kis-Csémi Rottkovich-, 1619. Teőreös-, 1652. Schamberger-családok armálisai; 1691. Pinnyey-család bárói diplomája; 1764. gr. Batthyány Ádám másodszülött fiának, Károlynak és fiúleszármazóinak római szent. birodalmi hercegi, 1915. I. Ferenc József magyar király által Németújvári Batthyány Lászlónak magyar hercegi rangra emelése, a Batthyány-Strattmann kettős családi név és egyesített címer viselése mellett. Ezen felül még több más rangemelő oklevél és külföldi címereslevél is található eredetiben a levéltárban. A füzetek szerkesztője az összes címeradományozó és rangemelő oklevelek címerképeit, ahol meg vannak festve, kitűnően sikerült fényképes hasonmásokban mutatja be.

Nagy érdeklődéssel várjuk a további füzeteket. Ismertetésüket folyóiratunkban a jövőben is folytatni fogjuk.

Czobor Alfréd.

INHALTSÜBERSICHT.

REISZIG, EDUARD von: Die Familie Ujlaki. Die in der ungarischen Geschichte während der Herrschaft der Familie Hunyadi und des Hauses Jagello so grosse Rolle spielende Familie Ujlaki stammt aus Slawonien. Ihr erster bekannter Ahne ist Johann Görgei, dessen Sohn Lorenz Tót der Fähnrich König Karls I. (1328—39), später aber Burgvogt in Sempth, 1341 Obergespan des Komitates Nyitra war; unter König Ludwig I. in den Jahren 1344—46 aber die Würde des Schatzmeisters bekleidete. Sein Sohn Nikolaus Kont erhob sich zur Würde des Palatins und erhielt 1364 mit Ladislaus, dem Sohn seines Bruders Lőkös das Schloss Ujlak und wurde Begründer der jüngeren Familie Ujlaki. Nikolaus Kont hatte zwei Söhne, von denen der eine Meister Bartholomäus die Familie weiter verbreitete. Sein älterer Sohn Ladislaus (1393—1417) war Ban von Macsó und Obergespan der Komitate Bodrog und Valkó. Von seinen Söhnen war Stefan 1429—30 ebenfalls Ban von Macsó und Obergespan des Komitates Baranya. Auch Nikolaus begann seine Laufbahn als Ban von Macsó. Von 1441 an ist er Woiwode von Siebenbürgen, Obergespan des Komitates Temes, später zugleich Obergespan der Komitate Somogy und Veröce. Die Unruhen nach dem Tode König Alberts benutzte er zur gewaltsamen Eroberung von mehreren Burgen. Nach der Niederlage bei Warna wuchs seine Macht und sein Einfluss immer mehr. 1445 wurde er einer von den sieben Oberhauptleuten, deren der Landtag die Regierung anvertraute. Da Johann Hunyadi, der 1446 von dem Landtag in Rákos zum Reichsverweser erwählt wurde, seinen hochstrebenden Plänen im Wege stand, verband er sich mit den Feinden des Hauses Hunyadi, näherte sich jedoch in Folge der immer mehr drohenden Türkengefahr 1450 seinem ehemaligen Feinde. Als Johann Hunyadi 1453 von der Regierung zurücktrat, stand Nikolaus Ujlaki auf dem Höhepunkt seines Einflusses, konnte jedoch den Thron nicht betreten, da Ladislaus V. die Regierung persönlich übernahm, dem auch Nikolaus Ujlaki den Treueid leistete. Nach dem Tode Johann Hunyadis wurde Ulrich Cillei Herr der Lage, doch trat nach dessen Ermordung wieder Nikolaus Ujlaki in den Vordergrund. Infolge der Kunde vom unerwarteten Tode Ladislaus' V. sah er die Zeit gekommen zur Verwirklichung seiner alten Pläne; als er aber in Buda (Ofen) ankam, musste er einsehen, dass infolge der stets wachsenden Popularität des Namens Hunyadi seine auf die Erwerbung des Thrones gerichteten Pläne nicht gelingen können. Als er erfuhr, dass der Palatin Ladislaus Garai, sein ehemaliger Verbündeter, mit der Witwe des Johann Hunyadi einen Vertrag schloss, zog er sich enttäuscht zurück.

GÁRDONYI, ALBERT: Die kritischen Urkunden des Kapitels von Óbuda (Altöfen). Innerhalb der ungarischen Hauptstadt ist das Kapitel Altöfen die älteste kirchliche Einrichtung, dessen Anfänge bis zum XII. Jahrhundert zurückreichen. Das Privatarchiv des Kapitels wurde während der Türkenherrschaft grösstenteils vernichtet und bloss Bruchstücke kamen in das Archiv des Kapitels von Pozsony (Pressburg), wo sie in zwei Bündeln untergebracht sind. Diese Anordnung erhielten sie nach der Türkenzeit, als die Leitung der Güter des Kapitels den Jesuiten anvertraut wurde. Die wertvollsten Stücke der Sammlung sind die Urkunde König Gézas II. vom Jahre 1148 und die König Andreas' II. vom Jahre 1212. Verfasser bestreitet die Glaubwürdigkeit der Urkunde vom Jahre 1148 auf Grund der Annahme, dass die darin vorkommenden Ordnungswidrigkeiten der unausgebildeten Kanzleiübung zuzuschreiben sind. Dagegen erklärt er die beiden Texte der Urkunde vom Jahre 1212 als Fälschungen, die darum verfälscht wurden, damit das Recht des Kapitels zur Einnahme der Weinmaut auf ein grösseres Gebiet erstreckbar sei. Die Urkunde besass für das Kapitel einen grossen Wert, bis König Ludwig I. 1355 den grösseren Teil seines Gebietes erwarb und das Kapitel dafür anderen Besitztümern entschädigte.

VAJAY, SZABOLCS: Das Blut spanischer Könige in den Nachkommen der Familie Frangepan. Die genealogische Verbindung ungarischer adeliger Familien mit Herrscherhäusern ist sehr selten. Die Ursache ist dort zu suchen, dass in Ungarn kein Lehenssystem bestand und dabei die nationalen Dynastien keinen Nebenzweig hatten. Von den bestehenden vier dynastischen Verbindungen ist die Ehe des Bernhard Frangepan mit Aloisia Marzano Prinzessin von Sessa, der Enkelin von Alfons V. König von Neapel die wichtigste. Die Bedeutung dieser Verbindung besteht darin, dass sie einerseits bereits am Ende des XV. Jahrhunderts zustande kam, andererseits aber auch heute in mehreren Zweigen blüht, nicht nur in den Reihen des Hochadels, sondern auch in denen des Gemeinadels. Die Anzahl ihrer heute lebenden Nachkommen von königlichem Blute ist auf zwölf- bis fünfzehntausend zu schätzen. Die Ahnen König Alfons' V. entsprossen den Dynastien von Castilien, Arragonien und Portugal und dessen hochadeligen Nebenzweigen. Von acht Urgrosseltern ist die Abkunft vom Hause Árpád bei sieben nachweisbar. Auf diese Weise kam das Blut der landnehmenden ungarischen Dynastie, wenn auch nicht unvermittelt, in die breiten Schichten des Ungarums, wo es noch heute blüht. All dies wird durch die beigelegte genealogische Tabelle veranschaulicht.

MISZELLEN. IVÁNYI, BÉLA bespricht die Wappenurkunde und veröffentlicht den Text der mittelalterlichen Familie Előljáró, die diese 1415 von König Siegmund erhielt; auch das Wappenbild auf der Urkunde wird in einer Abbildung mitgeteilt. Ausserdem fasst er die Ergebnisse seiner Forschungen über die Geschichte der Familie zusammen und weist darauf hin, dass diese später den Namen «Gálffy» gebrauchte.

Dr. CALAMUS ergänzt unter dem Titel «Das Kriegsvolk Bocskais» seine im Jahrgang 1907. der vorliegenden Zeitschrift veröffentlichten beiden Mitteilungen und bringt eine weitere Reihe der von dem Fürsten Stefan Bocskai in den Jahren 1505 und 1506 verliehenen Wappenurkunden. Diesmal zählt er mehr als hundert solche auf, so dass nun mit den früheren bereits 225 bekannt sind.

BUZA, ZOLTÁN behandelt die neue deutsche Wappenkunde und hebt deren wesentlichen Züge hervor. Die neue deutsche Wappenkunde schuf durch den Grundsatz der allgemeinen Wappenfähigkeit und der unbeschränkten Möglichkeit der Wappenerwerbung eine völkische, durch die Einführung des persönlichen Wappens mit dem Persönlichkeitszeichen eine individuelle, durch die Einfügung des eigenartig germanischen Runenzeichens in das Schild aber eine nationalgeartete Heraldik.

FEUILLETON. Generalversammlung der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft am 6. Mai 1943, mit der Eröffnungsrede des Präsidenten Emerich Szentpétery und dem Jahresbericht des Sekretärs Alfred Czobor.

LITERATURBERICHT. Baán, Koloman über «Stefan Bezerédj und das hundertjährige Kasino in Szekszárd» (ung.). — Ders. über Lengyel, Alfred: Die Adelsvisitationen im Komitat Raab und die Investigation vom Jahre 1725 (ung.). — Miklósy, Zoltán über Tompos, Ernst: Wappensiegel, mit besonderer Rücksicht auf die bürgerlichen Wappen (ung.). — Ders. über Holub, Josef: Das Leben eines kirchlichen Grossgrundbesitzes in Transdanubien gegen Ende des Mittelalters (ung.). — Cz. Á. über Horváth, Koloman: Die Familie Prosznyák von Prosznyákfalva und Szentbenedek (ung.). — Ders. über G. Vargha, Zoltán: Geschichte der Familie Bibó (ung.). — Czobor, Alfred über Iványi, Béla: Körnender Heft (ung.).

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXLIII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
SINKOVICS ISTVÁN Nádasdy Tamás ősei. (Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1943. május 6-án tartott közgyűlésén.)	45
REISZIG EDE Az Ujlaki-család. (Második közlemény.)	56
BR. PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL A fogaraszöldi bojárok a XVI. században	66
VAJAY SZABOLCS II. Lajos király ősei és vegyesházi királyaink rokoni kapcsolatai	72
CZ. A. A Semsey-család címereslevele 1401-ből. (<i>Fényképes hasonmással.</i>)	79
GRÓF ZICHY ISTVÁN Ki volt Koháry Péter gyermekeinek édesanyja?	81

II Kisebb rovatok.

SZAKIRODALOM:

SZENTPÉTERY IMRE Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Ism. <i>Bartoniék Emma</i>	83
SCHULEK TIBOR A XIX. század nemzetiségi válsága egy felvidéki család sorsában. Ism. <i>Tóth László</i>	83
NEMES-TÓTHI NEMESTÓTHY BÉLA .. A nemes-tóthi Nemestóthy és a nemes-tóthi Szabó-családok története. Ism. <i>Tóth László</i>	84
<i>Ősi Sopron megyei nemzetségek.</i> Szerk. <i>Horváth László és Soós Imre.</i> Ism. <i>Reszegi Lajos</i>	84
GUOTH KÁLMÁN Mikor született Mátyás király? Ism. <i>Tóth László</i>	85
HÚŠČAVA, ALEXANDER Archív zemianského rodu z Okoličného. Ism. <i>Borsa Iván</i>	85
MAJOR, EMIL Strassburger Bilderteppiche aus gotischer Zeit. Ism. <i>Tóth László</i>	86
<i>Hivatalos Értesítő a Magy. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól az 1943. évben</i>	87
<i>Németnyelvű tartalomáttekintés</i>	88

Titkári és pénztári hivatal: Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum.
Évi rendes tagdíj 10 (tíz) pengő.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR

ÖTVENHETEDIK KÖTET

1943-ÍK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXLIII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
BÚZA ZOLTÁN	Az j német címertan	36
CALAMUS dr.	Bocskay hadi népe. (Harmadik (kiegészítő) közlemény.)	31
CZ. A.	A Semsey-család címereslevele 1401-ből. (<i>Fényképes hasonmással.</i>)	79
GÁRDONYI ALBERT	Az óbudai káptalan kritikus oklevelei	14
IVÁNYI BÉLA	Az Előljáró-család 1415. évi címereslevele. (<i>Egy címerképpel.</i>)	28
BR. PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL	A fogaraszöldi bojárok a XVI. században	66
REISZIG EDE	Az Ujlaki-család. (Két közlemény.)	I, 56
SINKOVICS ISTVÁN	Nádasdy Tamás ősei. (Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1943. május 6-án tartott közgyűlésén.)	45
VAJAY SZABOLCS	Spanyol királyok vére a Frangepán leszármazottakban	22
VAJAY SZABOLCS	II. Lajos király ősei és vegyesházi királyaink rokoni kapcsolatai	72
GRÓF ZICHY ISTVÁN	Ki volt Koháry Péter édesanyja?	81

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1943. évi rendes közgyűlése. Szentpétery Imre elnök megnyitó beszédével és Czobor Alfréd titkár jelentésével	39
--	----

SZAKIRODALOM:

BODNÁR ISTVÁN	Bezerédj István és a százéves Szekszárdi Kaszinó. Ism. <i>Baán Kálmán</i>	41
GUOTH KÁLMÁN	Mikor született Mátyás király? Ism. <i>Tóth László</i>	85
HOLUB JÓZSEF	Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. Ism. <i>Miklós Zoltán</i>	42
HORVÁTH KÁLMÁN	A Prosnyákfalvai és Szentbenedeki Prosznyák-család. Ism. <i>Cz. A.</i>	42
HORVÁTH LÁSZLÓ és SOÓS IMRE ...	Ősi sopronmegyei nemzetségek. Ism. <i>Reszegi Lajos</i>	84
HÚŠČAVA, ALEXANDER	Archív zemianského rodu z Okoličného. Ism. <i>Borsa Iván</i>	85
IVÁNYI BÉLA	Körmendi Füzetek. Ism. <i>Czobor Alfréd</i>	44
LENGYEL ALFRÉD	Győr vármegye nemességvizsgálatai és az 1725. évi vizsgálat. Ism. <i>B.</i>	42
MAJOR, EMIL	Strassburger Bilderteppiche aus gotischer Zeit. Ism. <i>Tóth László</i>	86
NEMES-TÓTHI NEMESTÓTHY BÉLA ..	A nemes-tóthi Nemestóthy és a nemes-tóthi Szabó-családok története. Ism. <i>Tóth László</i>	84
SCHULEK TIBOR	A XIX. század nemzetiségi válsága egy felvidéki család sorsában. Ism. <i>Tóth László</i>	83
SZENTPÉTERY IMRE	Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Ism. <i>Bartonic Emma</i>	83
TOMPOS ERNŐ	Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre. Ism. <i>Miklós Zoltán</i>	42
G. VARGHA ZOLTÁN	A Bibó-család története. Ism. <i>Cz. A.</i>	43
<i>Hivatalos Értesítő a Magy. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól az 1943. évben</i>		87
<i>Németnyelvű tartalomáttekintés</i>		44, 88

NÁDASDY TAMÁS ÓSEI.

Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1943. május 6-án tartott közgyűlésén.

1554. április 15-ének délutánján a Pozsonyban összegyűlt rendek néhány pillanatra elfelejtették az ország szétdaraboltságát, elfelejtették az idegen udvart, az idegen katonaságot, az adóterheket, még a törököt is elfelejtették, ezt az éjszakánappalra reánehazódó szörnyű gondot, amikor a királyi kancellár, Oláh Miklós esztergomi érsek ünnepélyesen kihirdette, hogy a király a rendek választását jóváhagyva, Nádasdy Tamást a nádorságban megerősítette. Akkor már közel egy emberöltő óta nem volt nádor az országnak és a Mohács utáni megzavarodott világban e méltóság viselőjére sokkal nagyobb feladatok vártak, mint a középkori nádorokra. Nemcsak azért, mert jelentős feladat-többletként neki kellett ellátnia az idegen földön lakó király helytartójának, továbbá az országos főkapitánynak a tennőit, nemcsak azért, mert a pártok küzdelmében, a folytonos háborúban megbomlott a rend és a jog uralma, nemcsak azért, mert a maradék magyar hazát minden pillanatban a végső megsemmisülés réme fenyegette, hanem azért is, mert az ország és a magyarság érdekeit védelmeznie kellett az idegen udvarral és az eseményeket, a veszedelmeket csak a saját birtokaik, legfeljebb a közeli szomszédság szempontjai szerint mérlegelő birtokostársaival szemben is. Egykorú felfogás szerint olyan nádor kellett, aki a katonai dolgokban járatos, testileg egészséges, mozgékony és az ügyek vitelében tapasztalt.¹

E döntőfontosságú állomáshelyre az ország bizalma Nádasdy Tamást emelte a királyi udvar

jelöltjével, egy nagymultú család sarjával, Báthory András tárnokmesterrel szemben. Nádasdy mögött kevés híján 30 évi közéleti szereplés állt. Pályája a királyi titkárságon, a budai várnagyságon, a királyi jövedelmek igazgatásán, a tárnokmesterségen, a dunántúli részek főkapitányságán és az országbírószágon át egyenes vonalban vezetett a nádorságig. De ekkor már hanyatló életű, fáradt öregember volt. Két évvel korábban, amikor a török parancsára leválasztott keleti országrészeket visszahozta Ferdinánd uralma alá, erdélyi útjáról lelkiileg-testileg megtörtén érkezett haza és a sok izgalomtól, a megerőltető lovaglásoktól olyan beteg, hogy nem tudott lóra ülni és nem is nagyon remélte, hogy még egyszer összeszedheti magát. Lovait, szerszámaikat elajándékozta rokonainak, barátainak, szolgálóinak.² Ferdinánd királynak pedig megírta: ha nem gyógyul meg, másként nem tud szolgálni az ország ügyének, mint imádsággal, — már amennyire bűnös létére az Isten meghallgatja.³ Úgy érezte tehát akkor is, amikor a rendek bizalma személye felé fordult, hogy a nádorság már nem neki való. Eleinte nem is akarta elvállalni, s csak az általános kíváncsúnak engedve fogadta el.⁴ Az új roppant feladatok azonban mintha megsokszorozták volna erőit. A test lankadásával, a betegségekkel sokat küszködve, élete végéig, több mint nyolc éven keresztül viselte a terheket, amelyek legjobb

¹ Nádasdy T. levele Horváth M.-hoz, 1555. jún. 23. O. L., Nádasdy lvt.

² Nádasdy T. levele Ferdinándhoz, 1552. dec. 23. O. L., Nádasdy lvt.

³ Magyar Országgyűlési Emlékek III. (Budapest, 1876) 469. l.

⁴ Thurzó E. levele Nádasdy T.-hoz, 1542. nov. 12. O. L. (= m. kir. Országos Levéltár), Nádasdy lvt.

barátja, a közélettől idő előtt visszavonult Batthyány Ferenc szerint húszéves ember számára is nehezek lettek volna.⁵

Az emberek a választáskor egyedül az ő egyéniségének, műveltségének, személyes tulajdonságainak a hatása alatt állottak, egyedül addigi közéleti szereplését és a reávaró feladatokat mérlegelték, nem is nézve mögötte az ősökre: a korábban élt Nádasdyakra. A nádorválasztást megerősítő királyi oklevél talán csak merő formáságból emeli ki az érdemek felsorolásakor a család régi és kiváló nemes voltát, amelyet Nádasdy még fényesebbé tett példás erényeivel.⁶

Ha mégannyira maga alakítja is ki valaki azt a helyet, amit az emberi közösségben elfoglal, ha még annyira maga szerez nevet, megbecsülést magának és közvetve családjának is, pályája megítélésekor a kiszámíthatatlan váratlan fordulatokra magyarázatot keresve, a rendi világban is igyekeztek rávilágítani a felmenőkre, akik tovább élnek az utódok lelkében. Így kerültek szóba az új nádor ősei. Róluk nagyon keveset tudtak. Az egykorú történetíró, Forgách Ferenc, aki még levelezésben állott a nádorral, jellemzésekor mindössze annyit jegyzett meg, hogy «nemes, de középszerű családból» származott.⁷ Az utána következő nemzedékek már jobban észrevették a távolságot Nádasdy és az ősök között, nekik már egyenesen «homo novus» volt a politikában, az országvezetésben. A XVII. század egyik emelkedő embere, a köznemes eredetű Esterházy Miklós nádor, amikor szemére vetették alacsony származását, emelkedése módját, a korábbi közismert nádorok közül Illésházyra és Nádasdyra hivatkozik, mint olyanokra, akik szintén nem származtak «úri ágyból», — az «úri» az akkori szóhasználat szerint főnemesit jelent — birtokait házasságuk útján szerezték, és mégis fényesen igazolva a hozzájuk fűzött bizalmat, érdemei szolgáltak az országnak.⁸

⁵ Levele Nádasdy T.-hoz, 1559. ápr. 6. O. L., Nádasdy Ivt.

⁶ R. Kiss I.: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549—1551. évi leveleskönyve (Budapest, 1908) 406. l.

⁷ Forgách, F.: De statu reipublicae Hungaricae... commentarii. Mon. Hung. Hist. II. o. 16. k. (Pest, 1866) 241. l.

⁸ (Szalay L.): Galantai gróf Eszterházy Miklós, Magyarország nádora I. (Pest, 1863) 88. l.

A kívülálló ítéletével szemben, amely csak a nádorhoz legközelebb lévő nemzedékek helyzetét vette alapul, a családon belül másként rajzolták meg a Nádasdyak társadalmi életvonalát. A távolodó idők homályába vesző ősökről apákról-fiúkra öröklődő hagyomány élt, amely nyilvántartotta az egymást követő felmenőket, közöttük Comes Petenied de Nadasd nevét is. A «comes» újkori értelmezésével Nadasd-i Petenied-et grófnak tekintették, és ez természetesen vezetett ahhoz a magyarázathoz, amit Szentgyörgyi Gábor, Nádasdy Tamás egyik titkára adott, ura életének főbb mozzanatait rövid rajzban összefoglalva: «Nádasdy a Pethenedi grófok ősrégi nemzettségéből származott, amely azelőtt ékes és híres volt ugyan, de azután az idők mostohasága folytán, amint az emberi dolgok a szerencse folytonos változóságainak vannak alávetve, elszíntelenedett és a lovagi rendbe süllyedt».⁹ Amikor a reneszánsz udvarok írói századokat, távolságokat áthidalva minden alap nélkül állították össze egy-egy kimagasló kortárs leszármazási tábláját, az a reneszánsz-író mondat, amivel Szentgyörgyi jellemzi ura családját, még ha valóban csak feltevés és csupán méltó háttér akar lenni Nádasdy fényes pályájának, igen mértéktartó.

A Nádasdy Tamás óta kimagasló szerepet játszó Nádasdy-család több tagját foglalkoztatta a közelebbi-távolabbi apai és anyai ősök sora. Nádasdy Tamás fiának, a híres törökverő Ferencnek egyik embere mindkét ágon összeállítva ugyancsak hagyományok alapján — erre mutatnak az általa adott leszármazási rendben látható hiányok — a felmenőket, büszkén húzza alá a család előkelőségét. «Immár — hangsúlyozza — ha ki ez én kegyelmes Uram Nemzetsége felől valamit akar érteni, az vegye eszébe, hogy mind atyjáru, anyjáru igen nagy Uraktól származott». A Nádasdy vonalon Tamás nádoron felül még három nevet emel ki. Közülük időben a legtávolabbi szintén Tamás, akiről csak egy adatot említ, azt, hogy «Comes de Betend» volt.¹⁰

Eddig a Tamásig (comes de Petenied) ment vissza az életét a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétele miatt verpadon befejező Ferenc

⁹ Vita Domini Palatini, Thomae de Nadasd (Kovachich, M. G.: Scriptores Minores I. Budae, 1798) 128—129. l.

¹⁰ O. L., NRA. 585/37.

őseiről a XVII. század közepén készült nemzedékrend. «Ennél — mondja a felsorolás — véleményünk szerint meg kell állanunk, nem mintha ez volna a család utolsó törzse, ez a család ugyanis még messzebbre terjed. De mivel elegendőnek tartottuk, ha idáig megyünk fel mind apai, mind anyai ágon a Nádasdy-család igazi és született nemességének a bemutatására». A leszármazási rend adatait maga Ferenc gróf sajátkezűleg javította át itt-ott és — ahogyan 1654. febr. 13-án feljegyezte — még pontosabb összeállítást is készíttetett, a régi oklevelekből (ex antiquis litteris) gyűjtve az adatokat. Tényleg maradt is az ő idejéből egy táblázat, amely a többször említett Tamáson (a nádor ükapján) túl még négy ízt ismer és elmegy az oklevelek alapján megközelíthető legtvőlabbi Nádasdyig. Ez Comes Peteniedi de Nadasd. Adatait évszerint megjelölt királyi, nádori és hiteleshelyi oklevelekkel támasztja alá.¹¹

Új vonás jelenik itt meg a felmenők nyilván tartásában. Nem elégszenek meg a sokszor tévedő, egy-egy ízt, egy-egy nevet kifelejtő hagyományok átvételével, nekik már kétségbevonhatatlan adatok kellenek a másként nem, csak régi írások segítségével elérhető ősről. De a hagyományok, az oklevelek vonalától merészen elhajló következtetések a család nyilvántartásában továbbra is keverednek a tényekkel. Sőt egy későbbi kimutatás, nyilvánvalóan a következetesség kedvéért, az összes ősokeket grófnak tünteti fel.¹²

A családi hagyomány és az oklevelekre épített leszármazási táblák a Comes Peteniedi de Nadasd nevű ősig tudták csak rögzíteni a felmenők sorát, a korábban élt Nádasdyak teljes homályban maradtak. A XVIII. században úgy gondolták, hogy megtalálták a módot, miként lehet ezeket is megvilágítani. A kiindulás alapját az adta, hogy a Nádasdyak által használt címerkép egyezik bizonyos délvidéki családokéval, akikről nem annyira ellenőrizhető adatok, mint inkább sejtések, a megjelölésükre alkalmazott «Britanicus» név alapján azt gondolták, hogy idegenből, mégpedig Britanniából költöztek a magyar földre. Ezeket a merész feltevéseket, félig hitelt adva, félig hitetlenkedve a történetírás is átvette. Pray

György a Nádasdy-nemzetség tagjainak tekinti — talán éppen mecénása, gróf Nádasdy Mihály kedvéért érintve a XIV. század történetének elmondása során ezt a kérdést — az oklevelekben előforduló «Pritanicus», «Britanicus» nevűeket. «Hogy azonban — folytatja tovább fejtegetéseit — amint néhányan, talán nem is helytelenül, vélik, Britanniából Eduárd fiaival jöttek volna Magyarországra, nem tudom mint bizonyosat megerősíteni. Az biztos, hogy származását nézve igen nemes nemzetség volt, és miután Horvátországban híressé váltak, Erdélybe kerültek és a dolgokat Magyarorszáért bátran és dicsően viselve mindkét országban, az ősi nemzetséget a fénnyre és nevének dicsőségére, ahol most láthatók, emelték»...¹³

A feltevések, most már Pray tekintélyével könnyebben tért nyerve, tovább vándoroltak és mindig újabb és újabb vonásokkal gazdagodtak.¹⁴ A XIX. század legelején megjelent «Magyarország polgári históriájára való Lexicon, a XVI. század végéig» már a következő leírást adja a Nádasdyak származásáról: «Úgy tartják, hogy ennek a nagy familiának első törsoke Angliából jött volna Magyarországra, még Sz. István Király idejében, az Angliai Királyi Hertzegekkel... és hogy ezenn első törsök Horváthországban telepedvén meg, annak maradéki azonn az okonn neveződtek volna. Pritanikusoknak, vagy Bretánikusoknak. Ebből a familiából valónak írják... Prodanust, a Zagrabi Püspököt is, ...mert ennek a Prodanusnak tzimere ugyan az, a mi a Nádasdi familiájé, t. i. egy rutza, vagy kátsa, melynek fején is, nyakánn is egy egy korona van. Továbbá ebből a familiából valónak tartják azt a Butkót, vagy Butekót is, a ki sokat munkálódott Mária Király Aszszonynak a tömlöztből lett kiszabadulásán... Azt mondják, hogy ez a Horváth szó: Butkó vagy Butikó, magyarul Katsát jelentt, és Butkó a tzimertől vette a maga nevét. Sok jószágokat birtt ez a familia, Körös és Baranya Vármegyékben».¹⁵

¹³ Pray, G.: *Annales Regum Hungariae*... II. (Vindobonae, 1764) 183. l. (Pray munkáját Nádasdy ajánlotta a királynőnek).

¹⁴ Lehoczky, A.: *Statuus et ordinum seu nobilium familiarum Stemmatographia* II. (Posonii, 1798) 243. l.

¹⁵ II. Kiadta Budai Ézsaiás, megjelent Nagyváradon 1805-ben, 717. l. A külföldi származás aplotan-ságát kimutatta Nagy I. Magyarországi családai... VIII. (Pest, 1861) 14—15. l.

¹¹ O. L., NRA. 585/37., 585/35.

¹² O. L., NRA. 1723/10.

Horváthországból Erdélybe szakadt ez a familia, és ott is érdemessé tette magát...» A Lexicont készítő Budai Ferenc nem nagyon bízhatott ezekben az adatokban a megalapozottságában, mert a hosszú történet elmondása után bevallja: «...mind ezeknél bizonyosabbak, a mellyek következnek», és azután ismerteti a Nádasdy-családnak oklevelekkel igazolható legtávolabbi izeit.

Volt a családok életfolyását az idők múlásában rögzítő tudománynak olyan korszaka, amikor a családi hagyományoknál is merészebb következtetésekre vállalkozott, a megközelíthető őskön túlmenően, gyakran csak feltevésekre építve, rajzolta a családok életvonalát. A családi hagyományokban, amelyeknek tápláló forrása a múlt megközelítésének legelsőrendű indítéka: az ősök keresése, az alapok sokkal szilárdabbak, ha nem is annyira biztosak, mint a régi írásokban, oklevelekben, amelyek részrehajlás nélkül őrzik az egymást váltogató ősök sorát.

*

Nádasdy Tamás magyar kisbirtokos nemesek leszármazottja, apai és anyai ágon egyformán. A Nádasdy-család a Nyugat-Dunántúlon megtelepedő Nádasd-nemzetségből sarjadt, egy töről a Darabosokkal, a gersei Pethőkkel és az Oszkaiakkal.¹⁶ Nádasdy Tamás felmenői a XIII. századig vezethetők vissza, azután eltűnnek a kereső szem elől, valahol a nagy átalakulásban, amikor a nemzetségi birtokok felosztásával, a királyi várszerkezet szétmorzsolódásával megbomlott az évszázadokon át épülő társadalmi rend és az elválasztó vonalakat elmozdítva, nagy helycserék csoportosították át az egész magyar társadalmat.

A legtávolabbi ismertős: a már említett Petenegy (Petenyed) — emléket megőrizte a Nádasdyak egyik ősi faluja, a muramelléki Petenich (Petanicz, Petáncz), átalakulva a szomszédos szláv lakosság ajakán — tényleg élő személy volt, királyi serviens, alig meghatározható szintmagasságban a még meg nem szilárdult aranybullakori társadalomban.¹⁷ Ő alapította a róla

nevezett Petenich falut, és ő lehetett az első bírása, — egykori szóhasználat szerint — comes-e. Nem volt tehát gróf, amint XVI—XVII. századi fogalmakkal mérve gondolták. A comes megjelölés Petenegy idejében személyre szóló tisztséget jelentett. A Nádasd-nemzetség másik ágán a XIII. század vége felé élt András pl. «comes», de sem apja, sem fia, sem testvérei nem azok.¹⁸ Petenyed utódai századokon át soha nem is használták grófi címet.

A Petenyed után következő Nádasdyak majdnem egészen Nádasdy Tamás apjáig jóformán csak nevek: László, István, Lőrinc, Tamás, András, Gáspár, László. Itt-ott villannak meg egy-egy pillanatra, amint földet szereznek, cserélnek, zálogba vetnek, földön osztozkodnak, földért pereskednek, a földet védelmezik, amint a nemzetség többi ágától egyre jobban elkülönülve, a Vas megye déli részén meghúzódó Nádasdon építik és rendezik be évszázadokra a család ősi fészket. Birtokaik, ahová sorsuk jóban-rosszban köti őket, tíznél több faluban vannak szétszórva, elkeveredve a rokon családok és más nemesek apróbb-nagyobb birtokrészeivel. Mintha egész életük a földért és a föld közelében játszódnak volna le. Ez a kép azonban feltűnően egyoldalú. Kialakításában nem kis része van annak, hogy a föld körül mozgó jogi ügyleteikből aránylag elég sokat megőriztek az oklevelek, a jövő számára jogi tartalmuk miatt érdemesnek ítélt írások, különben alig maradt egy-két egyéni sajátosság, egy-két vonás róluk, — minden egyebet elvitt a futó idő.

Az egymást követő ősök sorsa a szokványos köznemesi sors: vasmegyei földjükön éltek le életük legnagyobb részét, csak akkor mozdulva el hazulról, ha jogaikat veszedelem fenyegette. Ilyenkor felkeresték a szomszédos hiteles helyeket, első sorban a vasvári káptalant, felkeresték a bírói hatóságokat. A hasonló színvonalon élő köznemesekkel, a rokon Darabos, továbbá az Előljáró- a Serényi-, a Sankfalvi-családokkal házasodtak össze. Az államhatalom erejének hanyatlásával a szomszédos erősebb nemzetségek, nagybirtokos családok életéhez igazodtak, szolgálatukba szegődve, mivel látták: egymagukban nem állhatnak meg a reájuk nehezedő állandó bizonytalanságban.

¹⁸ O. L., Fényképgyűjtemény T. 5. (Gróf Nádasdy-cs. lvt.)

¹⁶ Karácsonyi J.: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig II. (Budapest, 1901) 384. l.; Károlyi J.: Fejér vármegye története. V. (Székesfehérvár, 1904) 40—43. l.

¹⁷ Karácsonyi J.: i. m. II. 385. l.; Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. (Budapest, 1894) 785. l.

Az országos események nagyritkán érkeznek el hozzájuk és szólnak bele egyforma mederben haladó életükbe. Ilyenkor, ha már földjükhöz közeledik a vihar, saját érdekükben is még inkább a nagybirtok védelme alá húzódnak. Az Árpádok kihalását követő pártharcokban birtokaikat az ország testéből kiszakítani akaró Németújváriak, a Dunántúl félelmetes «kiskirályai» a Nádasdyakat is magukkal sodorják. De azért a kis családokban is van önálló kezdeményezés; nem tehetetlen játékszerek a nagyok kezében. Egy ponton megállottak, nem mentek tovább a veszedelmes úton, nem akartak szembefordulni a királyi hatalommal, mintha érezték volna, hogy a döntéstől a család megmaradása és jövője is függ. Az Amadékkal, a Köcskiekkel, a Nagymartoniakkal, a Rezekiekkel, a Koppányiakkal és a Kanizsaiak őseivel Károly király hűségére térnek, vállalva minden szenvedést volt uraik részéről.¹⁹

Néhány emberöltővel később újra a párt-harcok állítják válaszfut elé őket: a XIV—XV. század fordulóján élt Nádasdy Tamás a Nyugat-Dunántúl hatalmas és kis családjait követve, Nápolyi Lászlót akarja a magyar trónra ültetni. A mozgalom elbukott, Tamás pedig birtokrészei elvesztésével fizette meg pártállását.²⁰ De a fordulat nem jelentette családjának lehanyaglását. Földjei jórészt a Széchyek kapták, akikhez a Nádasdyakat familiáris kapcsolat fűzte; a család más birtoktörredékeibe Előljáró Gált, Nádasdy Tamás Ilona leányának a férjét iktatták be.²¹ A megindult egyezkedések, pereskedések csak Tamás unokájának, Gáspárnak az idejében fejeződtek be, nem kevesebb, mint 250 aranyforintot emésztve fel, amivel a rokon Darabos János sietett a Nádasdyak segítségére. Az eredmény azonban nem maradt el: újból visszaszerezték földjeiket.²² Az udvar felé az említett Előljáró Gál volt a közvetítő, előbb a Széchyek dobrai várnagya, majd pedig a király embere, miután sikerült vele olyan megállapodásra lépni, hogy a kezére jutott egykori Nádasdy-birtokokat megosztotta sógoraival, Nádasdy Tamás fiaival, Andrással és Oszvalddal.

Neki köszönhették, hogy Zsigmond király parancsára a vasvári káptalan 1414-ben új adomány címen a Nádasdyakat is bevezette az elveszett birtokrészekbe.²³ Gál a király kíséretében Európát járva sem feledkezett meg az otthoniakról. Amikor 1415. március 10-én Konstanzban címeres nemeslevelet kapott, az adománylevélbe bevétette osztályos atyafiát, Nádasdy Andrást is.²⁴

A nagybirtok szolgálatába álló kisnemes Nádasdyak, mint általában a hasonló társadalmi helyzetben élő familiárisok, résztvesznek az uradalmak gazdálkodásának irányításában, ahol jelentősebb feladatokkal találkozhatnak, mintha otthon maradtak volna a szűk életkeretek között. Tamás nádor nagyatyja, László azokban az átmeneti időkben, amikor a várat lévő Cseh Pétertől Ujlaki Miklós szerzi meg, enyingi Török Ambrussal együtt Németújvár várnagya.²⁵ Tamás atyja, Ferenc pedig a hatalmas Kanizsay-család egyik legfontosabb uradalmában szolgál, a névadó Kanizsa várának élén állva.²⁶

Még fontosabb iskola a kisnemesek számára, hogyha a nagybirtokos úr, aki egyúttal közjogi méltóságot is visel, a középkori szokás szerint familiárisaiból választja ki munkatársait közhatalmi teendők ellátására. A Nádasdy ősök gyakorló helye a vármegyei igazgatás. Kicsiben itt szerzik meg a tudást, a tapasztalatot, lassankint, nemzedékről-nemzedékre gyűjtve, hogy azután az utódok érvényesíthessék az országvezetésben. A már említett András, akinek az elveszett birtokokat kellett visszaszereznie, a felsőlendvai Széchy Miklós nádor fia Miklós főispánsága idején alispán Zala vármegyében, unokája, László több mint két emberöltővel később ugyanezt a tiszteletet tölti be Vas vármegyében, szintén egy Széchy Miklós szolgálatában.²⁷

A család életében tehát nincsenek nagy kiemelkedések és nagy visszaesések. A Nádasdyak változatlanul ugyanazon az úton követik egymást mint várnagyok, alispánok, a szomszédos nagy családok familiárisai. De még valami közös vonás

¹⁹ Iványi B.: i. m. Turul, 1943. 28. l.

²⁰ Iványi B.: i. m. Turul, 1943. 30. l.

²¹ O. L., Dl. 15.268.; Reiszig E.: Az Ujlaki-család. Turul, 1943. 11. l.

²² O. L., Dl. 21.522.

²³ O. L., Dl. 8.712.; Sümeghy D.: Sopron vármegye levéltárának Oklevélgyűjteménye I. (Sopron, 1928) 124. l.; Reiszig E.: Vas vármegye tisztkara a középkorban. (Köszeg, 1940) 20., 25. l.

¹⁹ Pór A.: A Nagymartoniak. Turul, 1889. 61. l.
Pór A.: Az Osl-nemzetség története a XIII. és XIV. században. Turul, 1890. 186. l.

²⁰ Csánki D.: i. m. II. 838. l.

²¹ U. o.; Iványi B.: Az Előljáró-család 1415. évi címereslevele. Turul, 1943. 28. l.

²² O. L., Dl. 10, 833.

is összefűzte a sorban egymás után következő nemzedékeket. Lőrinc, Tamás és András neve mellett következetesen ott szerepel a «mester» (magister) megjelölés.²⁸ Ez a cím magasabb iskolás műveltségről beszél, arról, hogy a XIV—XV. századi Nádasdyak szinte családi hagyományként tanult emberek, akik az írásban, a latin nyelvben, az oklevelek szövegezésében bizonyos fokú felkészültséget szereztek.²⁹ Sőt közülük Tamás mester, aki a XV. század elején a Zsigmond-párttal szembe helyezkedett, deák volt, literatus, az írástudás embere.³⁰ Az egykorú írások nem adnak feleletet: vajjon valamelyik szomszédos káptalan vagy konvent iskolájából hozták-e magukkal a magister-műveltséget, vagy talán távolabbi központból, hiszen 100—150 évvel később egyik leszármazottjuknak, Tamásnak, a későbbi nádornak szintén «magister» a címe, amikor a külföldi egyetemekről hazatért.³¹ A falvakban élő, nem egy helyen tekintélyes számú mesterek, deákok kivételően jelzik a műveltség terjedésének útját a központokból a magyar vidékekre.

Új vonást jelent az ősök egyforma sorában a nádor nagyatya, László, aki nemcsak a szokványos tisztségeket viseli (újvári várnagy, vasmegyei alispán), de — így örizte meg a családi hagyomány — a török harcokban is résztvesz, az ország legfontosabb déli őrhelyén szolgálva mint Nándorfehérvár vicebánja.³² Korábban a Dunántúlt védte, az ősi birtokokat és a szomszédos zalavári apátságot, amikor nyugatról támadt ellenség.³³ Mint familiáris, urával kerülhetett Nándorfehérvárra, messzire a család ősi fészektől. A déli védelmi vonalban gyakori szereplők a távoli, egyelőre biztosítottnak látszó országrészek kisebb-nagyobb birtokosai. Az egyes családok sorsában ismétlődő vonás, hogy azoknak az ősei, akik néhány évtized múlva, miután a török ék az ország testébe hasí-

tott, a Dunántúlt vagy a Felvidékért harcolnak a török veszedelemellen, valamikor a déli részen véreztek, az Al-Duna mentén, vagy a szlapon mezőkön. Sőt nem is csak hadvezéreket és katonákat adtak ilyen módon a közvetlenül veszélyeztetett Délvidéknek, volt úgy, hogy a kipusztult lakosság helyére Nándorfehérvárra Sopronból hoztak kézműves családokat.³⁴

A török elleni küzdelem László óta családi hagyomány a Nádasdyaknál: egyik nemzedék a másiknak adja tovább. Harcolt a törökökkel Ferenc is, a nádor atya, akire nádorságig emelkedett fia révén több fény esett, mint a korábbi ősökre. Mint katona kezdte működését. Mátyás király alatt (Szentgyörgyi említi Tamásról írt életrajzában) a híres vértés vitézek között szolgált és állítólag kapitányságig vitte.³⁵ Azután, akár csak atya, visszatért a Dunántúlra, visszatért az előtte élt Nádasdyak egyforma sorába: kanizsai várnagy lett. Később visszavonultan Nádasdon, majd fia újszerzeményei közül Zalavárcn, Egerváron élt, elsősorban a birtokok igazgatásával és a várak erősítésével foglalkozva. Csak élete vége felé vállalt szolgálatot a közigazgatásban, mint Vas vármegye ispánja, comes-e.³⁶ Jogi helyzete szerint inkább alispán, bár comes-nek — a comes cím egymagában nem lehet döntő, hiszen alispánra is nem egyszer alkalmazták vicecomes helyett, különösen olyankor, ha a főispán mint országos méltóság viselője a megyei igazgatásban ténylegesen nem igen vehetett részt³⁷ — írja magát. Semmi nyoma nincsen ugyanis kinevezésének, alispán pedig ezekben az időkben még kinevezés nélkül is lehetett. Az országgyűlések ugyan már Mohácsot megelőzőleg igyekeztek

²⁸ Házi J.: Sopron szabad királyi város története. I. rész, 2. kötet. (Sopron, 1923) 342—343. l.

²⁹ Kovachich, M. G. i. m. 129. l. Szentgyörgyi adata vitathatónak látszik: mivel Ferenc 1541-ben halt meg, Mátyás király idejében (legalább 51 évvel előbb) 20—30 éves korában aligha lehetett kapitány. Figyelembe véve azonban, hogy fia Tamás alig múlt 30 éves, amikor mint budai várnagy igen nagyfontosságú szerepkört töltött be és hogy néhány év múlva szintén királyi kapitánnyként szolgált, Szentgyörgyi feljegyzése nem tekinthető teljesen alaptalannak.

³⁰ Nádasdy F. levele Nádasdy T.-hoz 1538. máj. 18., 1539. nov. 19. O. L., Nádasdy lvt.

³¹ Fekete Nagy A.: Trencsén vármegye. (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. — Budapest, 1941) 415. l.; Pesty F.: A szörényi bánság és Szörény vármegye története I. (Budapest, 1877) 309. l.

²⁸ O. L., M. N. M. lt., Törzsanyag, 1395. márc. 23., O. L., Dl. 7,218., 8,712.

²⁹ Jakubovich E.: P. mester. (Klebsberg-Emlékkönyv. Budapest, 1925) 195. l.; Mályusz E.: A Toldimonda. (A gróf Klebsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve IV. — Budapest, 1934) 142. l.; Miklósy Z.: Hiteleshely és iskola. Levéltári Közlem. 1940—41. 171. l.

³⁰ O. L., Dl. 7,218., 7,741., 7,954.

³¹ Fögel J.: II. Lajos udvartartása 1516—1526. (Budapest, 1917) 43. l.

³² O. L., NRA. 585 37.

³³ Nagy I.: i. m. VIII. 21. l.

végetvetni a középkori gyakorlatnak, de azért még sok helyen az 1548: LXX. t. c.-ig az alispánt teljesen kötetlenül a főispán választotta emberei közül.³⁸ Ferenc csak a többi Nádasdyakat követte az alispáni teendőknél és az lényegében nem jelentett különbséget, hogy Vas megye főispánja ekkoriban nem más volt, mint saját fia, aki egyúttal tárnokmester is, s emiatt jóformán megszakítás nélkül elvonják az országos gondok. Az öreg Ferenc megyei működése, igazodása Tamáshoz, tehetetlensége Tamás nélkül, különben is teljesen megfelelt az alispán jogi helyzetének.

Tamáshoz viszonyítva, jóval szűkebb látókörű és érdeklődésű ember, de nagyrészt ugyanazokkal a tulajdonságokkal, lelkében a külső világ behatásaira ugyanolyan érzékenyen visszhangozva, mint fia. Benne is megvan a hirtelen fellángoló harag, amely azután szinte nem ismert határt. Így futotta el a méreg, amikor a nem is hosszú ideig zálogban lévő egervári uradalmat visszaváltva, látnia kellett annak a rablógazdálkodásnak a nyomait, amit a zálogbirtokos Hassághy és anyja folytatott. Ha távozásuk előtt jött volna rá a rombolásokra, — vallotta be Tamásnak — a következményekkel nem törődve, azt a «kutyát» a vár vizébe fojtotta volna. Az első felháborodás után lecsendesedve, még mindig azon gondolkodik, hogy a «rablók» birtokaira támad és házukat a földdel teszi egyenlővé.³⁹ Ugyanígy tüzelt Kápolnai Ferencre és embereire is, amikor szekérét feltartóztatták, teljesen kifosztották, még a lovakat és a kísérő jobbágyok ruháit is magukhoz véve. A legjobban az fájt, hogy a felesége számára hozott gyógyszer is ott veszett. Egész Vas megyét meg akarja ellenük a közgyűlésen mozgatni és csak fia hozzájárulását várja, hogy ellenfele földjein vegyen elégtételt.⁴⁰

De ha nem hívták ki ezt a haragot, békésen megfért mindenkivel, igazságos mértékkel mérve nézte maga körül az eseményeket és az embereket. Még a saját jobbágyai panaszának is csak úgy adott hitelt, ha meggyőződött igazságukról.⁴¹ Akkor azonban mindent megtenne értük, mert

jobbágya vesztesége — itt szintén szó szerint egyforma az apa és a fiú gondolkodása — jobban fájt neki, mint a saját kára.⁴² A becsületére és a nevére mindennél gondosabban őrködve, önérzetesen zárkózik el, amikor Krisztina lányáért Hahothy János alkudozni akar: csak abban az esetben hajlandó feleségül venni, ha a lány kezével 500—700 forintot is kap. A kihívó hangra nem is válaszolva, sajátmaga s övéi előtt hamarosan egyszersmindenkorra pontot tesz az ügy végére: «Én... soha nem szoktam a lányomat pénzekkel férjhez meneszteni és a jövőben sem teszek másként». Krisztinát pedig nyomban feleségül adta a kisnemes Bezerédi Mihályhoz, annál is könnyebben, mert ezt a választást a lány is szívesen vette.⁴³

A nagyvilág eseményeiből igazában egyetlen dolog érdekelte: a török háború. A politikával nem volt gondja. Amikor Tamás félig csalódásból, hogy Nyugattól a magyarság hiába vár segítséget, félig kivédhetetlen kényszerűségből János királyhoz, a török igazodású politikához csatlakozott, az öreg Ferenc is követte. Otthon maradt a dunántúli birtokokon és neki kellett gondoskodnia, hogy Vas megyében a két versengő uralkodó közül János királynak fizessék be az adókat. Fiát pedig arra kérte, hogy idejében figyelmeztesse, ha a másik politikai tábor, az alemannok részéről támadás várható.⁴⁴ Az események azonban nem úgy alakultak, amint kiszámította. 1532 nyarán az egyik nap Ferdinánd németjei helyett, akiktől tartott, a barátnak számító törökök jelentek meg Sárvár alatt. A Köszeget ostromló csapatok közül jöttek, Sárváron kincsek izgatták őket és egész könnyű zsákmányt reméltek. Ferenc ekkor nem törődve a politikával, a pártérdekekkel, maga állott a védelem élére és embereivel véres küzdelemben elkergette a támadókat, készen arra, — mint bevallotta — hogy akár haláláig harcol ellenük. Talán az egykori vértés katona támadt fel benne: fiától sisakot, vértet és vaskesztyűt kért, mivel úgy látta, hogy a nehéz órák most már ismétlődni fognak.⁴⁵ A sárvári kaland különben Tamás számára is fordulópont. Ekkor jött rá, hogy a törökök nem tesznek különbséget barát és ellenség között, s így a törökre támaszkodó politika légvárakat épít.

³⁸ Holub J.: A főispán és alispán viszonyának jogi természete (Kny. a Fejérvataky-Emlékkönyvből. — Budapest, 1917) 26. l.

³⁹ Nádasdy F. levele Nádasdy T.-hoz 1539: aug. 29., szept. 7. O. L., Nádasdy lvt.

⁴⁰ U. o. 1539: nov. 2., nov. 7.

⁴¹ U. o. 1536: dec. 16.

⁴² U. o. 1539. nov. 19.

⁴³ U. o. 1530. márc. 21., máj. 4.

⁴⁴ U. o. 1530. jan. 5.

⁴⁵ U. o. 1532. aug. 17.

Nádasdy apjának voltak pillanatai, amikor nem foglalta le egészen a török, a birtokok sorsa, a megye, a mindennapi élet sok-sok apró gondja. Egervár említett visszaváltásakor a Hassághyak bűnei közül az is nagyon fájó volt neki, hogy durva bánásmódjukkal a szerzeteseket elkergették. Őszinte örömmel fogadta tehát a hírt: Tamás az ő kedvéért utánajárt, hogy újra visszatérjenek Egervárra.⁴⁶ Ugyanígy örült, amikor Sárvár mellett az újszigeti nyomdában fia pártfogása alatt Sylvester János fordításában elkészült a teljes Újszövetség magyar nyelvű kiadása. Mindjárt meg is kérte Tamást: küldje meg számára is.⁴⁷

A köznemes apa és a főrendek közé jutott fiú között az érintkezés a nagy társadalmi szintkülönbség és az eltérő műveltség ellenére mindig természetesen és őszinte. A távolságot a kor szokásának megfelelően szabályszerűen kifejezésre juttatták. Az öreg Ferenc többnyire magázta fiát leveleiben: «Nagyságos, nekünk legkedvesebb fiunk»-nak nevezve. Kívül pedig ez a — mai szemnek különös, de a régi magyar levelezésben általános, a személyes kapcsolatot és a hivatali méltóságot egyformán kifejező — címzés került leveleire: «Nagyságos Nádasdy Tamás királyi tárnokmester úrnak és legkedvesebb fiamnak». Tamás viszont szintén megadta apjának, ami járt: «Vitézlő Uram és tisztelendő Atyám» megszólítást használva. A formákon belül azután mindketten gyakran ütnek meg őszinte, emberi hangokat. Ferenc csodálattal és büszkeséggel nézte fiának emelkedő pályáját. Amikor látta, hogy újabb és újabb gondokat kell vállalnia a megnyomordott országért és a kereszténységért, megírta neki: «szerettük volna, ha attól a gondtól, amit... az uralkodó reád rótt, mentes maradtál volna, de mivel bizonyos okokból semmiképpen nem tudtad annak a dolognak a terhét válladról levetni, a jó Isten, akinek akarata kormányoz mindeneket, engedje meg, hogy neked és összes tieidnek dicsőségére váljék».⁴⁸ A legfőbb kívánsága azonban az volt, hogy fia, a politikában és a magánéletben egyformán, béküljön ki minden ellenfelével: inkább ezren szeressék, mint egyetlen ellensége

legyen.⁴⁹ Hogy az otthonról szinte állandóan távol levő Tamás mit jelentett az ő életében, legjobban akkor árulta el, amikor hír jött róla, hogy meghalt. Az öreg Ferenc addig nem nyugodott — még a Tamás aláírásával érkezett levelet is hitetlenkedve fogadta, — míg embere útján meg nem győződött, hogy fia életben van. Ha nem olyan távolságra lenne — nyugtatta meg fiát, akit állítólag ez a bizalmatlanság szomorúan érintett, — mint Zala-vár Budától, hanem hét ország választaná el, akkor is felkerestette volna emberével, «nekem ugyanis — tártá fel lelkét — semmi menedékem és semmi reménységem és bizodalomam nincsen más, mint Nagyságod».⁵⁰

Máskor meg nyíltan megmondotta: legjobban szeretné, ha fiával szünet nélkül együtt lehetne otthon, házában, — de be kellett látnia, hogy ezt az alkalmat a felfordult világban hiába várja.⁵¹ Tamás már néha tréfásan ütötte el az állandó hívásokat: elmenne, de azt hallotta, hogy Zalaváron nagyon kevés a bor. Az öreg Ferencnek erre is volt megfelelő válasza: igaz, hogy nincsen nagy bőség, de azért a legkitűnőbb borokkal és mindenféle élelmiszerekkel elegendő mértékben látta volna el Tamást és kísérő familiárisait.⁵² Csak olyankor nem tudott megnyugodni, ha a megyegyűlésen szükség van Tamás nevére, különös emberismeretére. Valósággal ostromolja leveleivel: hozza meg az áldozatot, nélküle semmi eredmény nem várható. Még arra is kész, hogy törődött testével maga keresi fel fiát, hátha ennek nagyobb lesz a hatása, mint az írott betűnek.⁵³

Nádasdy apja már öreg ember volt, amikor feleségét elveszítette. Lányai férjhez mentek, fiai távol voltak. Egyedülállónak érezve magát és látva, hogy megfelelő otthona sincsen, hogy minden dolgában kevesbedik, nem hogy növekednék, hamarosan feleségül vette Vessei Orsolyát, Marosi István özvegyét. Előbb azonban ebben a legszemélyesebb ügyében is, mint minden másban, kikérte fia hozzájárulását.⁵⁴ Tamás nem is gördített akadályt apja akarata elé, — Orsolya asszonyt anyjának tekintette. Sőt az emberekkel való fölényes bánni tudást felhasználva, a leg-

⁴⁶ U. o. 1539. szept. 7., nov. 2. .

⁴⁷ Payr S.: A nádorispán udvara. (Sopron, 1903) 14. l.

⁴⁸ Nádasdy F. levele Nádasdy T.-hoz 1530. jan. 5. O. L., Nádasdy lvt.

⁴⁹ U. o. 1536. dec. 26.

⁵⁰ U. o. 1531. jan. 22.

⁵¹ U. o. 1530. máj. 4.

⁵² U. o. 1531. jan. 22.

⁵³ U. o. 1538. máj. 10., 18.

⁵⁴ U. o. 1530. máj. 4.

elején meg is kérte: járja ki, hogy Ferenc fizesse már vissza a zalavári jövedelmekből Heghy István özvegyének a tartozást. Nem titkolta, hogy ez az adósság becsületébe vág: saját emberei tárgyait volt kénytelen zálogba vetni, csak hogy pénzhez jusson. Vessei Orsolyának annyira jól esett Tamás részéről a fogadtatás, hogy megígérte: az öreg Ferenc otthonának gondját viseli és még ha saját ruháit kell is elzálogosítania, a szükséges pénzt elő fogja teremteni. Mindjárt azzal kezdte, hogy a sajátjából 244 forintot adott Heghy Istvánnak. Ferenc ugyanis egymaga nem tudta kifizetni fia egész tartozását, — a bevételek jórészt elemésztették a vár erősítési munkái.⁵⁵

Nádasdy Ferenc mindent megtett volna fiáért. Nemcsak üres szavak voltak, amiket élete vége felé írt egyszer: «összes dolgom a tiedek, ... jobban szeretném, hogy én nélkülözök, mint te, és ha tetszésed szerint van, minden úgy legyen, amint akarod».⁵⁶ Ahogyan Tamás fokozatosan kinőtt a családból, a kismemesi életből, apja, amúgy is alkalmazkodó természet lévén, egyre jobban a hatása alá került. De azért szembehelyezkedett vele, amikor látta, hogy Tamás, akinek Zalavár az ősi Nádasdy-birtokokhoz viszonyítva rendkívül gazdag pénzforrást jelentett, olyan jövedelmekből is akar rendelkezni, amelyek Ferenc elgondolása szerint a halott édesanya végső akaratának megvalósításához, a Nádasdy-család mindennapi életéhez szükségesek. «Atyai szeretetből» ugyan, de világosan figyelmeztette Tamást kötelességére apjával, testvéreivel szemben. Kérte, ha azt akarja, hogy még éljen, ne okozzon neki fájdalmat, mert öreg ember és olyan erővel rohanja meg a szomorúság, hogy naponként sírva fakad.⁵⁷ Az is nagyon fájt neki, amikor hírül hozták, hogy Tamás Szele Balázssal, Zsuzsanna húga férjével szemben a Zolthayaknak adott ismételt ígazat, sógorát megfenyegetve és — állítólag méltatlanul — kíméletlen szavakkal meg is bélyegezve. Nem tudja elhinni, — írta fiának — amiket terjesztenek róla, hogy engesztelhetetlen gyűlölet volna szívében a szerencsétlen Szeléék iránt, hiszen Zsuzsannával mégis csak egy test és vér.⁵⁸

Ferenc volt az összekötő kapocs a Nádasdyak kismemesi világa és fia új nagyúri otthona között. Tamás felesége, Orsika, akinek roppant nehéz volt megszoknia férje állandó távollétét, az öreg Ferenc közelségében talált megnyugvást. Nem csoda, ha nagyon ragaszkodott hozzá. Még 1542-ben is, holott Ferenc már az előző évben meghalt, annyira hiányzik neki, hogy félve gondol a közelgő karácsonyi ünnepekre. «Megértettem — panaszkodik Tamásnak — az Kegyelmed levelét, kibe írja Kegyelmed, hogy ez innepre haza nem jűne Kegyelmed, tугya-e Kegyelmed, hogy megholt szegény öregbik uram és én magam marattam, mint egy mezőbe egy szál fa, azért kérem Kegyelmedet, hogy aggyon Kegyelmed nekem tanúságot, miképpen mulassam el az innepet ilyen egyedül».⁵⁹

Apjával ellentétben, akinek még lelki arcából is több vonás látszik, Nádasdy édesanyjáról alig maradt valami írás. Még a neve is bizonytalan: egyesek szerint enyingi Török Orsolya volt, mások szerint szenterzsébeti Therjék Orsolya. A leszármazási táblák, amelyeket a XVII. századi Nádasdyak oklevelek adataiból állítottak össze, döntik el a vitát: Nádasdy Ferenc első felesége Therjék Tamás lánya volt, a szenterzsébeti Therjékekből, ebből a Nádasdyaknál tehetősebb zalamegyei családból, amelynek tagjai szintén familiárisok és szerepet is játszanak a megye életében. Orsolya asszony minden bizonnyal még 1529-ben meghalt, a következő év legelején már végső rendelkezéseinek teljesítéséről gondoskodnak: az udvarában lévő nemes asszonyok és szolgálonők fizetéséről, a kápolna átépítéséről.⁶⁰

A Petenyedtől Tamásig eltelt több mint két és fél évszázad alatt kilenc nemzedék váltogatta egymást a vasmegyei földeken, míg körülöttük lassankint átalakult a magyar világ, a középkori magaslatról elérkezett Mohácsig.

⁵⁵ O. L., NRA. 584/3., 5., Orsika levele Nádasdy T.-hoz 1542. dec. 19. O. L., Nádasdy lvt. (V. ö. Károlyi Á.—Szalay J.: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest, 1882. 72. l. 1541-es évszámmal.)

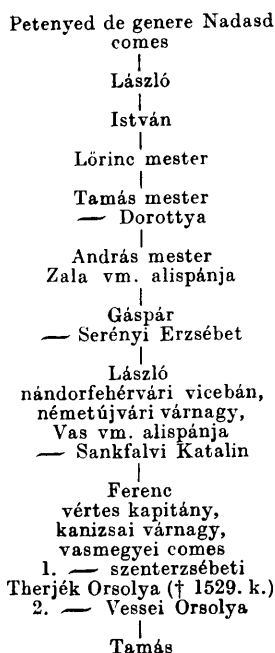
⁶⁰ O. L., NRA. 585/35., 1723/10.; Kovachich, M. G.; i. m. 129.; Füßy T.: A zalavári apátság története. (A pannonthalmi Szent Benedek-rend tört. VII. — Budapest, 1902.) 112—113. l.; Holub J.: Zala megye története a középkorban I. (Pécs, 1929) 469., 471., 473. l.; Nádasdy F. levele Nádasdy T.-hoz, 1530. jan. 7.

⁵⁵ Vessei O. levele Nádasdy T.-hoz 1531. jan. 22. O. L., Nádasdy lvt.

⁵⁶ Nádasdy F. levele Nádasdy T.-hoz 1538. máj. 6. O. L., Nádasdy lvt.

⁵⁷ U. o. 1530. jan. 7.

⁵⁸ U. o. 1539. nov. 1.

A kilenc Nadasdy-ös nagy ingadozásokat nem mutató szinten teljesítette a földi küldetést. Nadasdy Ferenc és szenterzsébeti Therjék Orsolya fia alatt fordult először nagyot a család sorsa, olyan nagyot, amiről a már régen porrá lett ősök talán nem is álmodoztak. Hiszen Tamás pályája is lényegében úgy indult, mint az előtte járóké. Az öreg Ferenc, talán éppen a családi hagyományt követve, műveltséget adott legidősebb fiának útravalóul. Tamás már gyermekkorában megkezdhetette az élmények gyűjtését. Maga mesélte el életének vége felé egyik soha el nem halványuló emlékeként, hogy családja elvitte Tatára, ahol megláthatta Ulászló királyt. Gyermekfejjel nagy várakozásban készült a találkozásra és csalódással tért haza: a király is olyan ember, mint a többi.⁶¹ Ez az élmény egész életén végigkísérte. Ezért tudott olyan könnyen és természetesen mozogni Bécsben, a királyi udvarban, megilletődés nélkül, mintha valamelyik közeli barátjának a várában volna. Ferenc az iskolás műveltségre is sokat adott: Tamást magasabb tanulmányok folytatására a legközelebbi nyugati központba, Graz-ba küldte ki.⁶² Ezekben a törekvésekben segítségére sietett sógora, Therjék István, a családnak mozgékony, kiemelkedő tagja, aki már Mohács előtt bérbe vette a zalavári apátságot.

Felimerve nővére fiának különös adottságait, anyagi támogatásával lehetővé tette, hogy Bécsben, Bolognában, Rómában tanulhasson tovább.⁶³

Tamás «magister» címmel jött vissza, magával hozva Itáliából a reneszánsz új műveltségét, új életszemléletét. A vasmegyei ősi földeken talán ő is familiáris, várnagy, alispán lett volna, bekapcsolódva az ősök egyforma sorának folytatásába. Az amúgy is szűk életkereteket biztosító birtokok pedig tovább aprózódtak volna Ferenc négy fiának és három leányának a kezén. Tamásnak azonban más volt a rendeltetése. Kiszámíthatatlan véletlenként — a pápai követ, De Vio Tamás bíbornok, akivel mint tolmács jött Budára,⁶⁴ ajánlotta be — a királyi udvarba kerül, az emelkedő életpályák legtöbb lehetőséget ígérő kiindulási helyére. Nem kevésbé kiszámíthatatlan véletlen az is, hogy a fényes mult után fiágon kihalt Kanizsay-család utolsó hajtásának, Orsikának a kezével kész nagybirtokot kap, a Nadasdyak szerény falutöredékeihez viszonyítva szinte mesebeli gazdagságot: hét várat, kastélyt, tíz mezővárost, másfélszáznál több falut.⁶⁵ A véletlen különös játéka, hogy a Nyugat-Dunántúlon végighúzódo hatalmas uradalmak, amelyeket a Kanizsayak évszázadok alatt egyenkint szereztek meg és építettek ki, osztatlanul éppen kanizsai várnagyuk, Nadasdy Ferenc fiának birtokába jutottak. Mintha jelképezné ez a helycsere, hogy az úr és a szolgálatában álló familiáris között nincs áthidalhatatlan távolság, a familiáris — mint a neve is kifejezi — a családhoz tartozik.

A magyar társadalom a rendi világban nem merevedett meg. Élete örök mozgás a magasban és a mélyben egyaránt. Az ország sorsát irányító nagybirtokos családok folyton-folyvást váltakoznak. Az ismeretlenből jönnek, hatalmi csoportokat alakítva magukhoz igazítják a szomszédos kisebb-nagyobb nemescsaládokat, mint valamikor a keleti puszták nomád fejedelmei az ide-odahullámzó népeket. Hosszabb-rövidebb idő után pedig

⁶¹ Füßy T.: i. m. 110. s. köv. 1.; Fögel J.: i. m. 43. 1.; Veress E.: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864. (Budapest, 1941.) 83., 260—261. 1.

⁶² Kovachich, M. G.: i. m. 129. 1.

⁶³ Takáts S.: Magyar nagyasszonyok. (Budapest é. n.) 59. s. köv. 1., O. L., NRA. 634/10., 1565/45., 1569/50., 568/4., 5., 384/43., 567/31., O. L., Acta Publica 26/47.

⁶¹ Károlyi Á.—Szalay J.: i. m. 46. 1.

⁶² Kovachich, M. G.: i. m. 129. 1.

eltűnnek, mindig újaknak engedve át a helyüket. A magasba emelkedő családoknak két kimeríthetetlen forrása van: a köznemesség és a parasztság. Nádasdy Tamás, aki a Mohács utáni válságos évtizedekben fogta össze az önbizalmát veszített, megbontott magyarságot, kiszámíthatatlan küldetésként a köznemességből jött. Erős nemesi tudat élt Nádasdyékban, de a nemességet nem tekintették a természet rendje szerint való állapotnak, amelyet lefelé átléphetetlen határok választanak el a társadalom többi részeitől. Az ő felfogásukban a magyar nép két megjelenési formája: a nemesség és a parasztság nem megmerevedett társadalmi alakulat, amelyek — mint a köznemesség vezére, Verböczy István csak nemrégén hirdette — már a magyar nép pogány korszakában kettéváltak.⁶⁶ Az ő felfogásukban a társadalmi helyzet az örök mozgás-változás törvényének engedelmeskedik. «Nem tudunk eléggé csodálkozni a császáron, — írta Batthyány Ferenc Nádasdynak, — hogy midőn minket már nem tud megvédeni, azt akarja, hogy parasztok legyünk. Holott sem a Nagyságod ősei, sem az enyémeik néhány száz év óta nem voltak azok és én sem akarok az lenni, hiszen emiatt menekülünk a törökök elől is, hogy ne legyünk parasztok». Ez a gondolat vissza-visszatér leveleiben: «Nekem nincsen magas méltóságom, és nem is vagyok a legalacsonyabb sorban, mégis a parasztság járma alá valóban nehezen megyek, néhány száz éve ugyanis, hogy őseimet a parasztságból kiemelték és én nem egykönnyen veszítem el a nekem és enyéimnek adományozott szabadságokat». Mintha ezekben a mondatokban benne volna a középkori társadalom lüktető mozgása, amely végigjárta az egymás fölött húzódó rétegeket, a nemesség és a parasztság elválasztó vonalán sem állva meg és a társadalmi helycserék beláthatatlan lehetőségeit tárva fel.

Nádasdy Tamás a főrendek között, a magas méltóságokban nem távolodott el véglegesen a köznemes ősök vonalától. A vármegye döntését, szemben a többi dunántúli mágnással, akik a lehetőség szerint igyekeznek függetleníteni magukat az alsóbb nemesség tömegétől, magára és birtokaira kötelezőnek tekintette. «Az hol Kegyel-

med — írta egyízben Polyány Sebestyénnek — az vármegye székire mutat nekem, az Isten Kegyelmisségéből és az fölséges királ és ez ország jóakarattjokból, én immár kikölttem az Salý nemes uraim rendirül. De mindazáltal ott is törvint állok». ⁶⁸ Choron János kapitányhoz intézett levelében meg így szólal meg Nádasdyban a köznemes: «Mert énes noha Vasvár megye Ispánnya és országh Nádorispánnya, azért ugyan csak egy Nemess ember gyermeke vagyok ez Vármegyében Nádasdy Ferenc fia, és nem hogy az vármegye véghezése ellen cselekednék valamith. De még csak Kegyelmed ellen is nem véthenénk örömet». ⁶⁹ Nem tagadta meg a nemesi társadalom alsóbb szintjeit, ahonnan jött, sőt inkább azonosította magát a familiárisokkal, a várnagyokkal, az alispánokkal, a magisterekkel, akiktől lelki és testi felépítését örökölte. Semmi sem állott távolabb tőle, mint hogy helyükbe hiúságból hamis ősokeket keressen, vagy ezeket a húsból-vérből való embereket másnak képzelje, mint amilyenek a valóságban voltak.

A Nádasdyak élete évszázadokon keresztül a föld körül mozgott. Nádasdy Tamás az eredeti apró falurészekhez hatalmas uradalmakat szerzett, az ország egyik legelső birtokosa lett. De gazdaságaiból nemcsak a jövedelmek érdekelték; életük összes megmozdulásaival a legszorosabb kapcsolatban állott, akár a bécsi Burg falai között járt, akár Pozsonyban az országgyűlésen, akár a török elleni hadjáratban, akár Erdélyben, — akkor is, amikor szinte minden pillanatát lefoglalták az országos gondok. Mindenről tájékozott akart lenni és annyira tájékozott is volt, hogy távoli országrészeken, távoli feladatokban járva, leveleivel irányíthatja az otthoniakat. Kimerítően tudott a tavaszi munkákról, az aratásról, a szüetről, az építkezésekről, a termésről, a halastavakról, a ménesekről. Pontosán tudta, melyik gyümölcsfák hozzák a koránérő gyümölcsöket, amelyekkel évről-évre bámulatba ejtette a királyi udvart és amelyeknek még a külföldi országokban is messzire elért a híre. Mintha ezekre büszkebb lett volna, mint minden másra, amit az életben elért. Az ország nádorában ébren maradtak a föld közelében élt kisenemes ősök.

SINKOVICS ISTVÁN.

⁶⁶ Tripartitum I. 3.

⁶⁷ Batthyány F. levele Nádasdy T.-hoz 1558. aug. 15., aug. 23. O. L., Nádasdy lvt.

⁶⁸ 1557. ápr. 19. O. L., Missilis-gyűjt.

⁶⁹ 1557. szept. 13. O. L., Nádasdy lvt.

AZ UJLAKI-CSALÁD.

Második közlemény.

Ujlaki Miklós, aki egyelőre visszavonult a' közszerepléstől, Budáról Palota várába ment, ahol 1458. febr. 24-én neje, Rozgonyi Margit és négy leánya hozzájárulásával lepsényi rész-birtokát Paczman Tamásnak adja, részben jutalmul hűséges szolgálataiért. Magányában csakhamar felkeresték az elégületlenek: Szilágyi Mihály, akit Mátyás a kormányzóságtól, és Garai László, akit a nádori méltóságtól elmozdított. A három férfiú 1458. júl. 26-án Simontornya várában haláluk napjáig tartó kölcsönös védőszövetséget kötött egymással.

Mátyás király idejében értesülvén nagybátyja fondorlatairól, őt elfogatta és Világos várába záratta. Az ifjú király határozott fellépése megdöbbsentette a Hunyadi-ház régi ellenségeit, akiknek megbízásából Ujlaki Miklós még 1458. december havában Grazban, vagy Fürstenfelden találkozott III. Frigyes császárral.⁷⁵ Az elégületlenek 1459. február havában Ujlaki Miklós várában, Németújvárott gyűltek egybe. A megjelentek között voltak: Garai László, Széchy János, valamint veje, Monyorókeréki Ellerbach Bertold, Szentgyörgyi és Bazini György, László, János és Zsigmond grófok, Alsólendvai Bánffy Pál, akinek nagy része volt Hunyadi László kivégeztetésében, Kanizsai László és Miklós, Gerebeni Wytovecz (Bitovác) János, Gersei Pethő Miklós és György, Pankircher András, Szalónak ura, Grafenecker (Graveneker) Ulrik, III. Frigyes hadvezére, Szentgróthy János, Peleskei Ördög Miklós fia Mykch, Mesztegnyői Szerecsen Péter, Ostffy Ferenc, Szerdahelyi Danch Pál, végül a háziúr, Ujlaki Miklós. Az egybegyűltek febr. 17-én III. Frigyes császárnak ajánlották fel a magyar

trónt, mire ez azonnal fölvette a magyar király címet. Ezzel ellett vetve a háború kockája. Mátyás kiáltványában Frigyeset bitorlónak nevezte, közfelkelést hirdetett s a nemesség egybegyűlését be sem várva, a királyi dandárt küldte Szentmártoni Nagy Simon és Rozgonyi Sebestyén vezérlete alatt a pártütők ellen, akik közül Ujlaki Miklós 3000 lovassal (közte 1500 vértess) és négy csapat gyalogossal Kőszegen át Szombathelyre vonult, s ezt, minthogy földesura, a győri püspök hű maradt Mátyás királyhoz, elpusztította. Itt értesült arról, hogy Grafenecker Ulrik vezérlete alatt a III. Frigyes császár által a pártütők segítségére küldött 5000 főből álló had már a Rábáig nyomult előre. Ezért sietve utána ment és Körmenáig el is érte. Ezalatt Nagy Simon, minthogy hírért vette, hogy Ujlaki Miklós már Körmenánál táboroz, gyors menetben elérte a Rába jobbpartját és ápr. 6-án az itt felbukkanó ellenséges csapatokkal oly közeli érintkezésbe került, hogy az összeütközés elkerülhetetlenné vált. Másnap, ápr. 7-én Ujlaki Miklós páncélos lovassága visszaszorította a királyi dandárt; mire Nagy Simon kiadta a jelszót a visszavonulásra. Grafenecker vérszemet kapva, a magyar sereget üldözöbe akarta venni, de ennek úgy Ujlaki Miklós, mint Szentgyörgyi és Bazini Zsigmond ellene szegültek, aminek következtében majdnem kenyértörésre került közöttük a sor. Az Ujlaki Miklós és Grafenecker között támadt torzszalkodások hatása alatt többen odahagyták a pártütők táborát. Ezeknek a király nagylelkűen megbocsátott. Ezt látva, Ujlaki Miklós is megkezdte az alkudozásokat, amelyeket Garai László váratlan halála (†1459. ápr. 19. előtt) is siettetett.⁷⁶ Ennek ered-

⁷⁵ Házi Jenő: i. m. I. 4. 240.—241., 336. — Tört. Tár, 1902. 286—287. — Teleki: Hunyadiak kora, X. 565., 573., 575. — Zichy Okmt. X. 3. — O. L. Dl. 15, 271.

⁷⁶ Kaprinai: Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad. II. 53., 249—253. — Katona István: Hist. Critica Regum Hungariae, T. VII. Ordine XIV. 229—230. — Teleki: Hunyadiak kora, X. 616.

ménye az lett, hogy 1459. júl. 30-án Mátyás király Budán kelt oklevelében a megbékélt Ujlaki Miklóst és párthíveit biztosította, hogy őket eddigi magatartásukért nem fogja felelősségre vonni. Ebben az oklevélben a király Ujlaki Miklóst Erdély vajdájának, egyben Szlavónia és Macsó bánjának címezi.

Alig egy hét múlva (aug. 6-án) Ujlaki Miklós megjelent Budán a király előtt s elsőszülött fia, István nevében is, Tarján és Sárás (Bajnához tartozó pusztá) nevű birtokát Rozgonyi János volt erdélyi vajdának és testvéreinek engedte át, akik viszont a Veszprém vármegyében fekvő Dudart adták neki cserébe. Az év végén Szlavóniában birtokügyekben intézkedik. December 13-án bántársával, Wytovecz (Bitovác) Jánossal együtt a zágrábi káptalanat utasította, hogy Blagay Gergelyt több Zágráb vármegyei birtokba iktassa be. 1460. szept. 5-én pedig mint Somogy vármegye főispánja Szerdahelyi Danch Pál részére menedéklevelet állított ki.⁷⁷

Mátyás király uralmának megszilárdulásával Ujlaki Miklós birtokügyeit igyekezett rendezni, tekintettel arra, hogy az elmúlt két évtizeden át tartó belzavarok alatt több várat és birtokot foglalt el erőszakkal. Ezért elsősorban a Rozgonyiakkal igyekezett kiegyezni: 1460. szept. 3-án Rozgonyi János királyi tárnokmester, úgyszintén testvérei: Rajmund, a székelyek ispánja, és Oszvöld megjelenvén a győri káptalan előtt, Gesztes várára és tartozékaira szerzett összes jogait Ujlaki Miklósról és gyermekeire ruházzák át; viszont Ujlaki Miklós kevéssel utóbb ugyancsak a győri káptalan előtt, István, Bernát és Lőrinc fiai, úgyszintén Katalin, Fruzsina, Jeronima (Hieronima) és Orsolya nevű leányai nevében is, a Sáros vármegyében fekvő Szeben várost engedi át a Rozgonyi-testvéreknek, amit 1461. márc. 31-én Mátyás király megerősít.

Az örökké békétlen Ujlaki Miklós azonban ezután sem tudott nyugton maradni. Még az 1462. év folyamán a Hunyadi-ház régi ellenségével, Alsólendvai Bánffy Pállal és Maróthi László egykori macsó bán fiaival szövetségbe, Podiebrad György cseh király fiának, Viktorin hercegnek ajánlotta fel a magyar koronát. Amint erről Mátyás király értesült, elhatározta, hogy kibékül

a császárral. A Vitéz János vezetése alatt álló békekövetségnek maga Ujlaki Miklós is tagja lett. Az 1463. júl. 19-én Bécsújhelyen megkötött egyesség értelmében a császár Sopron várost és a szent koronát visszaadta. Ujlaki Miklós azonban nem várta be a szent korona visszaadását. Ugyanis erről csupán a többi kiküldött főúr értesítette 1463. júl. 25-én az erdélyi hét szász székét.⁷⁸

Noha a tárgyalások folyamán III. Frigyes Ujlaki Miklóst kitüntető figyelemben részesítette (a békekötésről kiállított oklevélben «compater noster»-nek nevezi), Ujlaki régi befolyását és tekintélyét nem tudta visszaszerezni. Mátyás király unokatestvérét, Dengelegi Pongrácz Jánost akit különösen kedvelt, tette melléje Erdélyben vajdatársának, és bár Ujlaki Miklóst még az 1465. aug. 3-án kelt oklevél záradékában is mint erdélyi vajdát említik, ott már nem sok dolga akadt. Az 1463—1465. években, csak mint Szlavónia és Macsó bánja, leginkább birtokügyekben fejtett ki tevékenységet. Ám mint Szlavónia bánja is kénytelen volt bántársával, Gerebeni Wytovecz (Bitovác) Jánossal együttműködni, akit Mátyás király Zagorje vármegye adományozásával teljesen lekötöztetett.⁷⁹

Az 1465. év folyamán két ízben is merült fel panasz ellene. Április 24-én Szerdahelyi Márton bán fia, Ders, a somogyvári konvent előtt tiltakozott az ellen, hogy Ujlaki Miklós a kaposújvári várhoz tartozó birtokrészeit bitorolja, május 6-án pedig Fejér vármegye bírái tettek jelentést Mátyás királynak a veszprémi püspök birtokán elkövetett hatalmaskodásai ügyében megtartott vizsgálatról.⁸⁰ Mátyás király ekkor már nagyon érezte neheztelését vele szemben. Az 1465. év második felében úgy az erdélyi vajdaságról, mint a szlavon bán méltóságáról letette. A Frangepán István számára 1466. aug. 28-án kiállított királyi kiváltságlevél záradékában már csak mint macsó bán szerepel a felsorolt méltóságok között, Szokoli Péterrel együtt. Ujlaki Miklós, mintegy kárpótlá-

⁷⁸ O. L. Dl. 15.497., 15.498., 15.509., 15.530. — B. Szabó i. m. 524. — Fraknoi Vilmos: Hunyadi Mátyás király. 116—117. — Házi Jenő: i. m. I. 5. 65., 69., 84. — Teleki: Hunyadiak kora. XI. 65—71., 74.

⁷⁹ Frangepán-cs. oklt. II. 87. — Zichy Okmt. X. 285. — Teleki-cs. gyömrői lt. 141. — Hóman Bálint: Magyar Történet. I. kiadás, III. 386.

⁸⁰ O. L.: Dl. 16.194. — Zichy Okmt. X. 337.

⁷⁷ Gr. Károlyi Oklt. II. 326. — Blagay Oklt. 358. — O. L. Dl. 15.390., 15.501.

sul, 1466-ban ismét használja Thelchák örökös ispánja (grófja) címet, de a király csak az 1467. okt. 16-án kelt rendeletében címezi első ízben így és egyúttal macsó bíbának. 1469. május 21. és 1471. febr. 28. között vejének, Maróthi Lajosnak testvére: Mátyus volt bántársa Macsóban.⁸¹

1471. jan. 7. a veszprémi káptalan előtt Ujlaki Miklós, neje Széchy Dorottya és fia Lőrinc nevében is, kölcsönös örökösödési szerződést köt nejének unokatestvérével, Széchy Miklós királyi főlovászmesterrel és ennek fiával, Herczeg Miklóssal, hogy — miként a szerződésben is hangsúlyozza — a köztük fennálló rokoni kapcsolatot még szorosabbá tegye. Ennek megfelelően készítette 1471. febr. 14-én Raholcza várában végrendeletét is.⁸²

Mátyás király csakhamar belátta, hogy Ujlaki Miklós még mindig veszedelmes, és főleg azért, hogy elvonja cselszövényeitől, az 1471. szept. elejére egybehívott országgyűlés megnyitása előtt Bosnyákország kormányzójává nevezte ki és a királyi címmel is felruházta. Ragúza városának 1471. nov. 10. Ferdinánd nápolyi királyhoz intézett levele szerint Jajcza várában fényes ünnepségek közepette megkoronáztatta magát, ahol fejedelmi udvartartást rendezett be, amiben nagy segítségére volt nagyravágyó felesége, Széchy Dorottya is. Ettől kezdve mint «Isten kegyelméből Bosznia királya» állította ki okleveleit. Mátyás király, hogy hűségét megszilárdítsa, kieszközölte azt is, hogy anyja, Szilágyi Erzsébet fiává fogadja. 1472. május havában az egykori pártütő és örök cselszövő mint Bosznia királya jelenik meg Buda várában, ahol május 7-én kelt oklevelében úgy Szilágyi Erzsébetnek, mint Mátyás királynak haláláig tartó hűséget fogad, egyúttal kötelezettséget vállal arra, hogy ha Mátyás korábban halna meg, anyját kül- és belellenségei ellen minden erejével megvédelmezi. Az 1473. nov. 14-i oklevél tanúsága szerint a macsó báni méltóságot továbbra is megtartotta. 1474. júl. 20-án Raholcza várában kelt levelében egyik hívét, Szerdahelyi Danch Pált Mátyás király pártfogásába ajánlja, aki kegyúri jogainál fogva a zselicszentjakabi monostor hasznélvezetét másnak

akarja adományozni, miután a jelenlegi hasznélvező kezei alatt a monostor pusztulásnak indult. A következő évben Rómába ment a jubileumi ünnepségekre. Ezt az útját felhasználta arra, hogy 1475. márc. 20-án IV. Sixtus pápától a véteskeresztúri (Szentkeresztí pusztá, Komárom vm.) Benedek-rendi apátságnak a pálosok részére leendő átengedését kérelmezze. Ugyanezen a napon kérelmére a pápa felhatalmazta a veszprémi püspököt, hogy a boszniai Szent Ferenc-rendiek kiváltságait erősítse meg. Híveiről sem feledkezett meg Rómában. Közbenjárására a pápa megengedte, hogy Pagman (Paczman) Tamás albán és újlaki várnagy, valamint ennek neje, Márta, gyóntatójukat szabadon választhassák meg. 1476. dec. 6-án Garai László nádor fiával, Jóbbal megjelenven a székesfehérvári káptalannál, a néhai Garai Lászlóval a pécsváradi konvent előtt kötött kölcsönös örökösödési szerződést előzetes megállapodás alapján hatályon kívül helyezik.⁸³

Néhány nappal utóbb, dec. 10-én, mikor Mátyás király Székesfehérvártól egy órányira menyasszonyát, Beatrixot várta, amint ennek érkezését jelezték, leszállott lováról s Ujlaki Mikióst jobbjára állította. A dec. 12-én megtartott koronázás alkalmával az országalmát és a királyi pálcát Ujlaki Miklós tartotta, a királyné felkenése után pedig ennek fejére ő tette a veszprémi püspökkel és a náddal együtt a házikoronát. Az egykorú tudósítások szerint a főurak között különösen feltűnt Ujlaki Miklós skóffiummal és gyöngyökkel átszőtt dolmányában, aranszövésű köpenyében, mely állítólag ötszáz gyémánttal és más drágakövekkel volt díszítve.⁸⁴

Alkalmassint a székesfehérvári ünnepségek alatt történt meghűlése következtében 1477-ben sokat betegeskedett. 1477. febr. 6-án Ujlak várában kelt levelében Surányi János tisztartójának, akit Jajcza várába helyezett át, még részletes utasításokat ad az ottani gazdasági teendőkre nézve; sőt Szentmiklósi János királyi jogügyi igazgató, Pozsega vármegye főispánja és bíró-

⁸¹ Frangepán-cs. oklt. II. 105. — O. L.: 16,381. — Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklt. 257—258. — Zichy Okmt. XI. 15., 532. — Teleki: Hunyadiak kora. XI., 393., 433. — Reizner János: Szeged tört. IV. 66—69. — Alsó-Szlavóniai Okmt. 204.

⁸² B. Szabó i. m. 260. — O. L.: Dl. 17,162.

⁸³ Thallóczy—Horváth: Jajcza, 49. — Teleki: Hunyadiak kora. XI. 469—471., 577. — O. L.: Dl. 34,030. — Károlyi-cs. oklt. II. 435. — Benedek-rend tört. XII/B. 238., 265. — Veszprémi püspöks. római oklt. III. 237., 238., 290.

⁸⁴ Fraknói Vilmos: Hunyadi Mátyás király. 248—258. — Berzeviczy Albert: Beatrix királyné. 171—176. — Károly János i. m. I. 263—265.

társai által 1477. ápr. 16-án kiállított oklevél szerint is még életben van; de a budai káptalan ugyanezen évi nov. 23-iki kiadványa szerint már özvegye, Széchy Dorottya tiltakozik az ellen, hogy fia, Lőrinc Dudart, Tinnyét (Veszprém vm.), továbbá Kenesén egy szőlőt és Sudak (Suttak) birtokot (Somogy vm.), Paczman (Poczman) Tamásnak elidegenítse. Betegsége alatt Mátyás király is meglátogatta és — mint Bonfini írja — a király sokszor eldicsekedett vele, hogy a beteg Ujlaki Miklós lábait megdörzsölte.⁸⁵

Az előttem ismert oklevelek szerint Ujlaki Miklós kétszer nősült. Első felesége Rozgonyi István és Vöröskői Wolfart (Wolfurt) Ilona leánya, Margit, akitől négy leánya született: Katalin, Fruzsina (Eufrosina), Jeronima (Hieronima) és Orsolya. Utoljára Ujlaki Miklósnak 1458. febr. 24. Palota várában kelt oklevelében fordul elő, mind a négy leányával együtt. Második neje: Felsőlendvai Széchy János Zala vármegye főispánjának leánya, Dorottya. 1471. jan. 7-én Felsőlendvai Széchy Miklós királyi főlovászmesterrel az ő nevében is kölcsönös örökösödési szerződést köt. Ez év febr. 14-én kelt végrendeletében pedig bőkezűen gondoskodik róla. Széchy Dorottya 1477. nov. 23-án már mint özvegye tiltakozik egyes birtokainak Lőrinc fia által szándékolt elidegenítése ellen. Mikor az utóbbi II. Ulászló király uralkodása alatt összes birtokaitól megfosztatott, a király utasítására Ernuszt Zsigmond királyi kincstartó 1494. dec. 16-án 100 forintot folyósít kegydíj címén az özvegy részére.⁸⁶

Nagy Iván szerint Ujlaki Miklós első neje Garai László nádor leánya, Hunyadi László menyasszonya lett volna. De ez már azért sem lehetséges, mert Ujlaki Miklós legidősebb leányát, Katalint 1448. okt. 16-án jegyezte el Maróthi László macsói bán fiával, Lajossal. Hunyadi László menyasszonya, Garai Anna (és nem Mária) utóbb Héderváry Imre főajtónállómester neje lett. Petrovay Jánosné báró Bedeghi Nyáry Zsuzsanna ősfáján, amelyet Petrovay György a Turulban tett közzé, Ujlaki Katalin anyjaként Garai László nádor leánya, Bóra (Borbála) van feltüntetve. De ez is ellenkezik a budai káptalan-

nak 1511. dec. 25-én kelt hiteleshelyi kiadványában foglaltakkal, melyek szerint Katalin anyja Rozgonyi István leánya, Margit volt. Történetfróink — ügylátszik — Istvánffy munkáját használták forrásul, mely szerint Ujlaki Lőrinc anyja a Garai családból származott. Ezt az állítást azonban az általam ismert oklevelek nem igazolják.⁸⁷

Ujlaki Miklósnak négy leányán kívül három fia is volt: István, Bernát és Lőrinc, akik azonban csak 1459. aug. 6-tól kezdve fordulnak elő az oklevelekben. De hogy Ujlaki Miklósnak második nejétől, Széchy Dorottytól egy Borbála nevű leánya született volna, erre nézve nem találtam okleveles adatokat. Ujlaki Miklós legidősebb leánya Katalin, akit az 1448-ban kötött házassági szerződés értelmében Maróthi László macsói bán fia, Lajos vett nőül, az 1458—1476. években többi testvéreivel együtt fordul elő. Leánya, Maróthi Magdolna, Guthi Ország Lászlóhoz ment nőül, kinek fiai, Mihály és Ferenc a nagyanyjuk, Ujlaki Katalin után őket megillető örökrész kiadása ügyében 1511-ben pert indítottak Ujlaki Lőrinc ellen.

Második leánya, Fruzsina szintén az 1458—1476. években kelt oklevelekben fordul elő. Nagy Iván szerint Lénárd görzi gróf felesége volt. Erre azonban nem találtam okleveles adatokat. Wertner megállapítása szerint 1476. dec. 6-a után Garai László nádor fiához, Jóbhoz ment nőül. Ezt a megállapítást támogatja a Csánki Dezső munkájában idézett oklevél is, mely szerint Nekcse várát (Baranya vm.) 1489-ben Garai Jób özvegye, Fruzsina bírta.

Harmadik leánya, Jeronima az 1458. febr. 24-én Palota várában kelt oklevélben fordul elő első ízben; utoljára 1460. okt. 8-án, amikor Ujlaki Miklós mind a négy leánya és három fia nevében Szeben városát (Sárosban) egyességgileg átengedi a Rozgonyiaknak. Nagy Iván szerint Henrik cseh királyfi jegyese lett volna; de ennek sem találtam forrásaimban nyomát. Még 1471. febr. 14-e előtt hunyt el. Atyja ugyanis e napon kelt végrendeletében nem emlékezik meg róla. — Negyedik leánya Orsolya, aki szintén az 1458—1476. évi oklevelekben szerepel testvéreivel együtt,

⁸⁵ Collectio Kaprinaiana. Tom. I. 78—79. — O. L.: Dl. 17,994., 33,432. — Károlyi. m. I. 265.

⁸⁶ Turul, 1926. évf. 20—21. — O. L.: Dl. 17,162., 17,994., 22,222. — Zichy-cs. okmt. X. 3. — Thallóczy—Horváth: Jajcza. 108.

⁸⁷ Magyarország családai. IV. 328—330. és XI. 390—391. — Héderváry-cs. oklt. II. Bevezetés. XLIII. lap. — Turul, 1897. 67. — Nicolai Istvánfi: Historiarum de rebus Ungaricis. 1758. évi kiadás. Liber III. pag. 24. — O. L.: Dl. 34,116.

Perényi István felesége lett. 1504. aug. 19. előtt halt meg. Ennek leánya, Perényi Orsolya, először Dengelegi Pongrácz Mátyás, azután Gyarmati Balassa Ferenc neje volt. 1504-ben szintén pert indított Ujlaki Lőrinc ellen anyja után őt megillető örökrészének kiadása végett.⁸⁸

Ujlaki Miklós legidősebb fia: István elsőízben az 1459. aug. 6-án kelt oklevélben tűnik fel. E szerint atyja Tarján és Sárás nevű birtokait a Rozgonyiak Dudar nevű birtokáért (Veszprém vm.) cserébe adja. Másodszor a győri káptalanak ugyancsak az atyja, másfelől a Rozgonyiak között létrejött egyességről 1460. szept. 3-án kiállított oklevelében fordul elő, harmadízben pedig a győri káptalanak 1460. okt. 8-án kelt hiteles helyi kiadványában, melynek értelmében atyja Szeben városát (Sárosban) a Rozgonyiaknak engedte át. Az erre nézve megkötött egyességet Mátyás király 1461. márc. 31-én megerősítette. — Másik fia: Bernát csupán egyszer, 1460. okt. 8-án jön elő; s minthogy Ujlaki Miklós az 1471-iki végrendeletében egyikükről sem tesz említést, mindketten kétségkívül még zsenge korukban haltak meg.⁸⁹ Ujlaki Miklós egyetlen fia, aki férfikort ért el: Lőrinc elsőízben 1460. szept. 3-án, majd okt. 8-án és Mátyás király fenti 1461. évi megerősítő oklevelében fordul elő testvéreivel együtt. 1471. jan. 7-én és máj. 10-én azonban már csak őt nevezik meg az oklevelek, családja egyéb tagjaival együtt.⁹⁰ 1476. dec. 10-én lép önállóan a nyilvánosság elé, midőn Beatrix Mátyás király anyjával Székesfehérvárra utaztában őt egy virágcsokorral, amelyen drága gyémántgyűrű függött, előreküldte, hogy érkezését jelentse a Csőr mellett reá várakozó királynak.⁹¹

⁸⁸ O. L.: Dl. 15, 509., 15, 530., 21, 334., 22, 222. — Nagy Iván i. m. XI. 391. — Wertner Mór: Ujlaki Miklós erdélyi vajda családi történetéhez. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. Évkönyve. 1907. évf. 75. — Csánki i. m. II. 457.

⁸⁹ O. L.: Dl. 15, 390., 15, 497., 15, 509., 15, 530.

⁹⁰ B. Szabó i. m. 260. — Héderváry-cs. oklt. I. 365. — Teleki: Hunyadiak kora. XI. 577—578.

⁹¹ Teleki: Hunyadiak kora. IV., 484., ahol jegyzetben az idevonatkozó forrásokat is feltünteti. — Berzeviczy Albert szerint (i. m. 171.) Bánffy Miklós lett volna Beatrix küldöttje; de ezt éppúgy fenntartással kell fogadni, mint Timon Sámuel (Epitome, 87.) közlését, aki Beatrix követét Nicolaus dux de Limpach seu Szechius-nak nevezi. Az utóbbi valószínűleg azonos Széchy Miklós királyi, majd királynéi főlovászmesterrel. Mindketten férfikorban lévén, nem lehettek alkalmasak

A Buda várában megtartott lakodalmi ünnepségek folyamán dec. 17-én a hatodik táncot Ujlaki Lőrinc nyitotta meg. Mikor 1477. jún. 12-én Mátyás király hadat üzent III. Frigyes császárnak, a győri táborban megjelent Ujlaki Lőrinc is. A király őt a hadjárat alatt különösen megkedvelte, s ettől kezdve Drágffy Bertalannal együtt szinte állandóan a király környezetében tartózkodott. Július közepén az Ausztriába benyomult magyar hadak csak szórványosan találkoztak ellenállással. Lőrinc, akit a király alig 17—18 éves korában Maróthi Mátyus helyébe († 1476. szept. 10. előtt) macsói bánná nevezett ki, rövid időre hazatért. Nov. 1-én Bács helységben bán társával, Dályói Felföldi Pállal együtt Várdai Miklóst és fivéreit arról a három márkáról nyugtatja, amelyet ezek a macsói bánok hatósága alól való mentesítésért fizettek.

Ulászló cseh királynak 1479. július havában Olmützben történt látogatása alkalmával Mátyás király mint házigazda különös fénnel és pompával fogadta fejedelmi vendégét. A fejedelmi ebédeket ez alkalommal Ujlaki Lőrinc mint udvarmester rendezte, aki a szemtanúk szerint ugyanabban a gyöngyökkel és drágakövekkel díszített öltönyben jelent meg, amelyet atyja Beatrix koronázásakor viselt. Ekkor már oly nagy tekintélyre tett szert, hogy a júl. 21-én Olmützben kiállított oklevélben, amely szerint a két nemzet nagyjai is kötelezték magukat a békepontok megtartására, a főurak sorában mint második, Szapolyai Imre után következik.⁹² Az oklevelekben Bosznia hercegének, vagy csak hercegnek címezik; a vasvári káptalan részére 1484. febr. 22-én kiállított királyi megerősítőlevél záradékában mint macsói bán szerepel az országos méltóságok között.⁹³

arra, hogy a menyasszony üdvözlét vigyék völégényéhez. Erre mindenesetre a serdülő korban levő Ujlaki Lőrinc volt hivatva.

⁹² Teleki: Hunyadiak kora. IV. 489—490., V. 22., 99., 105., XII. 95. — Kazinczy Gábor: Martius Galeot könyve Mátyás király tetteiről. 122. l. — Horváth Mihály: Magyarország Tört. II. kiad., II. 501. — Szalay László: Magyarország Tört. III. 283. — Fraknoi V.: Hunyadi Mátyás király. 264. — Zichy Okmt. XI. 208.

⁹³ Zichy Okmt. XI. 208. — O. L.: Dl. 19, 007., 19, 121., 19, 122., 19, 129., 19, 135., 19, 328., 19, 394. — Teleki: Hunyadiak kora. XII. 375. — Tört. Tár, 1910. 427. — Hazai Okmt. IV. 434.

Minthogy Bécsnek 1485. jan. 29-én megkezdett ostroma a védők vitéz ellenállása miatt sokáig elhúzódott, a király újabb hadakat rendelt a város minél szorosabb körülzárása végett Magyarország déli részeiből. Ezek Ujlaki Lőrinc vezérlete alatt húsvét (ápr. 3.) után érkeztek meg. Ujlaki Lőrinc hadaival a Skót bástyával (Schottenbastei) és a Werder kapuval szemben, a Szapolyai István és a király vezérlete alatt álló hadak között ütött táborn. A segédhad megérkezése buzdítólag hatott az ostromló seregre. A király udvarával átment Ujlaki Lőrinc táborába, ahonnan a hadműveleteket is könnyebben intézhette. A császár és a birodalom által cserben hagyott Bécs jún. 1-én megnyitotta kapuit Mátyás előtt, aki aznap a kora délutáni órákban Ujlaki Lőrinc, Geréb Mátyás és Szapolyai István kíséretében vonult be a városba.⁹⁴

Ebben az időtájban nősült. Első neje — 1486. márc. 29-én kelt oklevél szerint — Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda fiának, Mátyásnak leánya: Katalin volt.⁹⁵ 1487-ben a Frigyes császár és Mátyás király között kötendő béke érdekében Sanct-Pöltenben megtartott tanácskozásokban is jelentékeny része volt. Az 1487. dec. 16-án kiállított oklevélbe, amelyben Albert szász herceg, mint a császár és a birodalom főkapitánya, a békepontokat jóváhagyta, ő is be van véve. Mátyás király uralkodásának utolsó éveiben arra törekedett, hogy a trónt Corvin János számára biztosítsa. Ezért 1489. tavaszán az egyházi és világi főurakat magához hívatta avégett, hogy ezek ismerjék el Corvin Jánost Mátyás utódjául. Azok között, akik a budavári Nagboldogasszony-templomban az Oltáriszentség fölé tett kézzel megfogadták, hogy János herceget teszik meg királyukká, ott volt Ujlaki Lőrinc is; de csak ő és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök tartották meg ígéretüket.⁹⁶

Mátyás halála után, mialatt a magára hagyott Corvin János a Pesten tartózkodó egyházi és

világi főurakkal alkudozott (akik körében Ulászló pártja emelkedett túlsúlyra), Ujlaki Lőrinc a Dunántúlon és a Délvidéken igyekezett Corvin János híveit egybegyűjteni. Azonban megkésétt és már csak akkor érkezett az országgyűlésre, amikor a nemesség, megyénként választott két követre ruházván jogait, széteszlott. Ujlaki Lőrinc a hozzá csatlakozott nemességgel, ezer lovas élén jún. 13-án vonult Budára, melynek kapuit Corvin János előtte megnyitatta. Az estebéd alatt, a többi urakkal együtt, megkötötte az alkut Corvin Jánossal. Másnap (jún. 14.) társaival együtt megjelent az országgyűlésen; de mikor jún. 15-én Nagylucsei Orbán egri püspök, nádori helytartó ki akarta hirdetni Ulászló megválasztását, tiltakozott és a vele tartókkal együtt elhagyta az országgyűlést. Ujlaki Lőrinc váratlan megjelelése, a vele érkezett nemesek nagy száma szinte megdöbbenetett Ulászló híveit. Ezért siettek megnyugtanni Corvin Jánost, hogy az általa elfogadott ajánlatukat fenntartják. Ugyanekkor azonban Báthori István országbíró, Kinizsi Pált és Drágffy Bertalant jelentékeny haderővel a budai oldalra küldték. Corvin János erre fegyverszünetet kért, melyet több ízben, utoljára júl. 2-ig meghosszabbítottak. Ezalatt Nagylucsei Orbán és Báthori István mint az országgyűlés, másfelől Ernuszt Zsigmond és Ujlaki Lőrinc mint Corvin János kiküldöttei, a budavári Szent Zsigmondkápolnában ismételten összejöttek; de a tárgyalások nem vezettek eredményre, mert Ujlaki Lőrinc, aki a boszniai királyságra tartott igényt, elsősorban inkább a saját, mint Corvin János érdekeit tartotta szem előtt. Minthogy Corvin János híveit az a veszély fenyegette, hogy a fegyverszünet letelte után az országgyűlés által kirendelt hadak Buda várában körülzárják őket, jún. 30-án elhagyták Buda várát és Pécs felé vonultak, hogy a Délvidéken haderejüket szaporíthassák. Báthori és Kinizsi azonban utánuk iramodtak és júl. 3-án a Sárviz partján utólérték őket. Másnap hajnalban támadást intéztek Corvin János hívei ellen, akik közül többen elesetek, vagy fogságba kerültek. Ujlaki Lőrinc a csatát elvesztettnek látván, Ernuszt Zsigmonddal Corvin Jánost magukkal ragadva, a koronával és a kincsek egy részével Pécs felé menekültek. A pécsi püspöki várban csakhamar kitört az egyenetlenség a vezérek között; mire Ujlaki Lőrinc odahagyta Pécsét és drávántúli birtokaira vonult

⁹⁴ Szalay László i. m. III. 319. — Horváth M. i. m. II. 525. — Fraknoi V.: Hunyadi Mátyás király. 285. — Teleki: Hunyadiak kora. V. 311. — Berzeviczy: i. m. 322. — Hóman—Szekfü i. m. II. kiad. II. 513.

⁹⁵ O. L.: Dl. 19, 129.

⁹⁶ Teleki: Hunyadiak kora. V. 432., XII. 372—385. — Horváth M. i. m. II. 536. — Szalay L. i. m. III. 340. — Fraknoi V.: A Hunyadiak és a Jagellók korai. A M. N. T. IV. 312. — Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János, 95.

vissza. Távozása után Corvin János követet küldött az országgyűlésre, s minthogy innen megnyugtató választ kapott, meghódolt. Hívei is követték példáját. Bár Corvin János és az időközben királlyá választott Ulászló hívei között júl. 24-én létrejött egyességről kiállított oklevél szerint az országgyűlés által Ujlaki Lőrinc ellen folyamatba tett kereset vissza lett vonva, a szept. 18-án Székesfehérvárott végbement koronázási ünnepségektől távol tartotta magát.⁹⁷

Mikor Miksa római király 1490. őszén egész Székesfehérvárig nyomult s azt elfoglalta, Ujlaki Lőrinc nov. 22-én védleletet kért tőle úgy a saját személye, mint jobbágyságai számára. Ezt azután ellenségei beárulták Ulászló királynak, aki 1491. febr. 27-én Alsólendvai Bánffy Miklós és Jakab részére kiállított adománylevélben őt hűtlenséggel vádolta. Pedig e tekintetben nem volt vétkes, mert Palota vára, családjának egyik legrégebb és legértékesebb birtoka éppen beleesett Miksa hadainak útjába. Ebben az évben különben sokat garázdálkodott. Ernuszt Zsigmonddal Cserevics és Futak miatt kitört viszályából kifolyólag, Bakócz Tamás kancellár biztatására, a pécsi püspökség jószágait pusztította. De Brankovics György rác despota birtokait sem kímélte. A despota Váradi Péter kalocsai érsekhez fordult. Ez 1491. júl. 11–13. kelt leveleiben, hogy a Délvidéket belháború borzalmaiktól megóvjá, azt tanácsolta a despotának, hogy erőszakra ne feleljen erőszakkal, hanem folyamodjék az igazság kútforrásához: a királyhoz. Ekkor azonban még nem került kenyértörésre a dolog. Ujlaki Lőrinc, mint macsói bán megjelent az 1492. febr. 2-ára Budára egybehívott országgyűlésen, s ő is azok közé a főurak közé tartozott, akik az Ulászló és Miksa között kötött békét az 1492. márc. 7-én mindkét részre külön kiállított okleveleikben érvényesnek ismerték el. Az ezen az országgyűlésen nádorrá választott Szapolyai István 1493-ban kölcsönös véd- és örökösödési szerződést kötött Ujlaki Lőrincel, amelyet a király is jóváhagyott.⁹⁸

Az 1493. Szent Mihály napjára (szept. 29.) egybehívott országgyűlés megnyitása előtt azok a főurak, akik Bakócz Tamás kancellár hatalmát meg akarták törni, Ujlaki Lőrinc budavári palotájában gyűltek egybe. Ő azonban az értekezlet hangulatát a király ellen fordította. Ellenségei siettek ezt II. Ulászló tudomására hozni, aki csak az alkalomra várt, hogy vele leszámoljon. 1494. szeptember havában a törökök Nándorfehérvárt vették ostrom alá, majd, mikor Kinizsi Pál őket onnan elűzte, betörték a Dráva-Száva közti országrészekbe. Ujlaki Lőrinc tétlensége, melyet Nándorfehérvár ostroma alatt tanúsított, másfelől pedig az a körülmény, hogy a török martalócok ezúttal megkímélték birtokait a pusztításoktól, azt a gyanút keltette, hogy összeköttetésben van velük. Ulászló, aki november közepén Nándorfehérvárról Bács várába ment, az árulás gyanújával terhelt Ujlaki Lőrincet ide rendelte. Ő azonban maga helyett anyját küldte a király kiengesztelésére. A Bács várában egybegyűltek: Váradi Péter kalocsai érsek, Ernuszt Zsigmond kincstartó, Drágffy Bertalan, az új erdélyi vajda, erélyes fellépést sürgettek. Bakócz Tamás kancellár még egy utolsó kísérletet tett a belháború elkerülésére; de ekkor híre érkezett, hogy Ujlaki Lőrinc nejét és csecsemő fiacskáját Németujvárra küldte (ahol az utóbbi nemsokára meghalt), várait megerősíttette, maga pedig Pozsegához közel eső egyik várában vont a magát. Drágffy Bertalan erdélyi vajda az időközben (1494 nov. 29.) elhunyt Kinizsi Pál hadaival még nov. végén vagy dec. első napjaiban ostrom alá vette Ujlakot, de az őrseg vitézül ellenállt. Ujlaki Lőrinc anyja több ízben nagyobb összeg felajánlásával akarta Drágffy Bertalant az ostrom abbahagyására rábírni, de ez ajánlatát mindannyiszor visszautasította. December közepén már a felső vár is Drágffy birtokában volt. II. Ulászló király, aki az ostrom folyamán dec. 16-án és 18-án Atyán (Valkó vm.) tartózkodott, Sloupnic Ivántól, az udvari hadak kapitányától értesült a vár elestéről, mire a karácsonyi ünnepek után cseh testőrsége kíséretében bevonult a várba, ahol özvegy Ujlaki Miklósné járult elébe és térdreborulva kért fia számára bocsánatot. Ulászló azonban elutasította és az özvegyet Palota várába kísértette. A vár egész berendezése Ulászló hadainak birtokába került. Ujlaki Lőrincnek 300 darab értékesebbnél értékesebb ruhája a bevonuló kato-

⁹⁷ Schönherr Gy. i. m. 137–162. — Fraknoi V. i. m. IV. 338–347.

⁹⁸ Schönherr Gy. i. m. 169., 173., 211. — Horváth M. i. m. II. 579. — Szalay i. m. III. 387. — Katona: Hist. Critica. T. X. Ord. XVII. 439. — Fraknoi V.: Erdődi Bakócz Tamás. 63. — Magyarország és Szerbia közti összeköt. okl. 484–487. — O. L.: Dl. 33.451. — Friedrich Firnhaber: Beiträge zur Geschichte Ungarns. 53–54.

nák zsákmánya lett. Ekkor Szapolyai István lépett közbe Ujlaki Lőrinc érdekében, de a király hajthatatlan maradt. Mialatt Ujlak várában tartózkodott (1494. dec. 27—1495. jan. 8.), kiadta a parancsot Ujlaki Lőrinc többi várának a megvívására is. Ezek közül Kaposújvárt Drágffy Bertalan vajda, Raholczát a szerb despota és Corvin János hadai foglalták el. Itt értesültek arról, hogy Ujlaki Lőrinc Németújvárra menekült. A király erre Somi Józsa temesi főispánt, Kinizsi Pál tanítványát, küldte Németújvár ostromára. A király 1495. márc. 1. után Verőcéről Pécsre ment, ahol Bakócz Tamás kancellárnak végre sikerült őt engedékenységre bírni. Menedéklevelet küldött a Németújvárt ostromló sereg vezére útján Ujlaki Lőrincnek, aki márc. közepén megjelenván a király előtt, kegyelmet kapott. Ugyanekkor értesítésére adták, hogy elfoglalt várait és uradalmait csak az országgyűlés adhatja neki vissza. Ujlaki Lőrinc, hogy Bakócz Tamás iránt hálájának kifejezést adjon, akitől végső szükségében 12,000 ft. kölcsönt kapott, 1495. márc. 25-én átengedte neki Gerencsér várát és uradalmát (Fejér vm.). Az 1496. évi országgyűlés által kiküldött tanács végzése szerint Ujlaki Lőrincnek elfoglalt várait és uradalmait oly feltétel alatt adták vissza, hogy azok magtalan halála esetén a koronára szálljanak. Erről ő a pécsi káptalan előtt formasierűen is bevallást (fassio) tett.⁹⁹

Még át sem vette birtokait, régi haragosa, Alsólendvai Bánffy Miklós 1496. jan. 7-én perbe idéztette. Az ettől fogva megindult perek, több birtokügyben Bánffy Miklóssal és Jakabbal az 1496—1497. években szinte szakadatlanul folytak. II. Ulászló, aki hamar felejtett, a Garai Jób és Korbáviai Iván gróf özvegyei által haszonélvezett Ujvár (Pozsega vm.), Atina (Athina, Körös vm.) és Nekse (Baranya vm.) várakat, valamint a hozzájuk tartozó uradalmakat adományozta neki. Ez ellen azonban Corvin János, minthogy ezeket a várakat Ulászló korábban

neki ígérte, 1499. júl. 6-án a zágrábi káptalan előtt tiltakozott.¹⁰⁰

Ujlaki Lőrinc 1500. máj. 15-én résztvett azokban a Budán tartott tanácskozásokban, amelyek Jajcza és a többi végvárak helyreállítására és megerősítésére szükséges költségek fedezése ügyében tartottak. Majd azok közé is bevonták, akik az 1502. ápr. 24-én Budán egybegyűlt rendek megbízásából Bakócz Tamás esztergomi érseket és rokonságát, másfelől pedig Alsólendvai Bánffy Miklós özvegyét és fiát, Bánffy Jánost, a Jajcza és a többi végvárak fenntartására nekik átadott összegek elszámolásáról nyugtatták. Az 1502. év nyarán a király menyasszonya, Candalei Anna elébe Velencébe küldte, akit attól kezdve, hogy az ország területére lépett, négyszáz lovassal Székesfehérvárig kísért, ahová szept. 27-én érkeztek. A 29-én végbement koronázási szertartáson pedig az országalmát vitte a király előtt. Vingárthi Geréb Péter nádornak 1503. febr. közepe táján bekövetkezett halála után Ujlaki Lőrinc is lépéseket tett a nádori méltóság elnyerésére, de a főurak versengése miatt az 1504. tavaszára halasztott nádorválasztó országgyűlésen Anna királyné jelöltje, Perényi Imre győzött.¹⁰¹

Ez év elején Szerdahelyi Dersffy Miklósnak átengedi Kaposújvár várát. Nem sokkal utóbb pedig Budán Máté pannonhalmi főapáttal jobbagvaik több ügyes-bajos dolgában egyezkedik. Aug. 19-én időközben elhalt nővérének, Orsolyának, Perényi Istvánnénak leánya : Orsolya jelent meg az országbíró előtt anyja után őt megillető örökrésze ügyében.¹⁰²

Ujlaki Lőrinc még az 1504. évi nádorválasztó országgyűlés előtt hangsúlyozta, hogy mint az egykori bosnyák király fia joggal követelhet magának részt a kormány vezetésében. Ám korábbi magatartása miatt nem sok reménye lehetett, hogy törekvései sikerülni fognak. Most azonban megtalálta a helyes utat céljai elérésére. 1508. márc. 3-án Valpón Perényi Imre nádorral, Frangepán Gergely kalocsai érsekkel és Buzlai Mózes

⁹⁹ Istvánffy Miklós i. m. Liber III. 23. — Katona i. m. T. XI. Ord. XVIII. 1—6. — Horváth M. i. m. II. 579—588. — Szalay i. m. III. 397—417. — Schönherr i. m. 211—224. — Fraknoi V. : A Hunyadiak és a Jagellók kora. M. N. T. IV. 358—361. — U. a. : Erdődi Bakócz Tamás élete. 63—66. — U. a. : Werbőczy Istv. életr. 218—224. — Ráth Károly : A magyar királyok hadjáratai. 257—258. — Tört. Tár, 1891. 306. — Hadtört. Közl. 1912. 619. — Főgel József : II. Ulászló udvartartása. 141. — Századok, 1876. 616. ; 1888. 116.

¹⁰⁰ O. L. : Dl. 20,374., 20,497., 20,554., 33,432. 34,257. — Schönherr i. m. 249. — Századok, 1897 930—931.

¹⁰¹ Podmaniczky-család oklt. I. 345—350. — Thallóczy—Horváth : Jajcza. 145—159., 161. — Schönherr i. m. 248—302. — Magyar Tört. Tár, 1877. 99—104.

¹⁰² O. L. : Dl. 21,244., 21,334., 22,222., 24,620. — Benedek-rend tört. III. 590.

udvarmesterrel a király szolgálatára, a veszedelemben forgó Magyarország megmentésére és védelmére szövetséget kötött. II. Ulászló különös jóindulata jeléül a Mátyás király által németújvári jobbágysági részére 1459. nov. 9-én kiállított kiváltságlevelet 1510. júl. 15-én megerősítette. Nemsokára ezután pedig Török Imrével együtt Nándorfehérvár bánja lett. Ennek kapcsán a király 1511. jún. 29-én meghagyta Szentpéteri László kincstartójának, mint a véghegyek élmező birtosának, hogy Nándorfehérvár várát Ujlaki Lőrinc bán rendelkezései szerint lássa el a szükséges felszereléssel és fizesse ki a neki járó zsoldot. Ez a zsoldhátrálék állandó, gondot okozott Ujlakinak. 1513. júl. 5-én is Raholcza várából megkeresi Kanizsai László Vas vármegyei főispánt, hogy a birtokairól szedett adót, melyet a király a nándorfehérvári zsoldhátrálék fejében neki átengedett, küldje mielőbb hozzá. Attól kezdve, hogy megvált a nándorfehérvári báni méltóságtól, nagy tevékenységet fejtett ki Jajcza várának élelemmel való ellátása érdekében. Az 1518. évi tolnai országgyűlés végzéseinek értelmében, a szállítások biztosítása céljából, a Szlavóniából kirendelt hadakhoz a saját csapatait bocsátotta a bán rendelkezésére.¹⁰³ Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf halála (1517.) után országbíró lett. Az első ismert oklevél, mely hivatalos tevékenységére vonatkozik, 1518. szept. 23-án Siklós várában kelt. Ettől fogva országbírói minőségében kiadott számos oklevele ismeretes egészen 1524. márc. 11-ig. Ugyanez évi május 23-án Palota várában kelt levelében Ládonyi Miklós galgóczi várnagyának, valamint nejének Galgóc városban egy házat és egy szöllőt enged át; de jún. 15-én, amikor II. Lajos király ezt az adományt megerősíti, már nincs életben.¹⁰⁴ Tehát 1524. május végén, vagy június első felében halt meg.

Második felesége, Bakóczai (de Bakowcza)

Magdolna csakhamar letette az özvegyi fátyolt; 1525. ápr. 3-án már Csulai Móré László királyi főétekfogó-mester felesége.¹⁰⁵

Minthogy Ujlaki Lőrincnek nem voltak gyermekei, hagyatéka az 1496. évi országgyűlés által kiküldött tanács döntése alapján a koronára szállott. II. Lajos király Temetvény várát már kevéssel halála után, 1524. júl. 20-án elzálogosította 25.000 forintért, majd Galgóc várát is Thurzó Eleknek; Németújvárt pedig Batthyány Ferencnek adományozta. A hagyatéka egy részét az özvegy birtokában hagyta, aki azt másodszori férjhezmenetele után is megtartotta. Ez főleg Mária királyné kívánságára történt, aki Csulai Móré Lászlót nagyon megkedvelte. Szapolyai János, aki az atya és Ujlaki Lőrinc között létrejött kölcsönös örökösödési szerződés alapján igényt tartott a hagyatékra, az ügyet az 1525. nyarán tartott országgyűlés elé terjesztette, mely felkérte a királyt, hogy az örökséget adja át a Szapolyai-testvéreknek. A hatvani országgyűlésen nádorrá választott Werbőczy István a Szapolyai testvérek igényének megállapítása céljából a tárgyalásokat 1526. január utolsó napjaira tűzte ki, de Báthori István volt nádor akadékoskodása miatt a bíróság csak február első felében kezdte meg tanácskozásait és febr. 18-án kihirdetett ítéletével a kölcsönös örökösödési szerződést érvénytelennek nyilvánította, s ezzel a hagyatékra a korona igényét ismerte el jogosultnak.¹⁰⁶

Elvonultak előttünk Gögefi János leszármazói két évszázadon át az ifjabb Ujlaki-család kihalásáig. A leszármazás egybeállításánál kizárólag okleveles adatokra támaszkodtam, ezért néha hézagok mutatkoznak, amelyeket a későbbi kutatás lesz hivatva betölteni és teljessé tenni, úgyszintén azt is kideríteni, hogy Göge melyik nemzetség sarja volt. A Nagy Iván által közzétett leszármazási táblázat, az elmondottak alapján helyesbítve, a következőképpen módosul:

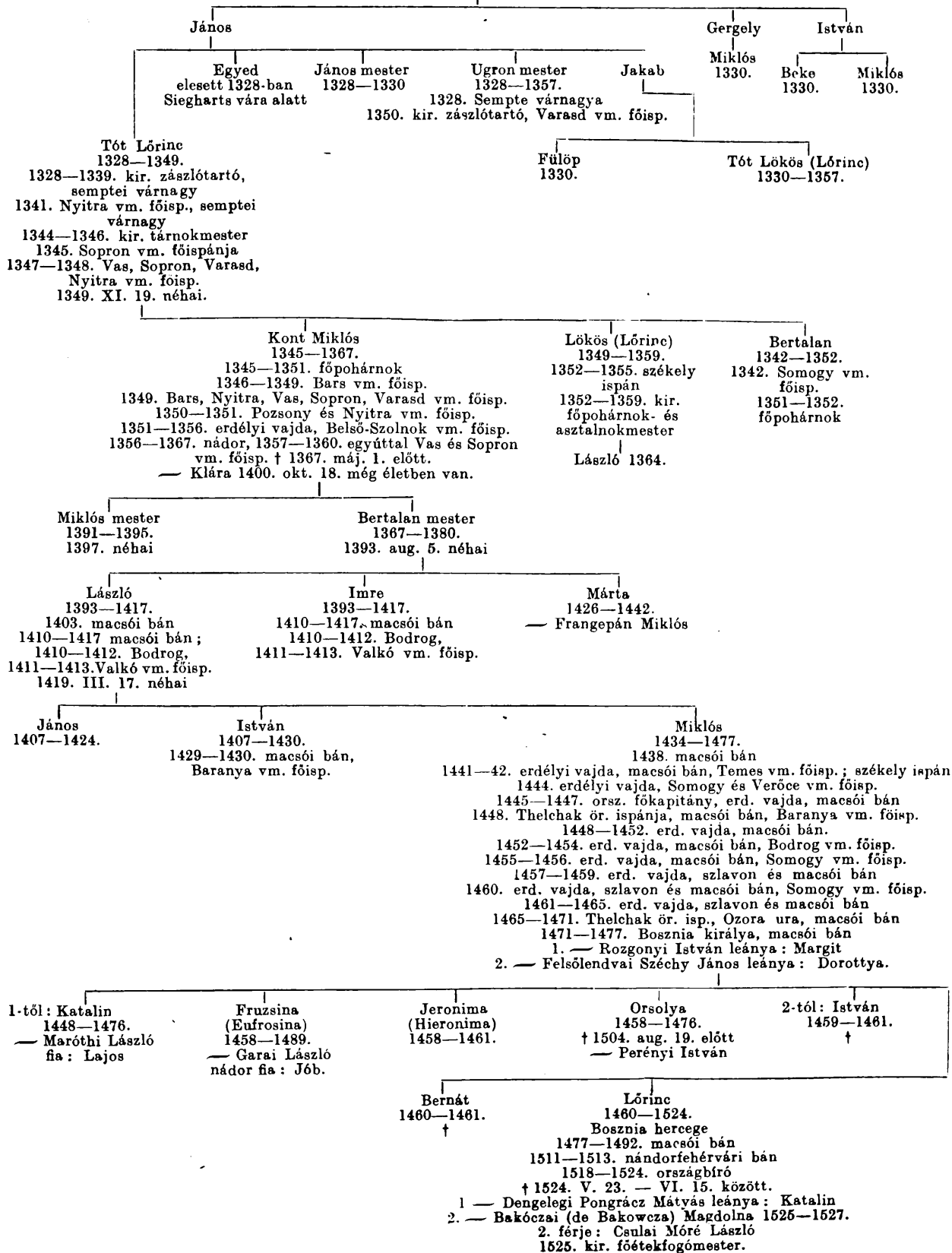
¹⁰³ Frangepán-cs. oklt. II. 275. — Magyarország és Szerbia közti összegek oklt. 337., 340. — Thallóczy — Horváth: Jajcza. 276. — O. L.: Dl. 15, 417.

¹⁰⁴ Turul, 1927. 60. — Héderváry-cs. oklt. I. 563. — Gr. Teleki-cs. gyömrői lt. 313. — Tört. Tár, 1898. 153.; 1909. 526. — Apponyi oklt. I. 467. — Csáky Oklt. I. 2., 544. — Bánffy-cs. Oklt. II. 506. — Benedek-rend tört. III. 738., 749., XII/B. 467. — Blagay-cs. oklt. 453. — O. L.: Dl. 23, 087., 23, 945.

¹⁰⁵ O. L.: Dl. 24, 124. — Benedek-rend tört. III. 760. — Tört. Tár, 1897. 691. Gr. Pongrácz-cs. lt. — Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog Arkiva. Godina. II. 121—122.

¹⁰⁶ Csáky Oklt. I. 2. 551. — Fögel József: II. Lajos udvara. 36. — Fraknoi V.: Werbőczy István életrajza. 218—224. — U. a.: Werbőczy István a mohácsi vész előtt. Századok, 1876. 616—621.

Göge (Gige, Guge, Gugye, Gyge)

A FOGARASFÖLDI BOJÁROK A XVI. SZÁZADBAN.

Fogaras földe (districtus seu terra Fogaras) állam- és közjogi helyzete, amióta erről történeti emlékeink vannak, mindenkor különleges és egyedülálló volt. Azokkal a szokásos és bevett közjogi kifejezésekkel, amelyeket más ország-részeinkkel kapcsolatban használtunk és használunk, jogállását megfelelően megjelölni nem tudjuk. Nem hasonlít teljesen egyetlen más terület vagy kerület közjogi helyzetéhez, s talán éppen ezért alig ismeretes. De ami még rosszabb, felőle sok tekintetben merőben téves felfogás uralkodik igen sok helyen, s az egységes magyar állameszme ellenségei gyakran ferde beállításból szemlélték és vontak belőle államjogi kötelekeit lazító következtetéseket. E túlzó felfogás hívei szerint Fogarasfölde hosszú ideig nem is tartozott a Magyar Szent Koronához, hanem a havasalföldi vajdák uralma alá. Nem nehéz e felfogás helytelenségét azzal az egyetlenegy ténnyel megcáfolni, hogy bár a birtoklás ténye igaz ugyan, de az a magyar király felségjogából folyó hűbéri adományból eredt, s hogy a havasalföldi vajdák, ha bírták is Fogarast, ezt sohasem tartották szuverén felségjoguk alatt, hanem azt mindenkor a magyar királyok adományából, mint magyar zászlósurak bírták.

A másik — szintén helytelen — felfogás szerint Fogarasfölde közjogilag éppen olyan országrész volt, mint bármely más országterület, s nincs ok arra, hogy másképp szemléltessék. Hogy ez a felfogás sem helyes, azt az alábbiakkal ki fogjuk mutatni.

Mindenekelőtt egy egész röpke történelmi tekintetet vessünk Fogarasfölde multjára. Mellőzve az olyan sokat vitatott kérdéseket, melyek főleg román történetíróknál dominálnak, hogy vajjon a XII. században bírták volna akár Radu-Negru vajda, akár a Bessarábák Fogarasföldét, — bizonyos, hogy már a XIII. sz. elején a magyar királyok engedélyével oláhokat telepítenek Fogarasföldre, s az is bizonyos, hogy a század végén már tekintélyes oláh telepek vannak Fogaras vár földjein, melyek lakói jórészen a mai Románia területéről költöznek be egy-egy ottani nemes

vezetése alatt, akiket az akkori bizonytalan és pontatlan nyelvhasználat szerint kenézeknek, bojároknak neveznek, de akik — s ez a fontos — szabad emberek voltak, ellentétben népeikkel, melyeknek helyzete nagyjában megfelelt a magyar jobbágyi sorsnak. A XIV. század közepén Nagy Lajos ezt a tekintélyes területet hűbérül Vlád oláh vajdának adományozza. Ettől fogva a havasalföldi vajdák csaknem száz évig bírják F.-t, addig, amíg I. Mátyás király, aki nem bízott bennük, 1464-ben megvonja tőlük e birtokot s váltakozó adományosok (az erdélyi vajdák, a szászok, Bornemissza János, Corvin János, Majlád István stb.) uralma után 1567-ben János Zsigmond alatt erdélyi fejedelmi birtokká lesz s az is marad az erdélyi fejedelemség fennállásának végéig. Volt ez alatt az idő alatt is — kevés megszakítással — időleges birtokadományozás Bekes Gáspár idejében és Mihály vajda zavaros korszakában, de ezek csak néhány évig tartottak. Ezért aligha tévedünk, ha *F.-t erdélyi fejedelmi birtoknak tekintjük, melyet rendszerint a fejedelmek feleségüknek adtak használatra*. F. későbbi sorsával ezúttal nem foglalkozunk; csak röviden jelezzük, hogy a Lipót-féle diploma után kincstári birtok lett, sokáig elzalogosítva, de visszaváltatván, 1874. óta állami birtokként kezeltetett. Ma a román királyi korona uradalma. Azon a hatalmas területen, mely a várhoz tartozott, már a XVI. században legalább 60 falu volt, a XVII. század elején történt számbavétel szerint több mint 1700 szolgáló néppel és 2200 igavonó marhával. Ezek a szolgáló népek nem voltak éppenséggel sem nemesek, sem jobbágyok. Az előkelőbbjei bojárok voltak (boieri, boyerones, bajari, stb.), a többiek várnépek, de mind szabad emberek, akik országos adót nem fizettek, csak a várnak adóztak s azt fegyverrel szolgálták.

Mi volt a bojárok jogállása, bírtak-e nemesi jogokkal? Ez a főkérdés.

E tekintetben különbséget kell tennünk a régi, ősi bojárok és az újabbkori bojárok között. Által-

ában az 1588. előtti bojárok teljesjogú nemeseknek (boyerones nobiles antiquiores seu originarii) tekinthetők, az utóbb ú. n. bojár levelekkel bojárósítottak pedig «félnemeseknek» (boyerones recentiores). Ezek ú. n. udvari szolgák voltak (vadászok, szakácsok, kocsisok stb.), akiket kiemeltek a paraszti sorból. Nem voltak jobbágyok, fegyverrel szolgálták a fejedelmet s főleg védték a várat. Összekeverednek az ú. n. «bástyások» rendével, akiknek meghatározott helyű várvédelmet kellett teljesíteniök, s akik magában Fogaras városában laktak. De a XVI. század derekán ilyen félnemesek még nincsenek. Aki akkor bojár, az mind valódi, régi, jóféle bojár és élvezi az összes nemesi előjogokat. Vérdíjuk is egyenlő volt sokáig a nemesekével. Ezekről fogunk néhány szót szólni.

A *bojár* (boljar) szó maga szláv eredetű. Alapjelentése: harcos, szabad katona, később: előkelő harcos, nemes ember. Már etimológiája is mutatja, hogy viselője kiváltságos, felsőbb társadalmi osztály tagja, s így egyértelmű a magyar nemes kifejezéssel. A belőle képzett ige *boierire* jelentése: meg-nemesíteni, a nemesi rendbe emelni; ami szintén világosan mutatja, hogy mi a szó alapjelentése.

Birtokuk a bojár-birtok (bojeronatus). Ez egy-egyes és természetben nem osztható, hanem csak osztatlan közösségben bírható a bojár-család által. Mindamellet az egyes ágak birtokaránya meg volt határozva. Volt egész, fél- és negyedrésű bojár-birtok. Idegen nehezen juthatott bojár-birtokba; de bekerülhetett «per adoptionem». Főleg a bojárleányok férjeit adoptálták, ha nem volt férfi-leszármazó a családban. Státus- és birtokpereik a fogarasföldi bojár esküdtbíróság előtt folytak, mely a kerület nemes bojárjaiból meghívott 12 esküdt bojár bíróból állott, a fogarasi várnagy vagy várispán, főkapitány (praefectus arcis Fogaras) elnöklete alatt. A bíróság ítélet-leveleit a fogarasi várnagy adta ki, saját függő-pecsétje alatt, díszes oklevél alakjában. Az alkalmazott jogszabály nem írott, hanem szokásjog volt, mégpedig — úgy látszik — a bojár-birtokok saját jogrendszerének megfelelő, mely minden valószínűség szerint a bojár-birtokokba történt letelepedés idejéből változatlanul maradt fenn s hasonló lehetett a havasalföldi jogszokáshoz. Alább közlünk néhány ítéletet, melyekből kiviláglik, hogy külön jogszokás volt Fogarasföldén, s ezt tudták és alkalmazták az esküdtek, mint a nép

élő lelkiismerete és arról az ítélő főkapitányt véleményükkel tájékoztatták. «Pro more et consuetudine huius districtus Fogaras» — mondja Petrichevich Horváth Kozma fogarasi várnagy egy alsóvenicai bojár-birtok ügyében 1582. jan. 9. Fogarason kelt ítéletlevelében. Az ítéletlevelek említik, hogy a jogvita eldöntése előtt a fogarasi várnagy meghallgatta a bojár-esküdtbírákat (ex consilio assessorum sedis iudiciariae) s a felek érvelésének meghallgatása után (ambarum partium propositionibus et responsis auditis) ennek alapján ítelt. Úgy látszik, ítélete ellen nem volt fellebbezés s a kiadott ítéletlevelet az a fél, akinek volt hozzá módja, fejedelmi pátens formájában is megerősíttette. Így erősíti meg Báthory Zsigmond 1587. február 10-én Fogarason kiadott oklevelében Petrichevich Horváth Kozmának azt az ítéletlevelét, melyet nagyberivői Balya Petrasconénak nővére, alsóveniczei Pencz Manné ellen folytatott birtokperében hozott.

Messze vezetne ennek a kis közleménynek a céljától, ha jogtörténeti alapon tárgyalnók ezt a különleges magyar bírói intézményt; de mindenestre rá akartunk mutatni arra, hogy itt volna elég, még eddig fel nem kutatott tér magyar jogtörténeti és régi magyar perrendi kutatók számára is. Ne hagyják ezt idegeneknek, akik abból majd olyanokat fognak kimagyarázni, ami nekik jó.

Családtörténetiszempontból is jelentősége van a közölt okleveleknek. Főleg azért, mert sok magyar (nemes) bojár-családot ismerünk meg, akiknek nemessége általában nem armalista nemesség (habár sokan az idők folyamán fejedelmi oklevelekkel is meg-nemesíttettek), hanem élő ősi jogszokáson alapuló, melynek constitutív ténye a bojár-birtokba való letelepedés volt. A régi bojároknak nem is volt ú. n. bojárlevelök, akiknek pedig volt ilyen, azok jórészen a későbbi letelepülők voltak, akiknek jogállását a magyar közjogban «félnemesek» elnevezéssel jelölték meg. Igénytelen véleményünk szerint minden bojár 1588. előtt a magyar nemeshez hasonló jogállású volt, s bár kifejezetten nem is nevezik őket így, bízást magyar nemeseknek tekinthetjük őket. Puskari: Famil. nob. Roman című művében minden régi bojárt nemesnek vesz, s tudomásom szerint komoly ellenérv ez ellen nem hangzott el. Ha azonban nagyon aprólékos gondnal, betű és nem értelem szerinti magyarázattal akarjuk a kér-

dést rendezni, akkor meg kell hagynunk a «bojár» elnevezést, de — hasonlóan a székely nemességigazolásokhoz — e bojárok leszármazóit régi jogon «bojárok»-nak kell megállapítanunk.

Mivel aránylag nem sok a fogaraszöldi bojárokról szóló XVI. századbéli oklevélanyag s az is, ami van, jórészt kisbirtokos családoknál szétszórtan őriztetik, úttörő szolgálatot vélek teljesíteni, ha családtörténeti kutatásaim közben talált néhány hiteles szöveget közlök. Véleményem szerint az ú. n. valódi (rég) bojár családokból ma nem sok van. Az előkelőbbjei címeres nemeslevelet kaptak s már többé nem bojárok, hanem magyar nemeseknek tekintették magukat. Soknál el is halványodott ez a történelmi tény, főleg ha kiköltöztek a bojár birtokról. Közülök több család a magyar főnemességbe emelkedett s talán meg is feledkezett származásának eredetéről. Mindenesetre soraikból sok nagynevű család került ki. Elég csak a báró szunyogszegi Mayláth-, báró récsei Récsey-, báró kövesdi Huszár-, kopacseli (kövesdi) és nagyberivói Boér-, Moré- stb. családok neveit említenem. Az alább közölt okiratok közül az egyik (1579. nov. 17.) éppen a Mayláth, a másik (1582. jan. 9.) pedig a Moré-családra is vonatkozik. Talán felesleges, de azért megemlítem, hogy a fogaraszöldi Nádasdy-család nem idevaló, hanem a Nádasd-nemzettségéből ered, s csak az 1533-ban kapott bárói diplomában adományoztatott neki a «fogaraszöldi» előnév, melyhez Mayláth Istvánhoz való kapcsolatai révén juthatott. Ennek neje ugyanis Nádasdy Anna volt.

Volt a hunyadmegyei és a krassószörényi oláhoknak is valamelyes helyi önkormányzatuk és saját bíraskodásuk is, de ez nem érte el azt a szintet, melyen a fogaraszöldieké állt. A kenézek, így hívták ott ugyanis a szabad letelepülő oláh törzsfőket, nem emelkedtek a nemesi szabadságnak a bojárokéhoz hasonló fokára. Bár Hunyadi János, mivel maga is közülük való volt s erős családi kötelek fűzték a hunyadmegyei kenézekhez, adott a krassói oláhoknak a száz hét szék példájára a «hét oláh széknék» (tulajdonképpen 8) magasabbrendű önkormányzatot, de ez egyrészt nem tartott sokáig, másrészt pedig, ha a kerület mint közigazgatási egység élvezett is időlegesen haladottabb autonómiát, az egyes kenézek jogállása nem változott. Nem tudtak kikerülni a királyi várnagyok hatalma alól és saját tisztjeik

sem voltak. Ellenben a fogaraszöldi ítélszékeken résztvesz az alsó és felső kerület ispánja (comes) is. Azt azonban, hogy ezt a comest a bojárok választották-e ebben a korban (XVI. sz. második fele), biztosan eldönteni nem tudom. Ha igen, úgy önkormányzatuk e tekintetben is felülhaladta a krassó-temesi oláh kenézekét. Az alább közölt bárói ítéletlevelek közül az 1578. jún. 22-iben mint jelenlévők a felső kerület ispánjai: Fogarasi Nagy Antal és nagyberivói Balya Petrasko, továbbá az alsó kerület ispánjai: kisvajdalfalvi Kabuz Man és bagolyfalvi Laczkó szerepelnek. Az 1582. jan. 9-iben a 12 esküdt bojár mellett pedig ott vannak fogarasi Nagy Antal, a felső, vajdalfalvi Kabuz Man és ludissori Zerbul Komsa, az alsó fogarasi kerület ispánjai. A nevek után ítélve (Nagy Antalt kivéve) mind oláh bojárok, s így igen valószínű, hogy választott ispánok voltak, minthogy ilyen nevű családtagokkal gyakran találkozunk a fogaraszöldi bojár családok birtokpereiben.

A XVI. sz. második felében élt bojár családok tagjai névsorának egybeállítása nem volna jelentőség nélküli, főleg családtörténeti szempontból. Érdekes volna követni e családok sorsát. Többen közülük — mint említettük — teljesen beleolvadtak a magyar nemességbe (sőt főnemességbe is); zöme azonban elvegyült a fogaraszöldi földművesnéppel, s ma csak néhány gondosan őrzött ítéletlevél tartja fenn a magyar Fogaraszöldön élvezett privilégiumaik emlékeztétét, a magyar nemzetiségi politika magas értelemben vett toleranciájának és szabadelvűségének tanúságaként. Ha ugyanis a Havasalföldről a XIII—XVI. századok folyamán ingyenesen földhöz juttatott és betelepített oláh bojárok meg tudták őrizni századokon át széles önkormányzat kereteiben közjogi és faji különállásuk minden attribútumát, talán mégsem lehetett az a magyar szupremácia olyan elnyomó, ahogy azt bizonyos oldalon feltüntetni próbálkoznak.*

* Ez a cikk már készen volt, amikor a Századok 75. évfolyama 9—10. számában Mályusz Elemér nagy átfogó tanulmányának II. része megjelent a Középkori Magyar Nemzetiségi Politikáról, mely elvi megállapításaiban azonos következtetésekhez jut a hunyadmegyei és krassói oláhság tekintetében. A fent közölt adatok ezt kiegészíthetik a fogaraszöldi bojárok helyzetképével.

(A cikk megjelenése folyóiratunk korlátozott terjedelme miatt késett. — Szerk.)

I.

1578. február 4. Fogaras vára.

Nos Cosma Horwath Petrytycwyth Prefectus et Provisor Arcis Fogaras etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis: Quum Nos feria tertia proxima post festum Beate Lucie Virginis unacum duodecem iuratis Bayaronibus huius sedis districtus Fogaras iudicarie assessoribus pro faciendo iudicio in sede iudiciaria concessissemus, tunc agilis Komsa Motok, filius condam agilis Sztoÿka Mothok de Zekceor coram nobis personaliter constitutus protestare curavit in hunc modum: Quid ab annis quam plurimis genitor eius prefatus Sztoÿka Mothok eiusque avi et proavi eam quartam partem integre Boyeronatus possessionis Zekceor in hoc districtu existentis, quam ipse pacifice semper possedisset possideretque etiam in presenti, tenuissent et possedissent optimo cum iure avitico, in eius pacifico dominio perseverando, nullo ipsis adversante. Literas tamen de eadem quarta parte Boyeronatus privilegiales factas et emanatas, quas habuissent per incuriam suorum predecessorum amisissent, velletque pro eorum prerogativis legibus literas de eadem quarta Boyeronatus confici testimoniales seque et suos heredes in dominium eiusdem quarte Boyeronatus prefate possessionis Zekceor denuo statuere, verumque et legitimum esse heredem eiusdem Boyeronatus comprobare *lege huius districtus Fogaras* sic requirente, prout etiam comprobavit coram nobis per publicas proclamationes solitas in tribus sedibus continuis pro more et consuetudine huius districtus Fogaras factas statuitque eandem sibi suisque heredibus et posteritatibus universis simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, fenilibus, montibus, alpibus, vallibus, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet pertinentiarum suarum integritatibus quovis nimirum vocabulo vocitatis, ad ipsam quartam partem integre Boyeronatus possessionis fate Zekceor spectantibus, pertinentibus pertinereque debentibus, nemine contradictore apparente, presentibus Boyaronibus iuratis assessoribus sedis iudicarie, Sztoÿka de Bossymbak, Ztoÿka Balÿe de Kopaczal, Wladimer de Alsowcza, Sztoÿka de Waad, Dobryn de Woÿla, Ilya de Sÿnka, Markwl de Alsowysth, Nago de Grÿd, Barb de Zaratha, Ztan Ispan de Kopaczal ac Halmag de Szkore. In cuius rei testimonium firmitatemque perpetuo duraturam presentes literas nostras, sigilli nostri munimine roboratas, prefato protestanti dedimus. Ex Arce Fogaras, feria tertia proxima post festum purificationis Beate Marie Virginis anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo.

Alul: Nicolaus Bessenÿÿ.

Hátlapján: Praesentes testimoniales super Boyeronatu introscripto per commissarios Celsissimae Dominae Principissae ad investiganda Boyerorum iura exmissos revisae ac in vigore relictas. In Fogaras die 27. Mensis Februarii Anno 1671.

Függő pecséttel. Az Országos Levéltár múzeumi törzsanyagában.

II.

1579. november 17. Fogaras vára.

Nos Cosma Horwath Petrytycwyth Prefectus ac Provisor arcis Fogaras etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis: Cum Nos feria tertia proxima post festum beati Luce evangeliste unacum duodecem iuratis boyaronibus huius sedis districtus Fogaras iudicarie assessoribus pro discutendis causis causantium in sede iudiciaria concessissemus, tunc venerabilis vir popa Dumitru, plebanus possessionis Deza et archidiaconus huius pertinentie vel districtus, ut actor pro se suorumque fratrum nomine, quos praesens tangeret et concerneret negotium, contra agilem Opra Maÿlath ut in causam attractum proposuit in hunc modum: Quid illa media pars integre boyeronatus Desan, quam in presenti Opra Maÿlath cum suis heredibus teneret et possideret, ipsique poppe Dumitru fratrumque suorum esse avitica, que ipsis pupillis tempore obitus parentum suorum unacum litteris privilegialibus eiusdem medietatis boyeronatus in maris prefati Opra Maÿlath devenisset eamque ab eo tempore tenuisset teneretque etiam in presentia, velletque eam pro se et suis fratribus una cum litteris privilegialibus rehabere lege mediante. Quo audito Opra Maÿlath in causam attractus respondit ex adverso: Illam medietatem integre boyeronatus Desan, quam nunc Popa Dumitru suam fratrumque suorum esse aviticam dicit, etiam antea actis temporibus causasse, tamen quia per eum optimo iure tenta et possessa fuisset, etiam sue littere de processu sui iuris facte et emanate . . . legitime ab ipso non potuisset, tunc etiam presentavit coram nobis et ipsas literas spectabilis et magnifice domine Anne de Nadasd, spectabilis et magnifici quondam domini Stephani Maÿlath relictæ, de sui iuris processu super medietate integre boyeronatus possessionis Desan factas et emanatas. Quibus visis et intellectis iterum Popa Dumitru contra prefatum in causam attractum replicavit in hunc modum: Ille littere non essent legitime confectæ, quia nunquam antea ipsum Opream Maÿlath causassent, ut in litteris extare videtur, preter . . . Quid etiam duodecem boyerorum iuramento se comprobare promptus esset et paratus. Opra etiam Maÿlath hoc audito duodecem similiter boye-

ronibus iuraturum (se) offerebat de eo, quod sue littere prefate per spectabilem et magnificam dominam Annam de Nadasd legitime et iuste sunt confectae. De quibus iudicium et iustitiam administrari per nos sibi cupiabat. Nos igitur assumpto consilio dominorum boýaronum huius sedis iudicarie assessorum iudicantium, decrevimus et commissimus, ut Opra Maýlath in causam attractus decimo quinto die a die presenti numerando duodecem Boýeronibus huius districtus ex utraque pertinentibus per ambas partes electis iuramento deposito comprobet litteras suas prenotatas sub nomine spectabilis et magnifice domine Anne de Nadasd iuste et legitime esse confectas. Interveniente annotato tempore, feria scilicet tertia post Omnium Sanctorum medio duodecem Boýeronum per ambas partes ad id electorum, agiliū videlicet Man de Alsówist, Opra Janos et Mancs Paller de Feolseo Zombatfalva, Sztanczul Mara de Woýla, Sztreza de Posvitha, Sztan Bwkwur de Nýthoth, Bwkwur Sedele de Recze, Vadul Pýozwra, Zýmpaým de Nagberiwoý, Koman Redre de Kopaczal, Man Sztoýa de Sýnka et Mýhaý de Mondra iurando comprobavit litteras subnotatas magnifice domine Anne de Nadasd de processu sui iuris contra prefatum Popa Dumitru actorem legitime esse confectas et emanatas. Qui in causam attractus scilicet ab actione et acquisitione actoris liber pronuntiatus est, presentibus iuratis boýeronibus sedis iudicarie assessoribus Sztoýka de Besým-bak, Sztoýka Balýa de Kopaczal, Dobrin de Woýla, Sztoýka de Waad, Wladýmer de Alsowcza, Ilia de Sýnka, Stanczul de Alsówýst, Sýnka Ispan de Zekczor, Barb de Zaratha, Nago de Grýd, Halmagh de Szkore et Man Pencz de Alsówenýczia. In cuius rei testimonium presentes nostras, sigillorum nostrorum munimine roboratas dedimus litteras. Datum ex Arce Fogaras, feria tertia post festum beati Martini episcopi anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono.

Alul: Nicolaus Bessenyei.

Családi levéltárban.

III.

1582. január 9. Fogaras.

Nos Cosma Horwath Petryttýewýth provisor ac prefectus arcis terreque Fogaras etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod cum nos feria tertia proxima ante festum beati Viti martiris unacum duodecem iuratis boýaronibus huius sedis districtus iudicarie assessoribus pro discutendis causis litigantium in sede iudicaria consedissemus, tunc honesta mulier Dobra, iam nunc Boba vocata, filia agilis condam Sztan

Gergor de Alsowenitia, consors agilis Petraskonis Al[u] Balye de Nag Berwoy vicecomitis pertinentis superioris, ut actrix contra honestam mulierem Naxam, sororem suam carnalem natu maiorem, filiam eiusdem iam dicti condam Sztan Gergor, consortem vero agilis Man Pencz de Alsowenitia, assessoris huius sedis iudicarie, ut in causam attractam proposuit in hunc modum: Quod una quarta integri boýeronatus possessionarii Alsowenitia parentis earum iam dicti Ztan Gergor fuisset avitica, que parente ipsarum decedente, iure hereditario pervenit in manus agiliū condam Salomonis Monýe et Stephani More fratrum ipsorum carnalium, filiorum iam dicti Stan Gergor, parentis earum, cuius quarte eque medietatem in presenti posteritates iam fati Salomonis Monýe possiderent, alteram vero medietatem, partem scilicet Stephani More prescripti spectabilis et magnificus dominus Gabriel Maýlath ipsis ambabus, actrici scilicet et in causam attracte donasset, eas et pro sexu virili in ea statuendum propterea, quod cum ipse Gabriel Maýlath Siculos, qui contra serenissimum dominum Joannem secundum electum regem Hungarie etc. insurrexerant, debellaret, tunc ipse Stephanus More in bello ad latus ipsius Gabrielis Maýlath crudeli extinctus funere cecidisset. Quam medietatem quarte, portionem videlicet utrarumque sola Naxa in causam attracte teneret in preiudicium et damnum ipsius manifestum, velletque ipsa actrix eiusdem medietatis quarte eque divisionem et partis sue demonstrationem iure admitte. Quo audito in causam attracte Naxa respondit ex adverso, quod magnifica domina Anna de Nadasd, spectabilis et magnifici condam domini Stephani Maýlath etc. relicta, fratre ipsarum extincto, tali compositione ipsas, actricem scilicet et ipsam in causam attractam concordasset, ut universas res domesticas et suppellectilia, res etiam argenteas fratris ipsarum iam dicti Stephani More actrici dedisset habendum, ut ipsa illis contenta esse deberet, hereditates vero et boýeronatum sole ipsi in causam attracte in perpetuum tenendum et possidendum dedisset; unde non esset via actrici quam etiam testimoniiis proborum fidedignorumque se probaturam assumpsit. Hoc audito actrix replicavit ex adverso se talem compositionem, quam in causam attracte recitat, nunquam cognovisse, quin cum per Salomonem Monýe dictum, fratrem ipsarum carnalem in diebus spectabilis et magnifici condam domini Gaspari Bekes, liberi domini terre Fogaras etc. pro ipsa medietate quarte boýeronatus causarentur, tunc scilicet ipsa cum suis laboribus et expensis eque in causam attracte adfuisset causamque ipsarum iure unanimi defendissent, ita, ut quinquaginta florenorum sub vinculo ipsi Salomoni Monýe et eius posteritatibus silentium imposuissent, ut cognitum sedi iudi-

ciarie et etiam ... districtui est et. ... adhuc sua soror divisioni obstaret se ignorare. Nos igitur ambarum partium propositionibus et responsis auditis ex consilio assessorum sedis iudicarie iudicandum commisimus eo modo, ut decimo quinto die a die presenti numerando in causam attracta sua adferat testimonia responsionem suam probatura; quo interveniente expectata in causam attracta sue responsioni nichil firmitatis addere potuit, nec suam probare responsionem potuit. Quia autem iure consanguineitatis unam, ut et alteram illa pars boyeronatus, quam usque in causam attracta pacifice possedisset, concernere cognoscebatur manifeste, iudicando decrevimus et commisimus eque inter ambas partes dividi simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris videlicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, fenilibus, pascuis, nemoribus, campis, montibus, vallibus, aquis, fluviis, piscaturis, molendinis eorundemque locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum perceptione sew percipifactione, prout per assessorum fidem et operam divisa inter eas et rectificata est ac per publicas proclamationes in tribus sedibus continuis

factas *pro more et consuetudine huius districtus Fogaras* etiam introducta in eam est statuendum et statutu est introducendum. In cuius rei testimonium firmitatemque perpetuo duraturam presentes litteras nostras ipsi actrici ac suis heredibus dandas duximus et concedendas presentibus boyaronibus sedis iudicarie iuratis assessoribus Sztoyka Balje de Kopaczal, Wladimer de Alsowcza, Sztoyka de Waad, Dobryn de Woyla, Ilja de Synka, Barb de Szaratha, Synka de Zekczcor Halmag de Zkore, Nago de Gryd, Serban de Bessymbak ac Markwl de Alsowysth, comitibus vero Anthonio Nag de Fogaras pertinentis superioris, inferioris vero Man Kabwz de Waydaffalva et Komsa Zerbwl de Lwdyssor. Datis ex Fogaras feria tertia proxima post festum Epiphaniarum Domini. Anno Domini millesimo quingentesimo octuagesimo secundo.

Alul: Nicolaus Besseney.

Függő pecsétel. Az Erdélyi Múzeum torzsgyűjteményében.

BR. PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL.

II. LAJOS KIRÁLY ŐSEI ÉS VEGYESHÁZI KIRÁLYAINK ROKONI KAPCSOLATAI.

Nincs nemzet, mely annyira ragaszkodnék történelmi múltjához és nagy uralkodóinak emlékéhez, mint a magyar. A királyság intézménye, és így királyaink személye is, mélyen beágyazódott történelmi tudatunkba; de nemcsak történészeink és politikusaink foglalkoznak velük, hanem a szépirodalomnak, képzőművészetnek, sőt a mese-mondó és nótafaragó népek is kedvelt témája egy-egy nagy uralkodónk alakja. Mégis, tudományos szempontból igen mostoha sors érte őket: családi történetükkel alig-alig foglalkozott valaki, hogy a történelmi hitelű életrajzok hiányát ne is említsem. Így keletkezett az a paradox helyzet, hogy számos külföldi országban, ahol a királyság és a királyok már régen bekerültek a történelmi kuricítások lomtárába, sokkal nagyobb számú és több tudományossággal összeállított monográfia foglalkozik a hajdani dinasztiák részletes család-történetével és az egyes uralkodók személyes viszonyainak kiderítésével, mint nálunk, ahol az ősi királyság hagyományainak tiszteletében felnőtt társadalom történelmi igényei ezt, az öncélú tudományos szempontokon túlmenőleg is, indokoltá tették.

Uralkodóházaink közül még az Árpád-házat dolgozták fel leginkább tudományos szempontból. Wertner Mór és Csánki Dező alapvetése után azonban a rendszeres munka ezen a téren is megszakadt; bár számos olyan területre mutattak rá, ahol nemcsak lehetne, de kellene is új adatokkal kiegészíteni első dinasztiánk családi történetét. Nem is szólva arról, hogy például Árpád-házi uralkodóink ősfáinak összeállítására mégcsak kísérlet sem történt, pedig politikai történet szempontjából sem éréktelen, hogy uralkodóink mely családoktól származtak, illetve melyekkel tartottak rokonságot. A Habsburg-ház család-történetének feldolgozott voltát nem említem, mert ez német genealógusok műve, és nekünk magyaroknak legfeljebb példálul szolgálhat, de semmire sem mentseégül.

A legmostohább sors mégis vegyesházi királyainkat érte. Leszármazásuk ugyan eléggé ismeretes, hiszen erre az országnak öröklés útján

való átszállása miatt szinte elengedhetetlen szükségük volt a történészeknek, de ha tudományos rendszerességgel összeállított ősfát keresünk, kénytelenek vagyunk még ma is vagy az egykorú forráscskhoz, vagy pedig az e téren a hazánál jóval fejlettebb külföldi irodalomhoz fordulni.

Ezen a visszás állapoton először a Hóman—Szekfü-féle Magyar Történet igyekezett segíteni, mikor leköszölte Nagy Lajos és Zsigmond királyaink ősfáját.¹ Ez a két ősfá azonban inkább csak a szöveghez adott tájékoztató, s mint ilyennek természetesen nem célja a teljesség és nem terjedhet ki a felhasznált források ismertetésére, a régebbi külföldi irodalomból átvett adatoknak kritikai megrostálására is.

Történettudományunknak ezt a hiányát szeretném alábbi szerény közleménnyel némileg kisébbiteni. Ezért bemutatom a tragikus sorsú II. Lajos királyunknak öt generáción át gondos forrástanulmányok alapján összeállított ősfáját. II. Lajos személye több okból igen alkalmas erre a célra. Egyrészt ő volt utolsó uralkodója a Mohács előtti integer Magyarországnak, s mint ilyennek ősei között szerepelnek Zsigmondtól kezdve összes ki nem apadt vérű vegyesházi királyaink. Másrészt többi, gyermektelenül elhalt vegyesházi királyainkhoz is szoros rokonkapcsolat fűzi, melyeknek levezetésével élénk fény derül azokra a családi politika által sarkalt harcokra, melyeknek látható eredménye a különböző dinasztiáknak a magyar koronáért való vetélkedése, következménye pedig az ország szét-húzása, majd bukása lett. Végül nem utolsó sorban azért esett választásom Lajos személyére, mivel édesanyja, Grailly Anna candallei grófnő, egyike azoknak a királyasszonyainknak, kinek családi viszonyai eddig legkevésbé voltak ismeretesek, másrészt pedig Lajos nővére, Anna, mint I. Ferdinánd hitvese, özanyjává lett Magyarország összes Habsburg uralkodóinak IV. Károly királyunkig bezárólag.

Íme az ősfá:

¹ II. kötet 144. lap, illetve II. kötet 320. lap.

JAGELLO II. LAJOS
Magyarország és Csehország királya

II. Vlaszló
Magyarország és Csehország királya

Anna
candallei grófnő

IV. Kázmér
Litvánia nagyfejedelme

II. Gaszton
Candalle és Bénanges grófja

Katalin
foixi hercegnő

4.

5.

6.

7.

V. Vlaszló
Litvánia nagyfejedelme

Zsófia
holszanyi hercegnő

Albert
német-római császár,
Magyarország és Cseh-
ország királya, Ausz-
tria hercege

Erzsébet
magyar hercegnő

János
Candalle és
Bénanges
grófja

Margit
a suffolki
earl
leánya

IV. Gaszton
Foix
hercege
és Bigorre
grófja

Eleonóra
Navarra
királynője

16. Olgert
Litvánia fejedelme

17. Julia
tveri hercegnő

18. András
Holszany hercege

19. Alexandra
drucki hercegnő

20. IV. Albert
Ausztria hercege

21. Johanna- Zsófia
bajor hercegnő

22. Zsigmond
német-római császár,
Magyarország és Cseh-
ország királya

23. Borbála
cilli-i grófnő

24. I. Gaszton
Bénanges grófja

25. Margit
tartasi vicomtesse

26. Mihály
Suffolk earlje

27. Erzsébet
a norfolki herceg leánya

28. III. János
Foix és Bigorre grófja

29. Johanna
tartasi vicomtesse

30. II. János
Aragonia és Navarra
királya -

31. II. Blanka
Navarra királynője

32. JAGELLO Gedimin
a litvánok fejedelme

33. Ismeretlen

34. RURIK II. Sándor
Tver és Vladimir fejedelme

35. Anasztázia

36. HOLSZANSKI Iván
Holszany hercege

37. RURIK Agrippina
szmolenszki hercegnő

38. DRUCK Dimitri
Druck fejedelme

39. Ismeretlen

40. HABSBURG III. Albert
Ausztria hercege

41. HOHENZOLLERN Beatrix
nürnbergi vargrófnő

42. WITTELSBACH I. Albert
Bajorország hercege, Hollandia grófja

43. PIAST Margit
Briegi hercegnő

44. ARLON-LUXEMBURG IV. Károly
német-római császár, Csehország kir.

45. POMMERN Erzsébet
wolgasti hercegnő

46. CILLY II. Hermann
Cilli grófja

47. SCHAUNBERG Anna
schaunbergi grófnő

48. GRAILLY Archimbáld
Bénanges grófja

49. FOIX Izabella
Foix grófnője

50. ALBRET VIII. Arnold-Amanjeu
Tartas vicomteja

51. CAPET-BOURBON Margit
bourboni hercegnő

52. POLE Mihály
Suffolk earlje

53. BAGOT Katalin
a straffordi earl leánya

54. MOWBRAY I. Tamás
Norfolk hercege

55. FITZALAN Erzsébet
az arundeli earl leánya

56. GRAILLY Archimbáld
Bénanges grófja

57. FOIX Izabella
Foix grófnője

58. ALBRET I. Károly
Tartas vicomteja

59. SULLY Mária
sullyi grófnő

60. CASTILLA-ARAGON I. Ferdinánd
Aragonia és Szicília királya

61. CASTILLA Eleonóra-Urraca
albuquerquei grófnő

62. CAPET-EVREUX III. Károly
Navarra királya

63. CASTILLA Eleonóra
kasztíliai infánsnő

Az ősfán szereplő személyek adatai és a rájuk vonatkozó források a következők:

1. Jagello II. Lejos, Magyarország és Csehország királya. Született: Buda, 1506. júl. 2. Meghalt (elesett): Mohács, 1526. aug. 29. Házasságot kötött: 1522. jan. 13. Források: Isenburg II. 85., Wenzel 836.

2. Jagello II. Ulászló, Magyarország és Csehország királya. Szül. Krakow, 1456. márc. 1. Megh. Buda, 1516. márc. 13. Ház. Székesfehérvár, 1502. szept. 29. Források: Forst 73, 74., Wenzel 755—56.

3. Grailly Anna, candallei grófnő. Megh. Buda, 1506. júl. 26. Források: Forst 73, 74., Wenzel 837.

4. Jagello IV. Kázmér, Lengyelország királya, Litvánia nagyfejedelem. Szül. Krakow, 1427. nov. 30. Megh. Grodno, 1492. jún. 7. Ház. Krakow, 1454. febr. 10. Forrás: Forst 76.

5. Habsburg Erzsébet, magyar hercegnő. Szül. 1437. Megh. Krakow, 1505. aug. 30. Források: Forst 76., Isenburg I. 16.

6. Grailly II. Gaszton, Candalle és Bénanges grófja, Buch örökös kapitánya. Szül. 1442 táján. Megh. 1500. Ház. 1469. Források: Ansélme III. 381., Garnier XLVII.

7. Grailly Katalin, foixi hercegnő. Szül. 1453 táján. Megh. 1493. jan. 30. előtt. Források: Ersch I. 78, 296., Larousse VIII. 536.

8. Jagello V. Ulászló, Lengyelország királya, Litvánia nagyfejedelem. Szül. 1354. Megh. Grodek, 1434. jún. 1. Negyedik házasságát kötötte: Nowogrodek, 1422. februárban. Forrás: Forst 80.

9. Holszanski Zsófia, holszanyi hercegnő. Szül. Kijev, 1405. táján. Megh. Krakow, 1461. szept. 21. Forrás: Forst 80.

10. Habsburg Albert, német-római császár, Magyarország és Csehország királya, Ausztria hercege. Mint német király II., mint osztrák herceg V. Albert. Szül. Wien, 1397. aug. 10. Megh. Neszmély, 1439. okt. 27. Ház. Pozsony, 1421. szept. 28. Források: Behr 205., Forst 80, Wurzbach VI. 141.

11. (Arlon)-Luxemburg Erzsébet, magyar hercegnő. Szül. 1409-ben nov. 27. előtt. Megh. Esztergom, 1442. dec. 25. Források: Behr 205., Forst 80.

12. Grailly János, Candalle és Bénanges grófja, Buch örökös kapitánya. Szül. 1415. táján. Megh. 1485. dec.-ben 5. után. Házasságot kötött: 1440.

táján. Források: Dungern LIII. 60., Ansélme III. 382.

13. Pole Margit, a suffolki earl leánya, Candalle (= Kendal) grófnője. Források: Forst 80., Kropf 690., Ansélme III. 383.

14. Grailly IV. Gaszton, Foix hercege, Bigorre grófja. Szül. 1422. febr. 26. Megh. Roncevaux, 1472. júliusban 21. után. Ház. Alcamniz, 1436. júl. 30. Források: Ersch I. 78, 275., 277., Ansélme III. 343.

15. (Castilla)-Aragon Eleonóra, Navarra királynője. Szül. 1426. febr. 2. Megh. Tudela, 1479. febr. 12. Források: Bofarull II. 324., Béthen-court III. 410., Ersch I. 78, 277.

16. (Jagello) Olgert, Litvánia nagyfejedelem. Szül. 1296. Megh. 1377. májusban. Második házasságát kötötte: 1349. Források: Wolff: Rod 26., Isenburg II. 87.

17. Rurik Julia, tveri hercegnő. Megh. 1392. Források: Wolff: Rod 26., Baumgarten 46, 49.

18. Holszanski András, Holszany hercege. Források: Dungern XII. 26. Nachtrag., Wolff: Kniaziewie 94.

19. Druck Alexandra, drucki hercegnő. Megh. Gliniany, 1426. Forrás: Wolff: Kniaziewie 55.

20. Habsburg IV. Albert, Ausztria hercege. Szül. Wien, 1377. szept. 21. Megh. Kloster-Neuburg, 1404. szept. 14. Ház. Wien, 1390. ápr. 24. Források: Behr 205., Grande Encycl. I. 1150., Haeutle 119.

21. Wittelsbach Johanna-Zsófia, bajor hercegnő. Szül. 1373. Megh. 1410. nov. 15. Eltemetve: Wien. Források: Haeutle 119.

22. (Arlon)-Luxemburg Zsigmond, német-római császár, Magyarország és Csehország királya. Szül. Prága, 1368. febr. 14. Megh. Znaim, 1437. dec. 9. Második házasságát kötötte: 1408. Források: Aschbach I. 5., Wutke XI., Chilian 17.

23. Cilly Borbála, cillii grófnő. Szül. 1390—95 között. Megh. Melnik, 1451. júl. 11. Források: Chilian 18. és 62.

24. Grailly I. Gaszton, Bénanges grófja, Buch örökös kapitánya. Megh. Meilles, 1455. aug. 26. után. Ház. 1410. Források: Ersch I. 78, 295.

25. Albret Margit, tartasi vicomtesse. Megh. Bordeaux, 1453. Forrás: Ansélme III. 382.

26. Pole Mihály, Suffolk earl-je. Szül. 1394. Megh. (elesett): Azincourt, 1415. okt. 25. Ház. 1410 táján. Források: Dictionary 46, 34.

27. Mowbray Erzsébet, a norfolki herceg leánya. Megh. 1423 előtt. Források: Dictionary 46, 34.

28. Grailly III. János, Foix és Bigorre grófja, Languedoc, Auvergne és Guienne kormányzója. Szül. 1382—83. Megh. Mazères, 1436. máj. 4. Második házasságát kötötte: 1422. febr.-ban. Források: Garnier XLVII., Grande Encycl. 21, 92., Ersch I. 78, 274.

29. Albret Johanna, tartasi vicomtesse. Megh. 1435. Források: Grande Encycl. 21, 92., Ersch I. 78, 274.

30. (Castilla)-Aragon II. János, Aragonia és Navarra királya. Szül. Medina del Campo, 1398 júl. 29. Megh. Barcelona, 1479 jan. 19. Első ház. Olite, 1419 nov. 5. Források: Ersch II. 20, 167, Bofarull II. 318., Mariana 8, 204., Ersch II. 20, 176.

31. (Capet)-Evreux II. Blanka, Navarra királynője. Megh. Nieva, 1444. ápr. 1. Források: Garnier XLVII., Behr 196., Bofarull II. 324.

32. (Jagello) Gedimin, a litvánok fejedelme. Szül. 1257. Megh. 1341. Források: Isenburg II. 87., Wolff: Rod 7.

33. Ismeretlen. Megh. 1344. Forrás: Isenburg II. 87.

34. Rurik II. Sándor, Tver és Vladimir nagyfejedelme. Szül. 1301. okt. 7. Megh. (elesett): 1339. okt. 28. Ház. 1320. Források: Baumgarten 46, 48.

35. Anasztázia. Megh. 1365. Források: Baumgarten 46., Dungern II. 62, 63.

36. Holszanski Iván, Holszany hercege. Megh. 1401. Ház. 1391 előtt. Források: Wolff: Kniazowie 94, 459.

37. Rurik Agrippina, szmolenszki hercegnő. Megh. 1401 előtt. Források: Wolff: Kniazowie 94, 459., Baumgarten 106, 109.

38. Druck Dimitri, Druck fejedelme. Források: Wolff: Kniazowie 55.

39. Ismeretlen.

40. Habsburg III. Albert, Ausztria hercege. Szül. Wien, 1348. szept. 9. Megh. Laxenburg, 1395. aug. 29. Második házasságát kötötte: Wien, 1375. márc. 4. Források: Behr 205., Oettinger I. 12., Grossmann I. 12.

41. Hohenzollern Beatrix, nürnbergi várgrófnő. Szül. 1358. márc. 19. Megh. Berchtoldsdorf, 1414. jún. 10. Forrás: Grossmann 81.

42. Wittelsbach I. Albert, Bajorország és Straubing hercege, Hollandia grófja. Szül. München, 1336. júl. 25. Megh. 's Gravenhage, 1404. dec. 13. Első ház. Passau, 1353. júl. 19. Források: Haeutle 118., Isenburg I. 27.

43. Piast Margit, briegi hercegnő. Szül. 1346. táján. Megh. 's Gravenhage, 1386. febr. 18—22. Források: Haeutle 118., Wutke II., Isenburg I. 191.

44. (Arlon)-Luxemburg IV. Károly-(Vencel), német-római császár, Csehország királya. Szül. Prága, 1316. máj. 14. Megh. Prága, 1378. nov. 29. Negyedik ház. 1363. máj.-ban. Források: Wutke XI., Isenburg I. 25.

45. Pommern Erzsébet, wolgasti hercegnő. Megh. 1393. febr. 14. Források: Cohn 144., Isenburg I. 126.

46. Cilly II. Hermann, Cilli grófja. Szül. 1363. Megh. Pozsony, 1435. okt. 13. Ház. 1377. Források: Dungern VIII. 30., Krones 2, 211., Witting 39.

47. Schaunberg Anna, schauburgi grófnő. Megh. 1396 előtt. Források: Dungern VIII. 31., Krones 2, 211., Witting 39.

48. Grailly Arhimbáld, Bénanges grófja, Guienne sénéscallja, Buch örökös kapitánya. (Azonos az 56. alattival). Megh. 1413. Ház. 1381. Források: Anselme 3, 371., Béthencourt 5, 169., Ersch I. 46, 119.

49. Foix Izabella, Foix grófnője, Foix és Béarne örököse. (Azonos az 57. alattival.) Megh. 1412. Források: Béthencourt 5, 169.

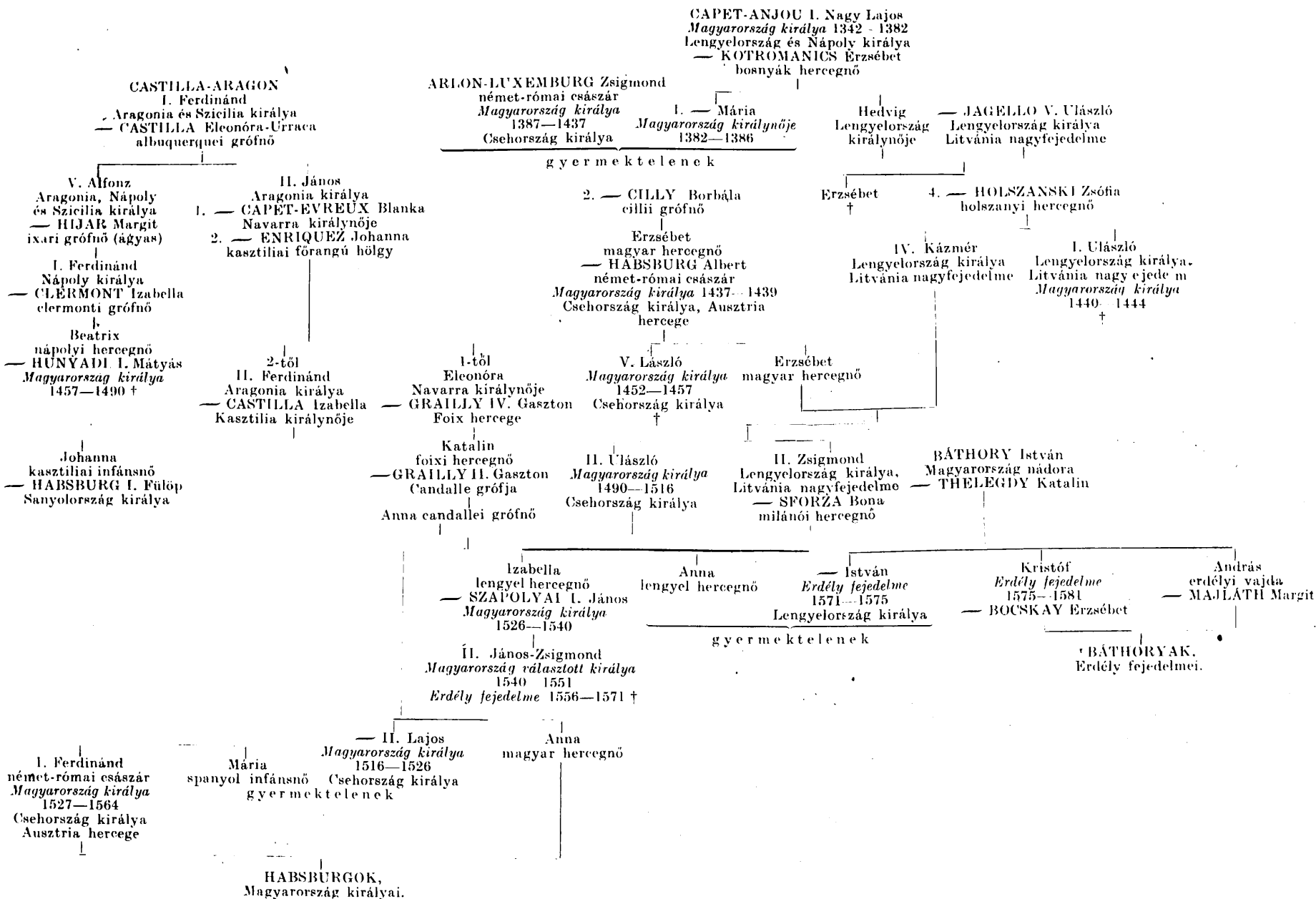
50. Albret VIII. Arnold-Amanjeu, Tartas vicomteje. Megh. 1401. Ház. 1368. máj. 4. Források: Behr 185., Isenburg II. 30.

51. (Capet)-Bourbon Margit, bourboni hercegnő. Megh. 1416. jan. 4. után. Források: Behr. Suppl. 42., Isenburg II. 30.

52. Pole Mihály, Suffolk earlje. Szül. 1361 táján. Megh. (elesett): Harflour, 1415. szept. 18. Források: Grande Encycl. 27, 73.

53. Bagot Katalin, a straffordi earl leánya. Források: Encycl. Brit. 21, 972., Dictionary 46, 33.

54. Mowbray I. Tamás, Norfolk hercege, Anglia marsallja. Szül. 1366 táján. Megh. Venezia, 1399. szept. 22. Ház. 1385. Források: Grande Encycl. 25, 22., Dictionary 39, 230., Encycl. Brit. 19, 742.

55. Fitzalan Erzsébet, az arundeli earl leánya. Szül. 1372 táján. Megh. 1425. júl. 8. Források: Encycl. Brit. 19, 742., Dictionary 39, 236.

56. Grailly Arhimbáld, Bénanges grófja, Guienne sénéscallja, Buch örökös kapitánya. (Azonos a 48. alattival.)

57. Foix Izabella, Foix grófnője, Foix és Béarne örököse. (Azonos a 49. alattival.)

58. Albret I. Károly, Tartas vicomteja, Franciaország connétableja. Megh. (elesett): Azincourt, 1415. okt. 25. Ház. 1400. jan. 27. Források: Garnier XLVII., Grande Encycl. 1, 1187., Ansélme 6, 206, 211.

59. Sully Mária, sullyi grófnő. Megh. 1400 után. Források: Ansélme 6, 211.

60. (Castilla)-Aragon I. Ferdinánd, Aragonia és Szicilia királya. Szül. Medina del Campo, 1380. nov. 30. Megh. Igualada, 1416. ápr. 2. Ház. Madrid, 1393. Forrás: Vajay 25.

61. Castilla Eleonora-Urraca, albuquerquei grófnő. Szül. 1374. Megh. Medina del Campo, 1435. dec. 16. Forrás: Vajay 25.

62. (Capet)-Evreux III. Károly, Navarra királya. Szül. Mantes, 1361. Megh. Olite, 1425. szept. 8. Ház. Soria, 1375. máj. 27. Források: Garnier XLVII., Behr 196., Grande Encycl. 10, 745., Ersch II. 33, 259.

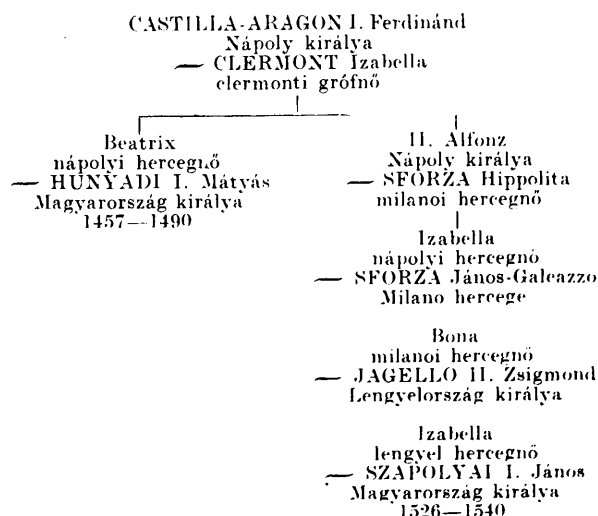
63. Castilla Eleonora, kasztíliai infánsnő. Szül. 1352 táján. Megh. Pamplona, 1416. márc. 5. Források: Garnier XLVII., Behr 196., Grande Encycl. 15, 805.

Ennek az ősfának és a rajta szereplő családok leszármazásának ismerete alapján sok érdekes összefüggést állapíthatunk meg, melyek nemcsak a dinasztikák családtörténetére, hanem a nemzetek politikai történetére is kihatottak. Először rámutathatunk arra az ősvonalra, mely a Jagellók magyarországi trónutódlásának alapjául szolgált. Ez a vonal — az ősfá számozását véve alapul — 22—11—10—5—2—1. Láthatjuk továbbá, hogy II. Lajos egyik szépnyja (13) az angol főnemesség köréből került ki, ami azért nevezetes, mert ez az egyetlen olyan kapcsolat, mellyel angol vér jut magyar uralkodó ereibe. Ugyanezen ősanja révén tesz szert első ízben magyar király polgári ősökre is, minthogy a suffolki earlok elei kereskedő polgárok voltak Kingston-upon-Hull-ban,

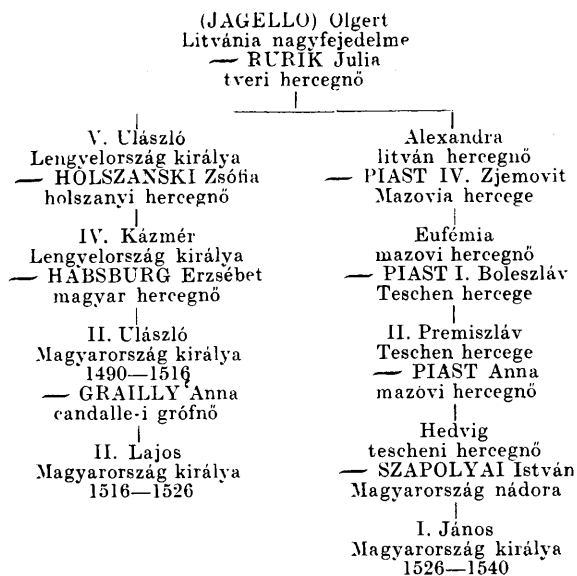
akik vagyonukat és hatalmukat éppúgy pénzük ügyes forgatásának köszörhették, mint a Fugerek, Thurzók, vagy Rotschildok.²

Az előző oldalon lévő származási tábla vegyes-házi királyaink teljes rokoni összefüggését mutatja és megtalálható rajta valamennyi magyar uralkodó 1342-től 1564-ig — az egy Durazzói Károlyt kivéve —, valamint az első erdélyi fejedelmek is 1556-tól 1581-ig.

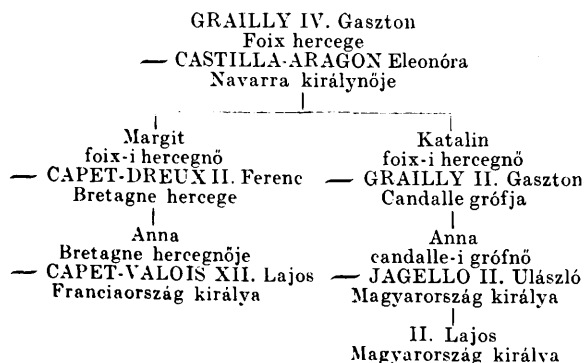
A fent vázolt összefüggéseket szemügyre véve láthatjuk, hogy Beatrix, Mátyás király felesége, Annának, II. Ulászló feleségének másodfokú nagynénje volt. Különös érdekességgel bír ez akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy Ulászló trónrajutása után először Beatrixot vette nőül, de ezt a házasságot Ulászló kérésére VI. Sándor pápa később megsemmisítette. Kitűnik az is, hogy II. Lajos Szapolyai Jánossal és Báthory Istvánnal elsőfokú sógorságban állott. Kimutatható azonban vér szerinti rokonság is János király és II. Lajos között, valamint Izabella királyné rokonsága Beatrix királynéval is, amint azt az alábbi két tábla mutatja, mely összefüggéseket az áttekinthetőség megőrzése végett nem vezettem rá az előző táblára.

² A Pole-család eredetéről az Encyclopedia Britannica így emlékezik meg: „The family of the Poles had its origin in a house of merchants at Kingston-upon-Hull. It has been said that these Poles were the first English pears whose fortunes had been founded upon riches gained in trade.” (Encycl. Brit. XXI. 972.)

Ez a néhány összefüggés is megmutatja a családi kapcsolatoknak azt a szövevényét, mely akár mint ok, akár mint ürügy jelentős tényezője volt a XV—XVI. század történetének. Itt még csak egy érdekes genealógiai összefüggésre akarok rámutatni. Tudvalevő, hogy II. Ulászló fia XII. Lajos francia király tiszteletére kapta a kereszt-ségben a Lajos nevet, minthogy édesanyja gyer-mekéveit a francia királyi udvarban töltötte, sőt a királlyal rokonságban is állott. Ez a rokonsági kapcsolat a következő:

Ezek szerint Anna magyar királyné és XII. Lajos király felesége, Anne de Bretagne, első-fokú unokatestvérek voltak, minek következtében II. Lajos másodfokú sógora volt annak az I. Ferencnek, aki mint XII. Lajos Klaudia leányának férje, apósát a francia trónon követte és akinek törökbarát politikája egyik indítóoka

lett a Magyarország elleni török támadások meg-
élénkülésének, s így II. Lajos halálának és az ország széthullásának is.

II. Lajos ősfája azonban nemcsak dinasztikus kapcsolatoknak szolgál alapjául, hanem forrása a már említett Szapolyai- és Báthory-féle össze-függéseken kívül még számos olyan rokoni vonal-nak is, melyek közvetítésével nemcsak a külföldi uralkodóházak, hanem a korabeli magyar főne-messég soraiban is szépszámmal képviselve volt II. Lajos király atyafisága. E vonalak kiinduló pontja Hermann cillii gróf (helytelenül Cilley Hermann) és felesége Schaunberg Anna grófnő (46, 47), akiknek Borbála leánya Z. igmond király és császár felesége volt; többi utódaitól és oldal-rokonaiktól pedig származtak Magyarországon a Frangepánok, Geraiak, Újlakiak, Kórogyiak, Héderváryak, Drághffyak, Oláh-Császárok, Dersffyek, Esterházyak és ezeknek számos leányági utóda, köztük sok máig virágzó család is.*

VAJAY SZABOLCS.

* *Források:* *Ansèlme*, Père: Histoire généalogique et chronologique de la Maison de France. I—IX. 3. kiadás. Páris, 1726—1733. — *Aschbach* J.: Geschichte Kaiser Sigismunds. Hamburg, 1838—45. — *Bahnson*, Wilhelm: Stamm- und Regententafeln zur politischen Geschichte. I—III. Berlin, 1912. — *Baumgarten*, N. de: Généalogies des branches régnantes des Rurikides du XIIIe au XVIe siècle. (Megjelent: *Orientalia Christiana* XXXV. k. (1934) 1—152. l. Roma.) — *Behr*, Kamillo von: Genealogie der in Europa Regierenden Fürstenhauser. 2. kiadás. Leipzig, 1870. Supplement: u. o. 1890. — *Béthencourt*, Don Francisco Fernandez de: Historia genealógica y heráldica de la Monarquía Española. I—IX. Madrid, 1897—1912. — *Bofarull* y Mascaró, Don Próspero de: Los condes de Barcelona vindicados. I—II. Barcelona, 1836. — *Chilian* H.: Barbara von Cilli. Diss. Leipzig, 1908. — *Cohn*, Ludwig Adolf: Stammtafeln zur Geschichte der deutschen Staaten und der Niederlande. Braunschweig, 1871. — *Dictionary of National Biography*. London, 1885—1904. — *Dungern*, Otto Freiherr von: Ahnen deutscher Fürsten. I. Haus Zollern. Papiermühle, 1906. — *Dungern*, Otto Freiherr von: Thronfolgerecht und Blutverwandtschaft der deutschen Kaiser seit Karl dem Grossen. 2. kiadás. Papiermühle, 1910. — *Encyclopedia Britanica*, The —. II. kiadás. Cambridge, 1910—11. — *Ersch* I. S. és Gruber I. G.: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. Halle-Leipzig, 1818—1882. — *Forst-Battaglia* Otto: Die Ahnentafel des letzten Herzogs von Cleve, Jülich und Berg. (Megjelent: *Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins* 44. k. (1911

67—82. 1.) — *Garnier* Éd.: *Tableaux généalogiques des souverains de la France et de ses grands feudataires*. Paris, 1863. — *Grande Encyclopedie*, La —. Paris, 1885—1902. — *Grossmann* J., *Berner* E., *Schuster* G. és *Zingeler* K. Th.: *Genealogie des Gesamthauses Hohenzollern*. Berlin, 1905. — *Haentle* Ch.: *Genealogie des erlauchten Stammhauses Wittelsbach*. München, 1870. — *Isenburg*, *Wilhelm Karl Prinz von* —: *Die Ahnen der deutschen Kaiser, Könige und ihrer Gemahlinnen*. Görlitz, 1932. — *Isenburg*, *Wilhelm Karl Prinz von* —: *Stamm-tafeln zur Geschichte der europäischen Staaten I—III*. Berlin, 1936. — *Krones* F. von —: *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*. Graz, 1883. — *Kropf* Lajos: *Anna királynő, II. Ulászló neje*. (Megjelent: Századok XXIX. évf. (1895) 689—709. 1. Budapest.) — *Larousse* P.: *Grand Dictionnaire Universel*.

I—XVII. Paris. — *Mariana* J.: *Historia general de España*. Madrid, 1794. — *Oettinger* E. M.: *Moniteur des dates*. Dresden—Leipzig, 1866—82. — *Vajay* Szabolcs: *Spanyol királyok vére a Frangepán-leszármazottakban*. (Megjelent: Turul LVII. évf. (1943) 22—27. 1. — *Wenzel* Gusztáv: II. Ulászló házaselete. (Megjelent: Századok XI. évf. (1877) 630. és köv., 727 és köv., 816. és köv. II.) — *Witting*, *Johann-Baptist* —: *Niederösterreichischer Adel. Abteilung S-Z. Siebmachers Wappenbuch*. Wien, 1919. — *Wolff* J.: *Kniaziowie litewsko-ruscy*. Warszawa, 1895. — *Wolff* J.: *Ród Gedymina*. Krakow, 1886. — *Wurzbach*, *Konstant von* —: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. 1—60. Wien, 1857—91. — *Wutke* K.: *Stamm- und Übersichtstafeln der schlesischen Fürsten*. Bresslau, 1910—11.

VEGYES.

A Semsey-család címereslevele 1401-ből.

Zsigmond királynak 1401 április 24-én Budán kelt címeradománya a Semsey-család részére eddig sem volt ismeretlen a heraldikai irodalomban. Az 1398-ban adományozott Csentevölgyi-armális után eddig ez a második ismert teljes — a pajzsalak és sisakdísz leírásával (csupán a takarók nincsenek még említve) kiadott — magáncímer-adomány; más szempontból véve pedig az első a ma is élő családok címereslevelei sorában. Minthogy azonban szövege eddig csak a jászói konvent levéltárában őrzött hiteles másolat alapján volt ismeretes (Fejér, *Cod. Dipl. X. 4.*, 67. és *Katona*, *Hist. Crit. XI. 519.*), teljes bizonyossággal nem tudták, vajon valóban a Tétényi-család részére 1405-ben adományozott armális az első, melyen festett címerkép is van; noha abból, hogy a címer leírása után nincs utalás a szokásos «in presentiarum litterarum nostrarum capite depicta» kifejezéssel a festményre, helyesen következtették, hogy a címert nem festették rá (Csoma J.: *Az első magán címer-adományozások*. Turul, 1900. évf. 1. és köv. II. — *Fejérpataky* L.: *Magyar Címeres Emlékek*, 14—15. l.). Ezt a következtetést a Semsey-armálisnak azóta ismeretessé vált eredetije megerősíti. Az oklevél kiállítása ugyanis mindenben hasonló a Csentevölgyi-armáliséhoz. Itt azonban rá kell mutatnunk egy olyan körülményre, mely heraldikusaink figyelmét eddig elkerülte. Úgy a Csentevölgyi-, mint a Semsey-féle címeradomány *patens* alakban, rányomott pecséttel kiadott oklevél, a szokásos kitéttel, mely szerint a király azt, amikor neki bemutatják, privilegiális formában, vagis függőpecséttel is kiadja (a Csentevölgyi-armálisban: «i opus fuerit, privilegialiter emanari faciemus, dum nobis in specie fuerint reportati»; a Semsey-címereslevélben az alább közölt szöveg végén olvasható szavakban). Kiváltották-e az érdekelték ezeket az okleveleket kiváltságos alakban is, nem tudjuk; az azonban nagyon valószínű, hogy

ebben az esetben ezekre a privilegiális alakú armálisokra is rákerült, illetve rákerült volna a festett címerkép és a szövegbe is pótlólag a festményre utaló fenti kitétel. Ezek szerint az a megállapítás, hogy az említett 1405. évi címereslevél, szemben a fenti két korábbi, csak címerleírást tartalmazó armálissal, hirtelen változást, új korszak kezdetét jelenti a magyar heraldikában: a festett címerrel ellátott armálisok kora — mint ezt Csoma és Fejérpataky mondják (i. h.), — nem szögezhető le ily határozottsággal, annál kevésbbé, mert a címer megfestése az armálisokon külföldön már a XIV. sz. végén is gyakorlatban volt (1392. évi példáját l. Fejérpataky i. m. 15. l.).

A Semsey-címerben — mint arra fentidézett értekezésében (5. l.) Csoma is rámutatott — két olyan jelenség tűnik fel, mely a későbbi címereknél általánossá vált: az osztott pajzsmező és az arany sisakkorona. Ámbar a sisakkoronák rangjelvényekül nem tekinthetők, mégis — ugyancsak Csoma szerint — az aranykoronás sisak adományozása ebben az esetben kitüntető céllal történt, még ha a szöveg nem is tesz erről említést. Ennek alátámasztására idézhetjük a királynak a Semseyek előkelőségét kiemelő szavait, melyek szerint a király minden nemesi jogon és címen felül, melyek családjuknak híres ékességei, adományozza Semsey Demeter fiának, Jánosnak az új címet. Ennek leírása a következő: ezüsttel és kékkel vágott pajzsban ugró vörös szarvas, melynek jobb agancsa kék; a két agarc között arany kereszt emelkedik ki. Az aranykoronás sisak díszé: a koronából kinövő pajzsbeli szarvas. (Csoma az említett agancsot aranynak mondja; de hogy itt a «flaveus» alatt a heraldikai kék szín értendő, világosan kitűnik magából a szövegből, mely azt «flaveum seu lazurinum»-nak magyarázza.)

A király a címeradománnyal nemcsak Semsey Jánosnak, hanem testvérének, a nikápolyi útközetben hősi halált halt László királyi főpohárnokmesternek az érdemeit is jutalmazza.

Minthogy Fejérnél a szöveg nem teljes és részben hibás, azt — az eredeti oklevél kicsinyített facsimilén kívül — szószerinti másolatban is közöljük.

Nos Sigismundus dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. marchioque Brandenburgensis etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod ad perpetuam memoriam maiestatem decere regiam meditantibus suorum votis fidelium annuendo, horum maxime, quos in eius servitiis fideles experitur et intentos, eidem personarum meritis et conditione pensatis liberalitatis sue gratiam elargiri, et presertim ut munificentie sue dona varia provida consideratione, qualia quibus non confuse, sed meritorie concedi debebat, attentius advertamus. Considerantes itaque et debite pensantes grata et laudabilia servitia, que fideles nostri dilecti Johannes et Ladizlaus filii Demetrii de Zemse in quamplurimis nostris regnique nostri negotiis prosperis et adversis cum summa diligentia, agilitate strenua et fide firma personis et rebus ipsorum non parcendo, ac seipsum fortune casibus exponendo, prout hoc ipsum idem Ladizlaus filius Demetrii magister pincernarum nostrorum in conflictu sub castro maioris Nicopolis cum nepharsimis Turcis per nos, pro dolor, infeliciter inito cum nostris fidelibus ac aliis forensibus et advenis in defensionem christianitatis contra eosdem Turcos, crucis Christi inimicos, armis accinctis dimicantibus viriliter pugnando seque hostibus tamquam scutum firmissimum opponendo, ex creberrimis ictibus tantensium, quam sagittarum de manibus paganis contra christicolam in modum pluvie emissarum prorumpentibus, nobis videntibus, reddens spiritum creatori, per operis experientiam demonstravit, nobis complacere regnoque nostro prodesse studuerunt. Et licet idem Johannes filius Demetrii de Zemse respectu premissorum suorum servitiorum necisque ac mortis supra dicti Ladizlai carnalis fratris sui multo maiori merito a nobis esset premiandus, tamen ut nostram regiam munificentiam saltem in aliquibus sibi sentiat affuisse, eidem Johanni filio Demetrii eiusque heredibus et posteritatibus universis, ultra omne nobilitatis ius ac titulum, quibus famose insigniti existunt et decorati, concedimus et donamus armorum insignia seu arma, videlicet clypeum seu scutum abinfra quasi pro medietate coloris sereni celi seu lazurini et de parte superiori album, et de ipsa parte inferiori lazurina medietatem anteriorem cervi rubei, in predictum campum album sursum esaltantis, dextrum cornu habentis flaveum seu lazurinum, ac inter cornua crucem erectam aurei vel crocei coloris. Desuper vero ipsius scuti galeam seu helmum, corona aurei aut crocei coloris adornatam, et de ipsa corona medietatem cervi in proximo descripti procedentis, ut hec ubique bellorum et pacis tempore pro insigniis et armis libere habeant et secure portent, nullius contradictionis obstaculo eidem Johanni et filiis, heredibus ac posteris suis universis valente obviare quomodo. Et ut huius nostri nominis et honoris ac dilectionis propensioris et gratie in ipsum Johannem filium Demetrii suosque filios, posteros ac heredes universos facte perpetuo iugis memoria remaneat ac perhempnis, presentes litteras nostras dari iussimus, secreti sigilli nostri

impressionem communitas. Quas nobis in specie reportatas in formam nostri privilegii redigi faciemus. Datum Bude in festo beati Georgii martiris Christi gloriosissimi, anno domini millesimo quadringentesimo primo.

Felső jobb sarkában: Commissio propria domini regis.

Hátyán, a szöveg alatt papírfedeles rányomott pecséttel. A Semsey-családnak az Országos Levéltárban letétként őrzött levéltárában. Cz. A.

Ki volt Koháry Péter gyermekeinek édesanyja?

Nagy Iván szerint Koháry Péter újbátori főkapitánynak felesége Kazy Borbála volt, s így a Koháryak családfáján őt tünteti fel Koháry I. István, Magdolna és Kata anyjának. Nagy Iván ezt az adatát Schönfeld Adelslexiconjából merítette, de jegyzetben említi, hogy Lehoczky András S'emnographiájában és «nás származati táblái» Koháry Péter nevéül Balassa Borbálát találjuk. Nagy Iván ezt azért tartotta kétségesnek, mert a Balassa családfán Borbála nem fordul elő, csak Judit, aki Koháry Péter fiának, Istvánnak volt a felesége. Szerinte ez a Judit lett volna Kaszaházi Jó János özvegye, aki «előbb harmadszor férjhez ment Gregoróczy Péterhez». — Ifj. Reiszig Ede Hont vármegye monográfiájában,² részben Richter Edének (nyilván a szentantali levéltárban gyűjtött), részben talán saját levéltári kutatásai révén szerzett adatai alapján helyesen állapítja meg, hogy Balassa Borbála volt előbb Kaszaházi Jó Jánosnak, azután Gregoróczy Péternek, végül Koháry Péternek a felesége. Szerinte Péter, aki 1564-ben Léván született, «jóval idősebb lehetett negyven évesnél, amikor megnősült; a halála pedig 1631 után, vagy alkalmasint még az évben bekövetkezett. István anyja is hamar követte férjét». E szerint ő Balassa Borbálát tartotta Koháry I. István anyjának.

Hont vármegye monográfiáját 1907-el zárták le és ugyanakkor kerülhetett sajtó alá is. Ezért Reiszig még nem ismerhette Balassa Borbála végrendeletét, amelyet Merényi a Történelmi Tár 1908. évfolyamában tett közzé. Koháry Péter özvegy Érsekújvárott 1637. január 27-én kelt végrendeletében csak Jó Jánostól született gyermekeiről emlékezik meg. Ezek között felemlíti akkor már elhunyt Jó Mihály nevű fiát is, akit még életében kielégített, Miklós és ennek gyermekeit, leányát Mariannát, ennek első férjétől, Zsigmondtól maradt fiát Pétert, Marianna második férjét, Ekker Lukácsot, második leányát Rosinát és ennek férjét Lippay Gáspárt; de Koháry Péter gyermekeinek egyike sem fordul elő végrendeletében.³ A végrendelet szövege oly terjedős és annyira személyeskedő jellegű, hogy ha Borbála valamely más örökösét már kielégítette, vagy valami okból kitagadni akarta volna, ennek abban nyomának kellene lennie. Így tehát arra kell következtetnünk, hogy neki sem Gregoróczytól, sem Koháry Pétertől nem voltak

¹ Magyarország családai. VI. 289, 290.

² Magyarország várm. és városai.

³ Tört. Tár. 1908. 50–59.

gyermekai, akik hagyatékára igényt tarthattak volna. E tekintetben különben is csak István jöhetne számba. Koháry Péter ugyanis, a szentantali levéltár egy adata szerint,⁴ 1625-ben vette nőül Balassa Borbálát, és 1626. augusztus 26-án kelt végrendeletében már mindhárom gyermeke szerepel. Ha István ebből a házasságból született volna, úgy legfeljebb pár hónapos lett volna, amikor atyja végrendekezett, s valószínű, hogy atyja az ő csecsemőkorát említene végrendeletében. E helyett azt látjuk, hogy minden ruháját, katonai felszerelését, fegyverét fiára hagyja. De ennek a feltevésnek a végrendelet más kitételei is ellentmondanak: ... «ha Isten tovább együtt éltet bennünket az én szerelmes hív Házas Társammal, Gyarmathy Balásy (így) Borbálával, valami jószágot együtt találunk, azzal egyaránt osztozzanak holtunk után mind az én és az eő Gyermekei holtunk után;» aztán inti gyermekeit, hogy «gyűmást szeretők legyetek, egyesek és az én szerelmes Házas Társamnak holtig igazán szolgálatok;»⁵ A gyermekek között az egyetértést később sem zavarta meg semmi; de Borbála kevéssel férje halála után mindhármukat perbe fogta. Az esztergomi érseki szentszék hozott 1635-ben ítéletet ebben a hagyatéki ügyben.⁶ Itt emlí jük meg, hogy Balassa Borbála 1637. karácsonya előtt halt meg. Végrendeletének végrehajtói ugyanis ekkor már egybegyűltek Érsekújvárról.⁷

Arra a kérdésre, hogy ki volt Koháry Péter három gyermekének anyja, a Zichy-család levéltárának egyik iratcsomója ad választ. Id. Zichy Istvánnak, a későbbi kamaraelnöknek első felesége, a gr. Zichy-család ma élő ágainak ősanyja, Baranyay Mária, Eőcsényi Baranyay Tamásnak és Koháry Magdolnának volt a leánya.⁸ A múlt század elején gr. Zichy Ferenc (nyilván a bihari főispán és főajtónállómester) érdeklődött Koháry ősei után. Tudakozására Vass József, a Koháryak szentantali levéltárosa adott választ 1803. március 7-én kelt levelében, melyhez a levéltár kilenc okiratának másolatát is mellékelte.⁹ Ezek az iratok nyilvánvalóvá teszik, hogy Koháry Péter első felesége és gyermekeinek anyja Vethle Györgynek és harmadik feleségének, Anna Mária Jokkin-nak Regina nevű leánya volt.

Koháry Péter 1601. március 31-én örökösödési szerződést kötött féltestvérével, Beniczky Ferencsel, amelynek értelmében egyiküknek örökösök nélkül történő elhalálása esetén a másik fogja annak mindennemű javait örökölni, arra az esetre pedig, ha mindketten halnának el utódok nélkül, féltestvérük fiai: Onory Miklós és János öröklék kettőjük vagyonát.¹⁰ Ekkor tehát Koháry Péter-

nek még nem lehettek gyermekei, sőt felesége sem, mert különben ezekről gondoskodott volna. Nem egészen három évvel ezután, 1604. február 3-án, a Vethle testvérek osztálylevelében Regina már mint Koháry Péterné szerepel.¹¹ Péter első házasságának tehát 1601–1604. közt kellett létrejönnie. A Vass J.-féle másolatokban Regina utoljára 1616. január 22-én fordul elő, amikor birtokait férjére inkribáltatja. Ennek az örökbevallásnak felvételére a nyitrai káptalan két tagja szállt ki Érsekújvárra, mert Regina gyengélkedése miatt nem tudott a káptalan előtt megjelenni.¹² Feltehető, hogy ő ezt a dátumot nem sokkal élte túl.

Koháry Péter legidősebbik gyermekét, Magdolnát 1623. júniusában jegyezte el Baranyay Tamás és az esküvőt ugyanazon év szeptemberének vége felé tartották meg.¹³ Így Magdolnának legalábbis tizenhét évesnél idősebbnek kellett volna lennie, ha felténnők, hogy más, ismeretlen anyától származott; de nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ebben az időben a leányok inkább fiatalabb korban mentek férjhez. — Koháry Péter 1626-i végrendeletében leánya, Katalin még mint hajadon szerepel; István pedig ekkor valószínűleg tízéves volt, vagy ennél valamivel idősebb, amit elfogadhatónak tesz az is, hogy atyja ruháit, fegyvereit és katonai felszerelését («ha Isten őt életben tartja»-féle kikötések nélkül) reá hagyta.

Koháry Péter első feleségének családjáról keveset tudunk. Neve: Vethle, Wetthle, Vettlei, Wettel, Wettl alakban fordul elő az okiratokban. A szentantali levéltárban őrzött családfa szerint¹⁴ Vethle György háromszor nősült és számos gyermeke volt. Harmadik feleségétől, Anna Mária Jokkin-tól származott Regina, Koháry Péterné; ennek egyik féltestvére, Mária, Armbruster Kristófnak volt a felesége. Az Armbruster házaspár pozsony-szentgyörgyi sírfeliratának, sajnos, igen avatatlan kéztől eredő másolata szerint a Wettel-ek (itt így írva) régi angol családból származtak.¹⁵ Azt nem tudjuk, hogy a név melyik alakja állhatott legközelebb annak angol eredetijéhez, de valószínű, hogy a Wettel v. Wettl alak már német behatásra jött létre. György életéből eddig két adatot ismerünk: 1567-ben Zermegh János kamarai tanácsos adományoz neki egy kúriát Csesztén,¹⁶ 1577-ben pedig megvásárolja a Fuggerek otentali (Ompital) szőlőjét.¹⁷ Wettel György mindkét adatban mint vöröskői várnagy szerepel. Vöröskő ekkor a Fugger-családé volt és valószínű, hogy György a Fuggerek révén került Magyarországra. Bizonyos, hogy ő a Fugger-családnak bizalmas, belső embere volt, mert amikor harmadik feleségének életbenmaradt gyermekei: nemes Vettlei Ferdinánd, Regina és Erzsébet osztályos egységet kötöttek, ezt Pálffy Miklósné Fugger Mária mint gyámjuk hagyta jóvá.¹⁸

Gróf Zichy István.

⁴ Vass J. levele (l. 9. jegyz.) «quia juxta gratulatorias signanter Laidinantii Prösing de 20^a Martii 1625. scriptas litteras, Petrus Koháry eodem anno duxit Barbaram Balassa de Gyarmath...»

⁵ Zichy levéltár (Orsz. Levélt.) fasc. 25. E: 4.

⁶ Zichy levélt. (O. L.) fasc. 25. E: 5.

⁷ O. L.: N. R. A. fasc. 70: 2. Erre az okiratra i. h. Reiszig is hivatkozik.

⁸ Nagy I.: M. Cs. XII. 372. és 378. helyesen, 480. 481. hibásan. V. ö. Zichy I.: Regnum, egyháztört. évk. V. Budapest, 1943. 739.

⁹ Zichy Levélt. (O. L.) fasc. 25. E.

¹⁰ Zichy Levélt. (O. L.) fasc. 25. E: 1.

¹¹ U. o. E: 3. ¹² U. o. E: 3. ¹³ U. o. D: 8; fasc. 26: 3. ¹⁴ U. o. fasc. 25. E: 9.

¹⁵ Tört. Tár. 1884. 582: «Mariae Item Wetteliae, Georgii Filiae ex Fovestri (?) et vetusta Angliae familia prosatae...»

¹⁶ Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek.

¹⁷ Vass J. levelében (l. 9. jegyz.) idézve.

¹⁸ L. II. jegyz.

SZAKIRODALOM.

Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. köt. 1. füzet. 1255—1272. Budapest, 1943. Kiadja a M. Tud. Akadémia. 4-o. VIII + 194 lap.

Regesztá-publikáció, tehát tartalmi kivonatokat közöl Sz. monumentális munkája: kegyosztásokról, bírói ítéletekről szóló királyi oklevelek rövidre összefoglalt tartalmát, s így elsősorban a király (az állam) tevékenységét illusztrálja s az eseménytörténet céljait szolgálja, amint hogy a múlt század történetkutatása és írása, mely a regesztá-közlések műfaját bevezette, az állami és hadi eseményeket helyezte kutatásai és előadásai központjába. Mint regesztá-publikáció, természetesen nem olvasmány-nak készült, mégis egyfolytában olvasva ezeket a forma szerint egymástól független oklevél-kivonatokat, életre kelnek belőlük a kor politikai eseményei — bel- és külpolitikaiak egyaránt —, hadtörténete. A kegyosztó oklevelek ugyanis többnyire felsorolják a megadományozott érdemeit, leírják a csatákat, amelyekben az illető vitézkedett, testvérei, rokonai elestek. Az egyes emberek, családok magánéletébe látjuk beleszólni a nagy hadi és politikai események mindent átforgató megnyilvánulásait. Látjuk, hogy egy-egy hadi vállalatban — II. Ottokár ellen, S. Ájrországból, Ruthéniában, a Balkánon, vagy a IV. Béla és V. István ifjabb király között dúlt viszályt két részre osztott nép testvérharcaiban — szerzett katonai érdem mint emel fel egyesekeket, sőt családokat is, hogyan épül elpusztult családok földjein új adományosok számára új élet. De jutalmat nyernék sokkal békésebb érdemek is: V. István ifjabb király ínom bársonyt és vásznat adományoz a solymárok ispánja leányának, amiért saját királyi leányát futásban és ugrásban legyőzte (1263-ban; 1815. sz.). Életre kelnek ezekből a talán száraznak látszó, de magvas kivonatokból a király legfőbb kötelességének: igazságszolgáltatásának tényei, és megkérdő, hogy milyen jelentéktelen ügyek is a király személyes bírósága alá tartoztak. Például az 1866. sz. regesztá szerint V. István a szepesi vár népét arra kötelezi, hogy két jogtalanul elvitt lovat adjanak vissza jogos tulajdonosának, s ha záros határidőn belül ezt nem tennék meg, akkor a maga személyes bírósága elé idézi őket (1267-ből). De éppígy kidomborodnak e regesztákban a kor társadalmi, gazdasági állapotai, jogi berendezkedései, és biztos útmutatói e kivonatok a hely- és névtörténetnek is.

Hogy a hatalmas munka milyen tanulságokkal szolgál a folyóiratunk tágabb tárgykörét képező, még ma is segédtudományoknak nevezett tudomány-csoportnak, arra az előző kötet méltatói már kellő-

képpen rámutattak, az azóta eltelt tizenkét év oklevélkutatói pedig szüntelenül jótékonyan tapasztalhatták. A Turul hasábjain azonban rá kell mutatnom arra, hogy milyen hasznat húzhat ebből a nagyszabású munkából a családtörténet. A XIII. sz. az a kor, melyre több ma is élő nemesi család őseit biztonsággal visszavezetheti; ekkortól állanak ugyanis a kutatás rendelkezésére már olyan tömegben oklevelek, hogy azokból egyes családok leszármazását kifüggesztve fel lehet építeni. A II. kötet 1. füzetében pl. a Gosztonyi-családra két oklevél is vonatkozik (1899. és 2096. sz.). Családtörténeti kutatóknak különösen a mintaszerű index van nagy hasznára. De a komoly, tudományos genealógiai kutatást nem szabad csak a ma élők ősei felkutatására korlátozni. A családtörténet igen fontos eszköz egyes korok politikai eseményei, társadalmi, jogi, gazdasági viszonyainak megismeréséhez. Éppen az olyan mozgalmas időkben, két király között megoszlott, pártokra és érdekcsoportokra szakadozott társadalomban, mint a XIII. sz. harmadik negyede és annak magyar társadalma volt, rokoni összetartozás (vagy ellenségeskedés) gyakran magyarázza meg a pártok összetételét, egyesek pártállást, vagy pártváltoztatásait.

Az oklevelek teljes szövegének tanulmányozását persze regeszták sohasem tehetik feleslegessé, s ez nem is céljuk. De végtelenül megkönnyítik a kiadott oklevelek közötti tájékozódást, és pedig nemcsak a részletkérdések kutatói számára, akik százsámra menő, tárgyakra nem tartozó oklevél végigolvasása helyett azok lényeges tartalmára egyszerűített rövid kivonatokból gyűjthetik össze forrásanyagukat, hanem a nagyobb összefoglalások íróinak is, akik a király ténykedéseit — vagyis a fontos állami és hadi cselekményeket — szakadatlan időrendi sorozatban rendezve találják fel Sz. regesztáiban. A legnagyobb hálával kell venni emellett azt is, hogy a kiadatlan királyi oklevelek teljes szövegét leközi, mintegy 30 eddig kiadatlan oklevelet téve közkinccsá.

Mint e monumentális publikáció minden méltatója, e sorok írója is azzal a hő óhajjal zárja le ismeretétését, hogy az illusztris szerző minél előbb befejezhesse művét.

Bartoniek Emma.

Schulek Tibor: A XIX. század nemzetiségi válsága egy felvidéki család sorsában. (Új Magyar Múzeum, III. kötet. Kassa, 1943. 289—97. ll.)

A kassai Kazinczy-Társaság kiűnő szemléjének legújabb kötetében megjelent hosszú és politikai történeti vonatkozásokat sejtető, fenti című tanulmány a

genealógusokat is igen közelről érdekli. Szerzője maga is az árvanagyfalusi Schulek-család tagja; családja történetével akarja azt bebizonyítani, hogy a francia forradalom hatása alatt a Káipát-medencében olyan mély gyökeret vert nemzetiségi eszmémenyire szétválasztotta ugyanazon család azonos műveltséggel és azonos hagyományokkal rendelkező tagjait. Testvéreket sodort ez egymással szembenálló politikai és világnézeti táborokba.

A családi hagyomány szerint, amely azonban okmányokkal nem igazolható, a Schulek-család eredeti neve Sulyok lett volna és a család a XVI. században a török elől húzódott volna fel Árva-megyébe. Neve itt alakult át először Sulyekké, majd ebből lett a Schulek név. Mindez azonban nem igazolható. Tény az, hogy a család nem élt nemesi jogaival, mert iratai 1683-ban tűzvész alkalmával elhamvadtak. Nemesi összeírásokban a Sulyek- (Schulek) család nem szerepel. De ennek ellenére tagjai polgári és intellektuális életet élnek. Sokan közülük evangélikus papok és iskolamesterek, mások jegyzők és sóiszték, míg a többiek valamelyik céh kebelében ipart űznek. 1782-ben már 47 tagja van a családnak. A XIX. század elején indul meg nemzetiségi tagozódása. Ha tagjai eddig anyanyelvűl a tótot beszélték is és tanulmányaik során főként német iskolákba jártak, elsajátították a magyar nyelvet is és a magyar állameszmét vallották magukénak. Családi kapcsolataik is a XVIII. században a magyar nemességgel hozzák összefüggésbe: a Szinyei Merse, a deményfalvi Zmeskál és a lászlófalvi Eördögh-családból nőülnek. A nemzetiségi kérdés okozta válságot Schulek János (1774—1837) családjában lehet a legvilágosabban felismerni. Szoboristen volt evangélikus lelkész és két házasságából 17 gyermek származott, akik kettő kivételével mind felnőtt kort értek. Fiai közül Imre a selmecbányai evangélikus iskola rektora, német műveltségű, de magyar szellemű jeles pedagógus. Két testvére mint katonaoorvos a horvát határőrvidéken élt. Viszont Károly Boguszláv (1816—1895), aki nevét Suleknek írta, Pozsonyban mint diák Hodža, Stúr és Hurbán pánszláv diákegyesületéhez csatlakozott. 1838-ban Horvátországba került, ahol már 1841 óta mindig nagyobb szerepet játszott az illír mozgalomban. Szerkeszti a *Narodnie Novine* című lapot, majd a *Slavenski Jug* szerkesztője lett. Haláláig viselte a Délszláv Akadémia titkári tisztét. Boguszlavnak egyik öccse, Lajos Hlubokán, Hurbán mellett volt káplán. Szélsőséges magatartása miatt a magyarok 1849-ben Komáromban felakasztották. Hasonló okok miatt végezték ki a magyarok 1848. október 20-án Galgócson Sulek Boguszlav másik öccsét, Frigyes Vilmost, aki aranyműves-mester volt. A pánszláv eszmével teljesen ellentétbe helyezkedett Sulek Boguszlav legfiatalabb öccse, Ede. A szabadságharcot magyar oldalon küzdte végig, utána pedig hét évig kénytelen a császári hadseregben szolgálni. Tökéletes magyarságát azzal is kifejezésre juttatja, hogy felveszi a Sulyok nevet; Orosházára költözik, ahol megalapítja a családnak ezt az ágát. Érdekes megemlíteni, hogy a Schulek (Sulek, Sulyok) fivéreknek egyik leánytestvérét, Ludovika Máriát (1817—1894), Stefanik Pál krajnai evangélikus lelkész vette nőül. Ennek a házaspárnak az unokája volt Štefanik

Rastislav Milán, a csehszlovák köztársaság első hadügyminisztere.

Schulek Tibor érdekes tanulmányában a család többi ágával is foglalkozik. Ezek tagjaiból elég legyen felemlíteni Schulek Frigyes műépíész, műgyertya-tanárt és Schulek Vilmost, a kolozsvári szépművész-professzort. Anyai ágon a Schulek-családból származott Kmety György 48-as honvédtábornok és Kollmann József, a szabadságharc honvédezredese is.

Szerettük volna, ha Schulek Tibor különösen a leszármazási táblázat összeállításánál a genealógia jól bevált módszerével járt volna el. Mai alakjában ugyanis nem mindenben felel meg a genealógiai tudomány követelményeinek. Egyébként Schulek Tibor érdekes tanulmánya sok értékes adattal és szemponttal szolgál a családtörténet számára is.

Tóth László.

Nemes-tóthi Nemestóthy Béla: A nemes-tóthi Nemestóthy és a nemes-tóthi Szabó családok története. Veszprém, 1943. 8° 24 l. (Különlenyomat a Magyar Családtörténeti Szemléből.)

A Zala vármegyében birtokos előkelő nemes családról már Karácsonyi János és Csoma József feltételezték, hogy a Becse-Gergely nemzetségből származik, de adatok híján ezt bebizonyítva nem látták. Az előttünk fekvő családtörténet sem tudja ezt bizonyossá tenni; ellenben a középkorban Zala vármegyében élt Tóthi-család történetét már több, eddig ismeretlen adattal gazdagítja. A XVI. században kezdik a család tagjai a Tóthi mellett, illetve annak elhagyásával a Szabó nevet is használni. A család leszármazása a XVII. század közepéig nagyon hézagos. A szerző hosszas kutatások után is csak 1650-től tudja a leszármazási táblát hiányok nélkül összeállítani. A szerteágazott család történetét megírni igen nagy feladat s pusztán az anyakönyvek szűkszáva, sokszor pontatlan adatai alapján nem építhető fel. Bele kell tehát mélyedni a család birtokainak történetébe, amint hogy családtörténetet írni a birtokviszonyok alapos feltárása nélkül ma már nem igen lehet. Különben a genealógiai adatok, a leszármazási táblázatok csupán vázlatát adják a család történetének és kiindulási pontul szolgálnak egy későbbi, átfogóbb szemléletű munkához. Ilyen értelemben végzett jó és több szempontból alapvető fontosságú munkát Nemestóthy Béla is. Természetesen a család története csak akkor lesz teljesen megvilágítva, ha egy későbbi kutató a birtokviszonyokat is feltárja. Arról, hogy ilyen természetű forrásanyag található a levéltárakban, éppen Nemestóthy Béla munkája tanúskodik.

Azt a genealógiai kutató- és gyűjtőmunkát, amit nem szakképzett genealógus egy család történetére vonatkozólag elvégezhet, Nemestóthy Béla eredményesen végezte el. A további, főleg a birtoktörténeti mozzanatokat elmélyítő kutatás az ő nyomdokain indulhat majd el.

Tóth László.

Ósi sopronmegyei nemzetségek. Szerkesztette: Horváth László és Soós Imre. Székely és Társa kiadása, 1941. 516 l.

Sopron vármegye nemeseiről ezideig családtörté-

neti munka nem jelent meg, hacsak azt a néhány forráskiadványt nem számítjuk, amelyekből a Sopron vármegyei nemes családokra vonatkozólag némileg tájékozódást tudunk szerezni.

A könyv négy részből áll. Az első a sopronmegyei úrbéri birtokrendezések eredményeit tárgyalja; a II. részben képeket ad a sopronmegyei jobbágységek történetéből; a III.-ban a vármegye 1754—55. évi nemességvizsgálatát és a megye által 1790—1849. között kiállított nemesi bizonyáglevelüket oleli fel; a IV. rész a könyv megjelenését elősegítő személyek adatait tartalmazza. Az I., II. és III. részt dr. Soós Imre írta. Bár bennünket főleg a III. rész érdekel, mégsem térhetünk napirendre a könyv többi fejezetei fölött sem s ezért rövid áttekintést nyújtunk ezek tartalmáról is.

A munka első része sok adatot tár fel a nemesség és a nagybirtokos osztály birtoktörténetére vonatkozólag, bár nevekkal nem igen találkozunk benne. A szerző a nép mai értelemben vett szociális helyzetének kialakulását, a paraszti és uradalmi birtokállomány eredetét tárgyalja. Ehhez felhasználta a soproni törvényszéken található 1790—1867-ben lezajlott birtok- és úrbéri pereket. A könyv II. részében igen érdekesen tárgyalja a sopronmegyei jobbágységek történetét, kiterjeszkedve a kuriálista és a taxás telken lakó nemesekre is. Családtörténeti szempontból ez a fejezet már érdekesebb, mint az előbbi, mert nagyon sok birtokos nemes-családdal ismerkedünk meg. E fejezetre vonatkozólag az előszóban az alábbi sorokat olvassuk: «Mivel a kis lélekszámú s jobbára csupán nemes családokból álló kismemes falvak történetét valójában az ottlakó néhány nemes család története képezi, azért az ismételések elkerülésének érdekében mellőztük a nemesi községek történetének ismertetését is, mint-hogy a sopronmegyei nemes családokról szóló III. rész legalább egy szempontból teljes képet rajzol a községek sorsát irányító nemes családokról.» Ennek ellenére veszteségnek könyvelhetjük el a nemesi községek története szakszerű tárgyalásának elmaradását.

A szerző az előszóban vázlatosan ismerteti Sopron vármegye levéltárának nemesi okiratait. Ebből értesülünk, hogy Sopron vármegye XVIII. századbeli nemességvizsgálatairól Dallos Márton akkori főlevéltáros 1775-ben egy «Acta deputationalia in negotio investigationis nobilium elaborata» címmel egy kötetet (Tomus V.) állított össze, melybe belemásolta a nemességvizsgálatok lebonyolítására kiküldött bizottságok 1719., 1725., 1726., 1730., 1733., 1750., 1754/55., 1756., 1759., 1761., 1766—1773. évi, különböző jegyzőkönyvekben faltalálható nemesi összeírások adatait is. E nemesi vizsgálatok közül legteljesebb képet az 1754/55. évi nemességvizsgálat adatai nyújtanak. Az ennél korábbi investigációs jegyzőkönyvek csak nagy általánosságban említik fel a nemesség gyökerét (pl. közismert nemes család). Ismeretes, hogy az 1754/55. évi investigatio országos viszonylatban királyi utasításra történt. Sopron vármegye ennél híven követte az előírt szempontokat. E nemességvizsgálat az igazolt nemeseknél megállapította a nemesség eredetét, feltüntette a címeres nemeslevél pontos adatait és a lehetőség határain belül feltünteti a nemességét igazoló sze-

mélynek ízről-ízre való leszármazását is. Ezek alapján Sopron vármegye 1756-ban sok egy tekintetben áttekinthetőbb s több adatot tartalmazó összeírást készítettett, amelyet szintén belemásoltak az említett kötetbe. A szerző a nemes családok tárgyalásánál az 1756-ban készült összeírást használta fel, de a Sopron, Kismarton és Ruszt szabad királyi városokban lakó nemesekre vonatkozó adataikat az 1754/55. évi orsz. nemesi vizsgálat jegyzőkönyvéből mellőzte, mivel e városok nemesei az 1756. évi összeírásokban nem szerepelnek. De felvette a kétséges nemesek adatait is, akiknek a vármegye nem ismerte el a nemességét. Feldolgozza a szerző a Sopron vármegye által 1790. után kiállított, a közgyűlési jegyzőkönyvekbe bevezetett nemesi bizonyítványokat is. Minthogy más vármegyék Sopron vármegyében kihirdetett nemesi bizonyáglevelének a szövegét a közgyűlési jegyzőkönyvekbe legtöbb esetben nem írták be, ezek feldolgozását a szerző mellőzte. Ellenben közöl egy 1820-ban készült nemesi lajstromot, melyben a közgyűlésen szavazati joggal bíró nemesek szerepelnek, valamint a szavazásra jogosult honoratiorok. Kár, hogy a könyv nem tartalmazza azoknak a családoknak az adatait, akik idegen megyékből származtak át Sopron vármegyébe. Címe ugyan nem tette kötelezővé a szerző számára, hogy ezekkel is közelebbről foglalkozzék, mégis a családtörténet kutatóinak hasznos szolgálatot tett volna, ha ezekre is részletesebben kitér.

A mű, bár népies formában van megírva, nem nélkülözi a tudományos alaposságot. Ha néhol kívánni valót is hagy maga után, egészben véve nyeresége úgy az általános, mint a családtörténeti irodalomnak.

Reszegi Lajos.

Dr. Guoth Kálmán: *Mikor született Mátyás király?* Kolozsvár, 1943. 8°, 19 l.

Mátyás király születési évét régebbi történetíróink: Katona, Pray, Horváth Mihály, Szalay László, gróf Teleki József 1443-ra tették. Fraknói Vilmos azonban Mátyás életrajzában a nagy király születési évétől 1440-et jelölte meg. Azóta ez az év ment át a köztudatba mint Mátyás születési éve. Guoth Kálmán most újból vizsgálat alá vette a kérdést és az adatok kritikai vizsgálata, valamint egy eddig figyelemre nem méltatott, de igen fontos forrás: Mátyás horoszkópja alapján megállapítja, hogy a nagy király 1443 február 24-én hajnali 3 óra 7 perckor, Mátyás nap reggelén született Kolozsvárott. A horoszkóphoz szükséges pontos születési adat magától Mátyástól származik; így annak hitelességéhez kétség nem férhet. Szellemesen mutat rá Guoth Kálmán arra is, hogy Mátyás születési évét párthívei tették 1440-re a választás után, hogy így hamarabb véget érjen kiskorúsága, melynek idejére az országgyűlés kormányzót rendelt melléje.

Tóth László.

Alexander Hüšcava: *Archív zemianskeho rodu z Okoličného*. (Litterae e tabulario Okolicanyiorum gentis nobilis prolatae. — Codex diplomaticus comitatus Liptoviensis I. Opera academiae scientiarum et artium Slovacae, 5. kötet.) Bratislava, 1943. XVII + 188 l.

H. új szlovák forráskiadványsorozatot indított «Codex diplomaticus comitatus Liptoviensis» címmel. E sorozat első kötete a leggazdagabb liptói magánlevéltárnak, az Okolicsányi-család levéltárának teljes anyagát teszi közzé az 1490. évig. Mint az előszóból értesülünk, ez a levéltár több mint 100 fasciculusból áll s az Okolicsányi-család birtokaira vonatkozó iratokat, királyi mandátumokat, missiliseket, urbaniákat, XVIII. századi latin vers-törödéket és szlovák nyelven írt kötelezvényeket tartalmaz. A közelmúltban megjelent kötet ennek az anyagnak 1490-ig terjedő részét — számszerint 98 oklevelet — közli teljes szöveggel időrendben, s ennek során több középkori liptói családra vonatkozólag szolgáltat adatokat (Rásztokay, Szmrecsányi, Palugyai stb.).

Minden közölt oklevél élén latinnyelvű kivonat áll, s ezt követi ugyancsak latinul az oklevél leírása, a hátlapján lévő későbbkori jegyzetek és feljegyzések szövegével. Az oklevél után tárgyi és a szövegközléssel kapcsolatos jegyzetek következnek. Az oklevelek közlési módja körülbelül megfelel a Magyar Tudományos Akadémia által megállapított szabályoknak, kivéve, hogy a «ti» szótagot, ha magánhangzó következik utána, minden esetben «ci»-nek írja, továbbá hogy a dátumsort új bekezdésbe veszi. A közlések szövege megbízhatónak és pontosnak látszik, azonban ezt — sajnos — nem állt módunkban ellenőrizni.

A kiadás egységes szerkesztését zavarja az, hogy az eredeti oklevél írójának nyelvtani és tollhibáit H. többféle módon jelöli (felkiáltójel, «sic» szócska alkalmazása, a kimaradt betűnek egyszerű zárójel között való feltüntetése, vagy pedig a szövegben a helyes szóalakot veszi fel, a jegyzetben pedig a hibásat s «correxí» szóval jelöli a helyesbítést). Ugyanilyen zavaró az a körülmény, hogy az oklevél szövegében előforduló időpontmegjelölésnek (év, hó és nap) mai feloldott alakját a latin szövegben adja, bár más betűtípussal. E szövegközlési megjegyzések mellett meg kell még említeni, hogy az oklevelek élén álló *latinnyelvű* regesztákban kár volt a helységneveket mai szlovák alakjukban felvenni, hanem helyette inkább az oklevélben előforduló eredeti egykorú alakot kellett volna feltüntetni (pl. de Svätá Marade Beata Virgine [80. sz.], Beňadiková — Detrichfalva [57. sz.], Gótovány — Ipochnaza [51. sz.], de Lipt. Svätý Ján — de Sancto Johanne [77. sz.] stb.).

A felsorolt néhány kifogástól eltekintve — hisz ezek a kiadás és szerkesztés terére tartoznak — a vállalkozást örömmel fogadjuk, mert ezáltal reményünk van rá, hogy lassanként nyomtatásban napvilágra kerülnek a kutatók szélesebb köre részére eddig hozzá nem férhető oklevelek levéltárak szerint való csoportosításban.

Borsa István.

Emil Major: Strassburger Bildteppiche aus gotischer Zeit. Basel, Holbein-Verlag. 4°, 35 l. 16 képtábla.

Az arab betörések, amelyek a VIII. és IX. században Szicília, Délfranciaország és Spanyolország területére irányultak, az arab műveltséget is átszarmasztatták ezekre a területekre. Arab közvetítéssel kerültek Európába a mesebeli állatokkal díszített drága szövött anyagok és selymek. Ezeknek az arab, szaracén mintáknak hatása alatt fejlődött ki a Felső-Rajna mentén egy szőnyegszövő művészet is, amely virágkorát a gótika korában élte.

Ezekkel a gótikus szőnyegekkel eddig stíluskritikai szempontok szerint foglalkoztak. Major most történelmi módszerrel veszi ezeknek egyik csoportját vizsgálat alá. A gótika korában az elzászi szőnyegszövés középpontja Strassburg volt. Major a kétségtelen hitelességű szőnyegeken ábrázolt címerek alapján, vagy pedig a szőnyegek tematikája nyomán, amely elzászi szentek életéből ábrázol egyes jeleneteket, állapította meg összesen hét máig fennmaradt szőnyegről, hogy azok Strassburgban készültek. De Major tovább is ment és levéltári adatok alapján egyes szőnyegszövők személyét is meg tudta állapítani. Mivel csak a kétségtelen történelmi hitelességű képszőnyegek veszi fel munkájába, így mintössze hét darabot talált a XIV. és XV. századból, amelyeket kétségkívül Strassburgban készítettek. Fennmaradt azonban néhány képszőnyegnek a leírása, amelyből szintén teljes bizonyossággal megállapítható strassburgi eredetük. Ezek közül nagyon érdekes egy ma már ismeretlen képszőnyegnek a leírása egy XVII. századi «Collectanea genealogica»-ban, amelyet a Zorn von Bulach-család orthauseni levéltára őriz. Ez a képszőnyeg az 1402-ben elhunyt Wilhelm zum Riet és felesége, Dyna von Molsheim és szülei címereit ábrázolta. A XVII. századi feljegyzés nem csupán a címerleírásokat közli, hanem tollrajzban magukat a címereket is ábrázolja. Ezek alapján joggal következtette Major, hogy a ma már eltűnt érdekes tárgyú szőnyeg 1380—1390 táján készülhetett.

Nagyon érdekes, ahogy Major a címerek és más történelmi ismertető jelek alapján a szőnyegek strassburgi eredetét megállapítja. A szőnyegszövés és a heraldika között azonban még más összefüggésekre is találhatunk éppen a Major által közölt szőnyegábrázolások nyomán. A szőnyegeken látható természetes ábrázolású vademberek, fantasztikus alakok, állatok, növények nagyon közeli rokonságot mutatnak, sokszor teljesen megegyeznek ezek heraldikai ábrázolásaival. Ugyanazok a témák jelentkeznek mind a heraldikában, mind a szőnyegművészetben és a feldolgozásuk is sok rokonvonást mutat. Major szép könyve igen tanulságos a heraldikai kutatás szempontjából is.

Tóth László.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ

A M. KIR. ORSZÁGOS LEVÉLTÁR GYARAPODÁSAIKÓL.

A m. kir. Országos Levéltár anyagának múlt évi gyarapodásán végigtekintve, elsősorban az ajándék, letét, ill. vétel útján szerzett személyi levéltárak vonják magukra figyelmünket.

Történeti forrásérték szempontjából elsőrendű fontosságú az ú. n. Gyurikovics-gyűjtemény. A római Fraknoi Vilmos Magyar Történeti Intézetben Fraknoi Vilmos hagyatékában talált iratgyűjtemény Gyurikovics György pozsonyi szenátor, országgyűlési küldött gyűjtését tartalmazza. Gyurikovics a múlt század első felében a magyar országgyűlések történetére vonatkozólag számos eredeti iratot gyűjtött össze, illetve másolt le különféle törvényhatósági levéltárakban és bécsi levéltárakban. Gyűjteménye a XV. századtól a XIX. századig terjedő országgyűlési iratokból (vármegyei, városi követutasítások, országgyűlési naplók, követi névjegyzékek, törvénytervezetek stb.) áll.

A Kászonyi Dániel volt m. udvari kancelláriai fogalmazó, majd kassai tartományi főbiztos hagyatékából származó iratok az 1803—1829. évek gazdaság- és művelődéstörténetére vonatkozólag tartalmaznak értékes forrásanyagot. — Az Országos Levéltár Kossuth-gyűjteményét gyarapítja Kossuth Lajos 1889. dec. 9-én Turinból kelt és Múlek Lajos aradi lakoshoz az országgyűlésen tárgyalt honpolgársága ügyében intézett levelének másolata, mely az Országos Széchényi Könyvtár ajándékaként került az Országos Levéltárba. — Szemere Bertalanak két, Nagy Gedeon másodalispánhoz Vattára intézett levele 1843-ból vétel útján került az Országos Levéltár birtokába. — Eötvös Károly hagyatékában magánéletére és közéleti szereplésére vonatkozó iratokat találunk, azonkívül veszprémmegyei birtokokra vonatkozó néhány adatot. A «Natorp» kereskedelmi vállalat levéltárát hasznosan egészíti ki Natorp Tivadar József üzleti levelezése az 1780-as évekből. — Ugyancsak értékes iratokkal gyarapodott Türr Istvánnak, az Országos Levéltárban őrzött levelezése. — Széll Kálmán 1942-ben letétbe helyezett hagyatéka ebben az évben újabb levellel és más iratokkal egészített ki. — Értékes gyarapodást jelent Pápay István kabinetirodai osztályvezető neves magyar politikusokkal folytatott levelezése is. — Dr. Rónay Jenő volt cs. és kir. tengerészhadbíró feljegyzései az 1848—1866. évekből a monarchia haditengerészetének történetére rendkívül érdekes világot vetnek.

A letétbe helyezett családi levéltárak közül kiemelkedik a báró vargyasi Daniel-család levéltára, egyike a legtekintélyesebbeknek erdélyi családi levéltáraink között. Anyagának nagy része meg-

jelent Thaly Kálmán Történelmi Kalászaiban és Daniel Gábornak a vargyasi Daniel-család történetére vonatkozó műveiben. — Nagyértékű továbbá a Trócsányi Tivadar-család levéltára, mely Sáros vármegye, Trócsány és környéke birtokviszonyaira vonatkozó III drb. középkori és számos újkori iratot tartalmaz. — Ugyancsak fontos gyarapodást jelent a Semsey-család idősebb ágának levéltára, mely 24 drb., nagyrészt középkori okiratot foglal magában; köztük van a család eredeti címerlevele is, 1401-ből, időben a második, a ma élő családokat tekintve pedig a legelső valamennyi ismert teljes magán-címeradomány közül.

Az Országos Levéltárban őrzött családi levéltárakhoz kiegészítésként érkezett iratanyagból meg kell említenünk a Bezerédj-, Géczy-, Jeszenszky-, németcsögyéni és bánházai Jósá-, leveldi Kozma-, Nyárády-, br. Pásztélyi-, domahidi Sipos-, gr. Széchenyi-, Szulyovszky-családok letéteit.

A címerlevél-gyűjtemény részben letétek, részben pedig fényképezés útján a következő darabokkal szaporodott: 1401. ápr. 24. Buda. Zsigmond király címerlevele Semsey János részére (Semsey-levéltár). — 1548. szept. 28. Bécs. I. Ferdinánd címerlevele Szentgyörgyi Gábor, a nagyobb kancellária jegyzője és testvére János részére. (Szentgyörgyi lt.) — 1592. szept. 5. Prága. Rudolf király armálisa Nagy Jakab részére. (Fényképmásolat.) — 1633. dec. 19. Gyulafehérvár. I. Rákóczy György címeres nemeslevele balástelki Csontos alias Gálfalvi István részére. — 1635. máj. 23. Bécs. II. Ferdinánd címeres nemeslevele Szegü János részére. (Fényképmásolat.) — 1649. febr. 10. Gyulafehérvár. II. Rákóczy György címeres nemeslevele szentgericei Jakab Simon és fiai: György, András és Mihály részére. — 1687. febr. 27. Fogaraszvár. Apaffy Mihály címerlevele nemes nagykászoni Balási másként Literatus Imre és József nevű fia részére. — 1701. jún. 13. Bécs. I. Lipót címeres nemeslevele tasnádi Fekete István és társai részére. — 1758. jún. 5. Bécs. Mária Terézia címeres nemeslevele Molnár János és társai részére. (Fényképmásolat.) — 1910. okt. 5. Bécs. I. Ferenc József címeres nemeslevele biztrai Farkas Márton, Hermann, Imre, Samu, Aladár és Alfréd részére. — 1911. máj. 12. Bécs. Ugyanazé móri Glattfelder Jakab részére. — 1915. nov. 12. Bécs. Ugyanazé nagysárosi Lenz Győző és fia Albin-József-Alfonz-Marius részére. — 1918. szept. 27. Bécs. IV. Károly címeres nemeslevele rétháti Schill József és József, Andor és Mária-Magdolna nevű gyermekei részére.

INHALTSÜBERSICHT.

SINKOVICS, STEFAN: Die Ahnen des Thomas von Nádasdy. Der Palatin Thomas von Nádasdy (1498—1562), einer der bedeutendsten ungarischen Persönlichkeiten seiner Zeit, der in den schweren Zeiten nach dem Zusammensturz des mittelalterlichen ungarischen Staates um die Erhaltung seines Volkes bedeutende Verdienste erworben hatte, stammte sowohl väterlicher, als auch mütterlicherseits aus gemeinadeliger Familie. Die Familie Nádasdy entspross dem in West-Transdanubien ansässigen altungarischen Geschlecht Nádasd, dem gleichen Stamme, wie die bekannten Familien Darabos, gersei Pethő und Oszkai. Die Ahnen führten das gewohnte Leben des Gemeinadels, wirtschafteten auf ihren Gütern im Komitate Vas, verteidigten ihr Land, viele von ihnen schlossen sich den benachbarten hervorragenden Familien an und spielten in ihrem Dienste als Familiare, Kastellane, Vicegespāne, Soldaten eine Rolle. Ein charakteristischer Zug der Familie ist die Schulbildung, die später zum wichtigsten Hebel des Aufstiegs der Familie wurde. Die Mitglieder der Familie Nádasdy sind mehrere Generationen hindurch Magister und Literaten. Thomas von Nádasd war der erste, der sich durch seine an ausländischen Universitäten erworbene höhere Bildung aus der Reihe hervortrat, seine Familie mit sich emporhebend. Er durchlief eine glänzende Laufbahn und erwarb mächtige Güter. Doch wie weit er sich auch von der Linie seiner Ahnen entfernte, blieb er auch in seinen hohen Würden ein Gemeinadeliger.

REISZIG, EDUARD VON: Die Familie Ujlaki. (2. Mitteilung.) Nikolaus von Ujlaki bot in den ersten Jahren der Regierung des Königs Mathias mit anderen Unzufriedenen den ungarischen Thron Kaiser Friedrich III. an, doch besiegte Mathias bald die Abtrünnigen, die ihm huldigten und somit begnadigt wurden. Die Ränke des Nikolaus von Ujlaki beunruhigten jedoch wiederholt den König, der ihn — um ihn zu entfernen — zum Statthalter von Bosnien ernannte und ihm sogar den Königstitel gab. Lorenz, der von seiner zweiten Gattin, Dorothea von Széchy geborene Sohn Nikolaus', der bei der Krönung der Königin Beatrix zum ersten Male eine Rolle spielte, zeichnete sich auch bei der Erstürmung von Bács aus. Er gehörte auch zu jenen, die dem König Mathias versprochen, seinen unehelichen Sohn, Johannes Corvinus zum König zu wählen. Nach der Erwählung des Königs Wladislaw II. stiftete er Jahre hindurch Unruhen in Südungarn, bis schliesslich Wladislaw II. Ende des Jahres 1494 seine Burgen erstürmen liess. Dem Kanzler Thomas Bakócz gelang es Wladislaw II. umzustimmen und Lorenz von Ujlaki wurde begnadigt. Für eine Zeit zog er sich vom öffentlichen Leben zurück. In den Jahren 1510—1513 war er Banus von Belgrad. Später entwickelte er eine rege Tätigkeit zur Sicherung der für die Festung Jajca bestimmten Lebensmittellieferungen. Vom Jahre 1518 bis zu seinem im Frühjahr 1524 erfolgten Tode bekleidete er die Würde des Landesrichters. Da er ohne männliche Nachkommen starb, verschenkte König Ludwig II. von seinen Burgen Galgóc 1524 an Alexius von Thurzó Güssing (Németujvár) aber in folgenden Jahre an Franz von Batthyány.

EMIL FREIHERR VON PETRICHEVICH-HORVÁTH: Die Bojaren des Distrikts Fogaras im XVI. Jahrhundert. Terra Fogaras, das zur Festung Fogaras gehörige grosse Gebiet besass stets eine besondere staatsrechtliche Lage, die jedoch oft falsch behandelt wird. Verfasser weist vor allem auf diese falsche Beurteilung hin. Er bietet einen geschichtlichen Rückblick auf die Vergangenheit der terra Fogaras und behandelt die Rechtslage ihrer vornehmen Einwohner, der Bojaren. Die uralten Bojaren, vor dem Jahre 1588 sind als Adelige, die späteren als Halbadelige zu betrachten. Verfasser behandelt ihre besitzrechtlichen Verhältnisse und Gerichtsorganisation. Die in diesem Zusammenhang veröffentlichten Urkunden sind auch aus familiengeschichtlichen Gesichtspunkte bedeutend, da sie zahlreiche Bojarenfamilien erwähnen.

SZABOLCS VON VAJAY behandelt eingehend die Ahnen des Ungarkönigs Ludwig II. und die verwandtschaftlichen Beziehungen der ungarischen Könige seit dem Jahre 1301. Bisher stand eine solche vollständige Zusammenstellung nicht zur Verfügung. Ihre Bedeutung ist jedoch offenbar, da durch die Kenntnis der Abstammung der auf dem Stammbaum vorkommenden Familien viele Zusammenhänge geklärt werden, die nicht nur für die Familiengeschichte der Dynastien, sondern auch für die politische Geschichte von grosser Bedeutung sind. Verfasser weist auf zahlreiche interessante Zusammenhänge selbst hin.

Cz. A. veröffentlicht in Facsimile nach dem Original die zweitbekannte vollkommene ungarische Wappenurkunde, womit ein Privatwappen geschenkt wird. Dies ist der Wappenbrief der Familie Semsey aus dem Jahre 1401. Dieser war bisher nur aus Kopien bekannt.

Graf STEFAN ZICHY stellt auf Grund von geschichtlichen Quellen fest, wer die Mutter des Grafen Peter Koháry war, dessen Familie eine hervorragende Rolle spielte, und klärt hiedurch all die bisher üblichen Irrtümer und Lücken.

LITERATURBERICHT. *Bartoniék, Emma* über *Szentpétery, Emerich*: Kritisches Verzeichnis der Urkunden der Könige aus dem Hause Árpád (ungarisch). — *Tóth, Ladislaus* über *Schulek, Tiberius*: Die Nationalitätenkrise des XIX. Jahrhunderts im Schicksal einer oberungarischen Familie (ung.). — *Tóth, Ladislaus* über *Nemestóthy von Nemestóth, Béla*: Geschichte der Familien Nemestóthy von Nemestóth und Szabó von Nemestóth (ung.). — *Reszegi, Ludwig* über *Horváth, Ladislaus* und *Soós, Emerich*: Uralte Stämme aus dem Komitat Sopron (ung.). — *Tóth, Ladislaus* über *Guoth, Koloman*: Wann wurde König Mathias geboren? (ung.). — *Borsa, Iwan* über *Húščava, Alexander*: Archív emanského rodu u Okoličného. — *Tóth, Ladislaus* über *Major, Emil*: Strassburger Bilderteppiche aus gotischer Zeit. *Ämtlicher Bericht über den Zuwachs des Kön. Ung. Landesarchivs im Jahre 1943.*